

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO V OLOMOUCI

Katedra nederlandistiky

***De erfenis van Connie Palmen: vertaling,
vertaalproblemen en de positie van het werk***

***(De Erfenis by Connie Palmen: translation, translation
problems and the position of the work)***

(diplomová práce)

Autor: Kateřina Havranová (anglická a nizozemská filologie)

Vedoucí práce: doc. Dr. Wilken Engelbrecht

OLOMOUC 2011

Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

Ik verklaar, dat ik mijn afstudeerscriptie alleen heb uitgewerkt en dat ik er alle literatuurbronnen en ook andere bronnen aanvoerde die ik gebruikte.

Olomouc 25. dubna 2011

Kateřina Havranová

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucímu své práce panu docentu Wilkenu Engelbrechtovi, vedoucímu katedry nederlandistiky na Univerzitě Palackého v Olomouci za jeho pomoc a užitečné připomínky k obsahu mé práce.

Vanaf deze plaats wil ik graag de begeleider van mijn afstudeerscriptie, de heer Wilken Engelbrecht, hoofd leerstoel nederlandistiek aan de Palacký Universiteit te Olomouc, bedanken voor zijn behulpzaamheid en nuttige opmerkingen met betrekking tot de inhoud van mijn scriptie.

INHOUDSOPGAVE

1 INLEIDING	7
2 CONNIE PALMEN	9
2.1 De auteur	9
2.2 Het werk en de ontvangst.....	10
2.3 De mediatisering en het autobiografisch schrijven	14
3 DE NOVELLE <i>DE ERFENIS</i>.....	17
3.1 De Boekenweek en het Boekenweekgeschenk.....	17
3.2 De plot en de ontvangst	19
3.3 <i>De erfenis</i> en andere werken van Connie Palmen	21
4 HET VERTALEN VAN MODERNE NEDERLANDSE LITERATUUR NAAR HET TSJECHISCH	24
4.1 Nederlands-Tsjechisch literair vertalen in het algemeen	24
4.2 Nederlands Letterenfonds en andere instituties.....	25
4.3 Vertalers en vertalingen	28
5 ANALYSE VAN DE VERTALING.....	33
5.1 Lexicale veranderingen	34
5.2 Grammaticale veranderingen	39
5.3 Pragmatiek	43
6 COCLUSIE.....	47
LITERATUURLIJST	50

RESUMÉ (TSJECHISCH).....	53
RESUMÉ (ENGELS).....	54
ANOTACE	55
BIJLAGE: <i>DĚDICTVÍ</i> (<i>DE ERFENIS</i> – VERTALING)	56

1 Inleiding

Deze afstudeerscriptie is gewijd aan de vertaling van de novelle van Connie Palmen – *De erfenis* (1999) van het Nederlands naar het Tsjechisch. De novelle werd gekozen wegens de optimale lengte en als een goed voorbeeld om het werk van Connie Palmen te demonstreren. Alhoewel Palmen heel populair en bekend is in Nederland werd tot nu toe alleen één boek van haar, *De vriendschap (Přátelství)*, door Magda de Bruin-Hübllová in 2000 naar het Tsjechisch vertaald.

De afstudeerscriptie bestaat uit vier delen: de theoretische achtergrond, discussie over Nederlands-Tsjechisch literair vertalen, de vertaling zelf en het commentaar op de vertaalproblemen.

Het eerste deel van de scriptie geeft de theoretische achtergrond voor het begrip van het boek en de vertaling. Het eerste hoofdstuk stelt de auteur voor als een van de bekendste Nederlandse schrijfsters. Hier wordt aandacht besteed aan haar persoonlijkheid, stijl en haar positie in de geschiedenis van de moderne Nederlandse literatuur. Er wordt besproken wat invloed heeft gehad op haar werk, welke genres ze gebruikt en welke boeken hebben haar bekend gemaakt.

In het tweede hoofdstuk zal ik aandacht besteden aan *De erfenis*. Hier worden kort de plot, de structuur en de ontvangst van het boek beschreven, dan zal ik me vooral op de positie en de thematiek van de novelle in verband met andere werken van Palmen concentreren.

Het derde hoofdstuk geeft commentaar op de praktische problemen die bestaan bij het vertalen van de moderne Nederlandse literatuur van het Nederlands naar het Tsjechisch en bij het uitgeven van moderne Nederlandse auteurs. Ik zal me vooral bezig houden met de problemen die de vertalers Nederlands-Tsjechisch bij hun werk tegenkomen.

Maar het grootste deel van de scriptie is gewijd aan de vertaling zelf. Het resultaat, dat 67 pagina's telt, werd ook aan verschillende uitgeverijen en aan het Nederlands Letterenfonds aangeboden maar tegenwoordig is het nog niet zeker of het boek uitgegeven zal worden.

Ten laatste zal ik in het vijfde hoofdstuk van de scriptie commentaar geven op concrete vertaalproblemen die er bij het vertalen van het boek ontstaan zijn. Met het gebruik van enkele voorbeelden zal ik ook demonstreren welke problemen algemene vertaalproblemen zijn en welke veroorzaakt zijn door middel van typologische en culturele verschillen tussen de twee talen.

2 Connie Palmen

2.1 De auteur

Aldegonda Petronella Hubertina Maria Palmen, roepnaam Connie, werd geboren op 25 november 1955 in Sint Odiliënberg, een kloosterdorp vlakbij Roermond in Nederland. Met haar drie broeders kreeg ze een katholieke opvoeding en als kind was ze sterk onder invloed van de katholieke kerk wat ook te zien is in haar wens priester en later non te worden.¹ Maar na het verblijf op een nonnenschool koos zij op de middelbare school voor literatuur en filosofie.

Na de opleiding aan de Pedagogische Academie in Roermond, vertrok ze in 1978 naar Amsterdam om daar een universitaire studie te volgen. In 1986 studeerde ze cum laude af in de Nederlandse Taal en Letterkunde en in 1988 in de Filosofie. Haar studie als neerlandica sloot ze af met een scriptie over het boek *In Nederland* van Cees Noteboom – getiteld *Het ritueel van de tekst*. In filosofie studeerde zij af met een scriptie over Socrates en de relatie tussen taal en werkelijkheid, getiteld *Het weerzinwekkende lot van de oude filosoof Socrates*. Later, in 1992 na de publicatie van haar debuutroman, werd de essaybundel in een aangepaste vorm uitgegeven.

Tijdens haar filosofische studie kwam ze onder invloed van postmodernisme, de filosofische en literaire stroming, die vanaf het midden van de jaren zeventig meer en meer de Nederlandse literatuur domineerde. De principes van postmodernisme zoals l'art pour l'art, spel met bekende thema's en verschillende genres, of intertekstualiteit waren een grote inspiratie voor haar. Palmen maakte kennis met de ideeën van de postmodernistische filosofen Michel Foucault en Jacques

¹ Ad Zuiderent, Hugo Brems en Tom van Deel, *Kritisch lexicon van de moderne Nederlandstalige literatuur na 1945* (Alphen aan de Rijn enz.: Samsom Uitgeverij enz., 1997) (Afl. 67) 1.

Derrida die van mening waren dat de werkelijkheid uitsluitend door de taal wordt bepaald en dat de zoektocht naar je eigen identiteit tot niets leidt, dat je identiteit gevormd wordt door hoe anderen je zien.² De relatie tussen de taal en werkelijkheid en de zoektocht naar je eigen identiteit worden ook vaak in haar werken behandeld.

Tegelijkertijd heeft haar studie van de taal en literatuur ook een groot invloed op haar gehad. De ontwikkeling van de held tot schrijver die samenvalt met de ontstaansgeschiedenis van het boek werden al door James Joyce, een van de bekendste Ierse schrijvers, in *A portrait of the artist as a young man* behandeld. Deze thematiek werd ook overgenomen door twee Nederlandse schrijvers van de twintigste eeuw, Oek de Jong en Jeroen Brouwers die in hun postmodernistische romans het schrijfproces als unieke ervaring verbeelden. Palmén benadert deze thematiek vanuit het perspectief van het vrouwelijke schrijven en combineert het met de filosofische gedachten. Op een specifieke manier weet ze beide wetenschappen - literatuur en filosofie samen te brengen.

2.2 Het werk en de ontvangst

Nog tijdens haar studie publiceerde Palmén enkele korte verhalen in de tijdschriften *De held* en *Optima*. Met haar korte verhaal *Als een weke krijger* trok ze aandacht van de uitgeverij Prometheus. In 1991 publiceerde die haar debuutroman *De wetten* (een voorpublicatie verscheen al in het kerstnummer van *Esquire*), waarmee ze op slag beroemd werd. In vijf jaar tijd beleefde het boek ruim twintig drukken met meer dan 220 000 exemplaren. Vanwege dit enorme succes kreeg

² Ad Zuiderent, Hugo Brems en Tom van Deel, *Kritisch lexicon van de moderne Nederlandstalige literatuur na 1945* (Alphen aan de Rijn enz.: Samsom Uitgeverij enz., 1997) (Afl. 67) 7.

Palmen een Gouden Ezelsoor, de prijs voor het best verkochte boek. In 1991 werd het boek ook gekozen tot European Novel of the Year en in 1996 werd het genomineerd voor de Dublin Literary Award.³

De hoge verkoopcijfers, veel media aandacht en lovende kritiek maakten haar van de ene op de andere dag een bekende Nederlander en de vertalingen van de roman verschenen ook in het Engels, Frans, Duits, Zweeds, Deens, Spaans en Italiaans. De meeste recensenten waren enthousiast over de stijl van het boek en meenden dat *De Wetten* ernstig, humoristisch en rijk aan ideeën was.⁴

De roman bestaat uit zeven hoofdstukken (De epilepticus, De filosoof, De priester, De fysicus en De kunstenaar) van ongeveer gelijke lengte die elk aan de relatie van de ik-figuur, Marie Deniet, met een man, die zij tijdens haar studie filosofie leert kennen, zijn gewijd. Door haar verhouding met de mannen zoekt Marie haar eigen identiteit. Aan de tekst gaat een motto van Samuel Beckett vooraf (“Als ik val zal ik huilen van geluk”), dat in het laatste hoofdstuk van het boek terugkomt. De paradoxale formulering roept de ironie van het boek op.

In 1995 publiceerde zij bij Prometheus haar tweede roman *De vriendschap*, een boek dat eveneens een bestseller bleek te zijn en dat de schrijfster als een publieke figuur bevestigde. In 1998 was het boek al aan de vijfentwintigste druk en er waren rond 400 000 exemplaren verkocht. De roman werd bekroond met de AKO Literatuurprijs, de literaire prijs die sinds 1987 jaarlijks wordt toegekend voor het beste Nederlandstalige boek (fictie en non-fictie), en eindigde als tweede in de Trouw-Publieksprijs, die zij het jaar daarop won. De critici prezen vooral de originaliteit en de stijl van de roman maar sommigen merkten ook op de wat gebrekkige vorm (vooral aan het eind dat met een brief besluit)

³ A.G.H. Anbeek van der Mijden, J. Goedegebuure en M. Janssens, *Lexicon van literaire werken* (Groningen: Wolters-Noordhoff, 1999) (Afl. 41) 1.

⁴ A.G.H. Anbeek van der Mijden, J. Goedegebuure en M. Janssens, *Lexicon van literaire werken* (Groningen: Wolters-Noordhoff, 1999) (Afl. 41) 1.

die volgens hen ten koste van het boek als geheel ging.⁵

De vriendschap bestaat uit drie qua lengte vergelijkbare delen met als titels “Dingen en woorden”, “Eten en drinken” en “Werk en liefde”. De roman gaat over de vriendschap van twee meisjes, Kit en Ara, die in het Nederland van de jaren zestig en zeventig opgroeien tot zelfstandige vrouwen. In de thematiek lijkt de roman op het eerste werk van Palmen, die in een interview ook gezegd heeft dat zij *De wetten* en *De vriendschap* aanvankelijk als één geheel had willen schrijven.⁶

Het boek wordt voorafgegaan door een motto van Ischa Meijer, een journalist, schrijver en de partner van de auteur die vlak voor de verschijning van de roman onverwachts overleed. De geschiedenis van de vierjarige liefdesrelatie tussen Palmen en Meijer werd inspiratie voor haar derde roman *I.M.*, uitgegeven door Prometheus in 1998. Aan de ene kant kreeg het boek veel media aandacht, er vonden interviews en signeursessies plaats in Nederland en Vlaanderen en binnen een paar weken werden er 100 000 exemplaren verkocht. Maar aan de andere kant waren de recensies op *I.M.* minder eenstemmig positief. Sommigen waren van mening dat de auteur een goede balans tussen kunst en persoonlijke ervaring heeft gevonden. Maar veel van de critici vielen aan op de volgens hen clichématige stijl van de roman en op het gevoelsexhibitionisme.⁷ De negatieve recensies concludeerden dat *I.M.* weinig te maken had met literatuur en alles met het verlangen naar aandacht en populariteit.⁸

⁵ A.G.H. Anbeek van der Mijden, J. Goedegebuure en M. Janssens, *Lexicon van literaire werken* (Groningen: Wolters-Noordhoff, 1999) (Afl. 41) 13.

⁶ A.G.H. Anbeek van der Mijden, J. Goedegebuure en M. Janssens, *Lexicon van literaire werken* (Groningen: Wolters-Noordhoff, 1999) (Afl. 41) 12.

⁷ Hugo Brems, *Altijd weer vogels die nesten beginnen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur* (Amsterdam: Bert Bakker, 2006) 635-636.

⁸ A.G.H. Anbeek van der Mijden, J. Goedegebuure en M. Janssens, *Lexicon van literaire werken* (Groningen: Wolters-Noordhoff, 1999) (Afl. 50) 11.

I.M. is onderverdeeld in twee delen, het eerste “In margine” en een epiloog “In memoriam”. De titel van het boek verwijst zowel naar beide delen van de roman, als naar de initialen van Palmens geliefde. De twee centrale personages zijn Connie Palmen zelf en Ischa Meijer. Zijn dood op 14 februari 1995 vormt een directe aanleiding voor het boek, maar het is niet ondenkbaar dat Palmen ook zonder zijn overlijden een boek aan haar relatie met hem had gewijd, aangezien zij ook in haar eerdere werken veel aandacht heeft besteden aan min of meer gefingeerde persoonlijke relaties.⁹

In 1999 deed zij een stap terug in de richting van wat als fictie beschouwd wordt en publiceerde zij ter gelegenheid van de Boekenweek een novelle *De erfenis*. De novelle werd in een recordoplage van 745 000 exemplaren gedrukt. Omdat de scriptie aan deze novelle gewijd is, worden de thematiek, de positie en de ontvangst in het tweede hoofdstuk besproken.

Haar laatste twee romans die op de markt verschenen waren *Geheel de uwe* in 2002 en *Lucifer* in 2007. In *Geheel de uwe* werd Palmen alweer door haar relatie met Ischa Meijer, die herkenbaar is in de figuur van Solomon Schwartz, geïnspireerd.¹⁰ Het boek is een liefdesroman die de verhouding tussen liefde en wetten onderzoekt vanaf de perspectief van vier vrouwen (een psychiater, een actrice, een hoer en een non) in hun relatie met een charmante vrouwenversierder. Ook in de eerste weken werden er honderd duizend exemplaren van gedrukt maar de recensies van het boek bleven vergelijkbaar met die van *I.M.*

Met *Lucifer* stelt Palmen een nieuw genre in haar werk voor, namelijk een detectiveroman. Bij het thema werd Palmen geïnspireerd

⁹ A.G.H. Anbeek van der Mijden, J. Goedegebuure en M. Janssens, *Lexicon van literaire werken* (Groningen: Wolters-Noordhoff, 1999) (Afl. 41) 1.

¹⁰ “Connie Palmen: Sincerely Yours”, *Nederlands Letterenfonds*, 6 jan 2011 <http://www.nlpvf.nl/book/book2.php?Book=237>.

door een echte gebeurtenis uit de jaren tachtig – het moord op de vrouw van een Amsterdamse componist. De ik-figuur probeert het raadsel van het moord op te lossen al wordt het niet opgelost. De schrijfster had grote interviews in allerlei bladen en de verkoopcijfers van het boek bleven hoog, maar in het algemeen waren de recensies gemengd. Sommigen prezen de roman als een fascinerend verhaal met een origineel eind, anderen kritiseerden de inspiratie van de echte gebeurtenissen als plagiaat.¹¹

2.3 De mediatisering en het autobiografisch schrijven

Connie Palmen is een van de vertegenwoordigers van een nieuwe tendens in de Nederlandse literatuur, die vanaf de jaren zeventig aan de gang was, de ontwikkeling naar openbaarheid en mediatisering. De groeiende weerzin tegen het onleesbare experimentele proza, de polemieken rond 1980 over de taak van de schrijver en het verlangen naar meer straatrumoer hadden als gevolg dat literatuur een onderdeel van het maatschappelijke debat werd.¹²

Vanaf de tweede helft van de jaren tachtig kreeg de literatuur veel aandacht van de media en publiek. Dag- en weekbladen hadden boekenbijlagen, stichtingen zoals Stichting Schrijvers School Samenleving organiseerden literaire en culturele lezingen en er vonden debatten en signeersessies plaats overal in het land.

Sommige schrijvers bereikten het status van bekende Nederlander dankzij hun optreden in literaire talkshows op de televisie. Vanaf 1987 werd de uitreiking van de AKO Literatuurprijs live op de televisie

¹¹ Jurriaan Vegter, “Een intellectueel moordonderzoek”, *Recensieweb*, 21 jan 2011 <http://www.recensieweb.nl/recensie/2081/Een-intellectueel-moordonderzoek.html>

¹² Hugo Brems, *Altijd weer vogels die nesten beginnen: geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1945-2005* (Amsterdam: Bert Bakker, 2006) 501.

uitgezonden en zorgde voor veel publiciteit voor de auteur. Sommige nieuwe titels kregen publiek succes en werden bestellers. Ook uitgevers kozen in een harde concurrentie voor strategieën die de media aandacht trokken en bestsellers van de boeken hoopten te maken. Media en vooral televisie waren erop gespitst om van een boek hype te maken.

De stemmen van de uitgevers, de media en instanties zoals Stichting Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek (CPNB) waren meer en meer te horen. Als gevolg daarvan moesten de auteurs zich aan de eisen van de media conformeren. Er ontstonden twee literaire niveaus, dat van de meerderheid van de boeken die zelden de oplage van duizend of tweeduizend exemplaren overschreden en dat van succesboeken. Sommige succesauteurs waren bijvoorbeeld Harry Mulisch, Cees Noteboom, Adriaan van Dis, Joost Zwagerman of Connie Palmen.

Het feit dat de literatuur een maatschappelijk fenomeen werd bracht een verschuiving met zich mee. Voor moeilijke auteurs en genres zoals poëzie werd minder en minder plaats, een auteur die zijn boeken wilde verkopen moest zich aan de eisen van de media onderwerpen. De vraag ging uit naar leesbaarheid en verkoopbaarheid, mensen wilden ervaren wat authentiek was. Markt en media verlangde nieuws dus het aandacht werd geschonken vooral op het persoonlijke, emotionele en sensationele.

De autobiografische roman was als genre in de literaire geschiedenis niet nieuw maar in de jaren tachtig en negentig werd het weer populair in de Nederlandse literatuur. Op verschillende manieren gaf een groot aantal auteurs in deze periode een voorkeur aan verhalend proza, dat gebaseerd was op persoonlijke ervaring en dat ook realistisch van kleur was. De schrijvers zoals Adriaan van Dis, Arnon Grunberg, Monika van Paemel of Connie Palmen gebruikten de dramatische gebeurtenissen uit hun levens als materiaal voor hun boeken.

Zowel uit de werken zelf en commentaren van de auteurs spreekt een opmerkelijk identificatie van de auteur met zijn verteller of personage. Bij Connie Palmen is deze tendens te zien in bijna alle

romans die zij geschreven heeft. In haar eerste werken hebben Marie Deniet, de hoofdpersonage in *De wetten* en Kit Buts in *De vriendschap* dezelfde of vergelijkbare achtergrond en in hun lijfstijl en belangstelling voor psychologie en filosofie lijken ze op elkaar. Beide werken zijn bildungsromans die de ontwikkeling van de hoofdpersonages tot schrijverschap beschrijven. Connie Palmen zelf heeft in interviews gezegd dat de vriendschap als beschreven in de roman in haar leven bestaat.¹³

Vaak hebben de autobiografische romans ook therapeutische functie zowel voor de schrijvers als voor de lezers. Het overlijden van een geliefde of familielid speelt een belangrijke rol. Door het gebruik van de tragedies in het leven kunnen Palmen en andere auteurs op de nieuwsgierigheid en belangstelling van de lezers rekenen. Dit is ook het geval van de derde roman van Connie Palmen, *I.M.* Het feit dat beide Connie Palmen en Ischa Meijer belangrijke mediapersoonlijkheden waren, droeg tot de populariteit van de roman bij.

Aan de andere kant, wordt dit kenmerk van het autobiografisch schrijven soms bekritiseerd als een extreem voorbeeld van realisme. De kritieken richten zich niet tegen het genre als zodanig maar tegen de belangstelling voor angst, pijn, woede en wanhoop, die gezien wordt als verschuiving van de literatuur naar populaire genres zoals soap en de reality soap, waarin de personen zowel personages als personen zijn en die de levens van hen dag voor dag volgen en de intimiteit van de relatie exploiteren.

¹³ A.G.H. Anbeek van der Mijden, J. Goedegebuure en M. Janssens, *Lexicon van literaire werken* (Groningen: Wolters-Noordhoff, 1999) (Afl. 41) 12.

3 De novelle *De erfenis*

3.1 De Boekenweek en het Boekenweekgeschenk

In 1999 werd Connie Palmen door de Stichting CPNB uitgenodigd om het Boekenweekgeschenk te schrijven ter gelegenheid van de 64e Boekenweek. De novelle werd gedrukt in een recordoplage van 745.000 exemplaren en uitgegeven door uitgeverij Prometheus.

De Boekenweek is een sinds 1932 jaarlijks terugkerende week van tien dagen, die in maart plaats vindt. De bedoeling van de campagne is vooral meer mensen naar de boekwinkels te trekken ter promotie van het Nederlandse boek. Met het Nederlandse boek wordt bedoeld het boek dat uitgegeven is door een Nederlandse erkende uitgever. Ook vertaalde boeken vallen er onder. De officiële doelstelling van de Boekenweek is de volgende: *„De Boekenweek heeft tot doel de positie van het algemene boek in de samenleving steviger te verankeren. Eerst en vooral door het publiek te laten ontdekken welk een rijk boekenaanbod er het hele jaar rond in de boekwinkel en bibliotheek te vinden is.“*¹⁴

In de Boekenweek staat literaire fictie centraal. Elk jaar heeft een bepaald thema, dat tot doel heeft de aandacht te vestigen op nieuwe uitgaven van het boekenaanbod en uitgevers kunnen op deze manier bijvoorbeeld aandacht vragen voor „oud fonds“. Rond de Boekenweek organiseren de participerende boekwinkels en bibliotheken ook andere activiteiten, die betrekking hebben op het bepaalde thema.

De Boekenweek wordt georganiseerd door de Stichting CPNB (Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek), die opgericht is door de branche-organisaties van boekverkopers en uitgevers en die tot doel heeft het lezen van boeken en het boekenbezit te stimuleren. De

¹⁴ „Literatuurprijzen”, *Bokebesprekingen.nl*, 26 jan 2011

<http://www.boekbesprekingen.nl/cgi-bin/prijzen.cgi?prijs=2>

historie van collectieve boekpromotie gaat terug tot 1930, wanneer de eerste Dag van het Boek gehouden is. Na de Tweede Wereldoorlog ontwikkelde de collectieve boekpromotie heel snel maar de stichting zelf werd pas in 1983 opgericht door de overkoepelende organisaties van uitgevers en boekverkopers. In 2001 zijn ook de openbare bibliotheken toegetreten tot de CPNB. Het idee van de stichting is het bevorderen van het lezen van boeken in het algemeen. De promotiecampagnes van individuele titels verzorgen de uitgevers zelf.

Tijdens de Boekenweek geven participerende boekwinkels bij besteding van een bepaald bedrag het Boekenweekgeschenk, een uitgave van het CPNB. De Boekenweekgeschenk is meestal een novelle of roman dat ieder jaar door een andere schrijver speciaal voor de Boekenweek geschreven wordt. Daarbij hoeft de auteur niet per se rekening te houden met het thema. Het thema van de Boekenweek in 1999, wanneer *De erfenis* gepubliceerd werd, was Familie-album – ouders en kinderen in de literatuur.

De eerste Boekenweekgeschenk werd uitgegeven in 1932. Na dit eerste officiële uitgave verscheen er ieder jaar een Boekenweekgeschenk. Alleen tussen de jaren 1941 en 1946 maakte de Duitse bezetter een eind aan de Boekenweek maar de traditie werd na de bevrijding snel hersteld. In de jaren '40, '50 en '60 werden de Boekenweekgeschenken vaak anoniem op de markt gebracht. In 1948 was het Boekenweekgeschenk bijvoorbeeld het *Oeroeg* waaraan nu iedereen direct de naam Hella Haasse koppelt en dat sindsdien uitgegroeid is tot ware klassieker. Andere grote auteurs, die tijdens de geschiedenis van de Boekenweek een bijdrage hebben geleverd waren bijvoorbeeld Gerard Reve, Tessa de Loo, Jan Wolkers, Harry Mulish of Connie Palmén.

Sinds 1987 verschijnt er naast het Boekenweekgeschenk ook een essay waarin vaak dieper ingegaan wordt op het thema van de Boekenweek van dit jaar. Het essay is voor een gering bedrag te koop. Verder wordt nog het Geschreven portret – het cadeau van de openbare Bibliotheken aan hun leden ter gelegenheid van de Boekenweek – uitgegeven. Het portret is geheel gewijd aan de auteur van de

Boekenweekgeschenk en zijn werk.

Het is een traditie geworden dat jaarlijks op de zondag van de Boekenweek op vertoon van het Boekenweekgeschenk gratis door heel Nederland de hele dag gereisd kan worden met de treinen van de Nederlandse Spoorwegen – de hoofdsponsor van de Boekenweek.

3.2 De plot en de ontvangst

‘Op de avond dat ik haar voor het eerst bezocht, had ze het zo tegen mij verteld: “Er is een ziekte in mij begonnen en die ziekte legt mij langzaam lam. Er zijn geen geneesmiddelen om haar te stoppen of te laten verdwijnen. Het hart is een spier, dus ik ga er dood van. Niemand weet wanneer, maar ik moet niet op tien jaar rekenen, zegt mijn arts.”¹⁵

Lotte Inden is een schrijfster, die ontdekt dat ze aan progressieve spierziekte lijdt en besluit een jonge man, Max Petzler, in dienst te nemen voor vierentwintig uur per dag, kost en inwoning inbegrepen. Max is een ontevreden dertig-jarige neerlandicus, die niet alleen haar verzorger, chauffeur, bediende en eerste lezer wordt maar zij bereidt hem er langzaam voor dat zijn handen de hare moeten vervangen als ze zelf niet meer kan schrijven. Max wordt haar secretaris en de archivaris van wat ze haar „erfelijk materiaal“ noemt. De erfenis is de zolder vol aantekeningen die als bouwstenen moeten dienen voor haar laatste grote roman. *„Vaak was het niet meer dan een woord, waarmee ze een alinea op een pagina in het boek probeerde samen te vatten. Medelijden, familie, liefde, originaliteit, zelfdestructie, schrijven, enzovoort.“*

Intussen Lotte steeds zwakker wordt, is de bond tussen de twee versterkt. Max leert over Lottes verleden, hij luistert naar haar herinneringen en op deze manier leert hij Lotte zelf kennen. Hij is meer

¹⁵ Connie Palmen, *De erfenis* (Amsterdam: CPNB, 1999) 12.

en meer door haar gefascineerd, door haar persoonlijkheid maar ook door haar werk en de taak die zij hem gegeven heeft. Tijdens hun gesprekken voeren Max en Lotte discussies over familierelaties, liefde, de twintigste eeuw, literatuur, filosofie maar vooral over het proces van schrijven. Uiteindelijk is Max diegene die met Lotte de laatste minuten van haar leven deelt. *“Ik wacht op je in het boek,‘ was het laatste wat ze tegen mij zei.”*¹⁶

De novelle, die zes en negentig pagina's telt, heeft een fragmentarisch opbouw en bestaat uit een series van flashbacks, herinneringen en gesprekken tussen Lotte en Max. Het verhaal begint op de begrafenis van Lotte Inden, waar Max als de ik-verteller een toespraak houdt. Dan vertelt hij aan de lezer wat er allemaal gebeurt is en sluit met de dood van Lotte af. Het boek bevat ook veel citaten en verwijzingen naar andere literaire en filosofische werken. Deze intertekstualiteit en lange en ingewikkelde zinnen maken het boek soms wat moeilijk om te lezen.

De ontvangst van de novelle was in het algemeen positief alhoewel vielen sommige critici op de fragmentarische stijl van Connie Palmen. De recensies in de pers prezen het boek als een rijk Boekenweekgeschenk vol interessante bespiegelingen en originele metaforen. *„Prachtig Boekenweekgeschenk van Palmen,“* schreef bijvoorbeeld Jan Paul Bresser in Elsevier. Het Brabants Dagblad noemde *De erfenis* *„het opwindendste Boekenweekgeschenk sinds jaren“*, anderen waren van mening dat de novelle *„bijzonder“*, *„diepzinnig“* en *„ontroerend“* was. Aan de andere kant meenden sommigen dat via Lotte, Palmen haar frustraties afreageert van de kritiek op het boek *I.M.*, dat Lotte Inden te veel gebaseerd is op de schrijfster zelf en dat het boek te autobiografisch is. *„Er kan in De erfenis nauwelijks twijfel over bestaan. Het hoofdpersonage, die (...) nog*

¹⁶ Connie Palmen, *De erfenis* (Amsterdam: CPNB, 1999) 96.

*steeds rouwt om haar grote liefde, (...) die een aantal jaren geleden plotseling overleden was, staat voor Connie Palmen zelf.*¹⁷ Maar het autobiografisch schrijven, de positie van de schrijfster en de relatie tussen de lezer en de schrijver vormen de hoofdthema's van het boek.

3.3 De erfenis en andere werken van Connie Palmen

Na *De wetten*, *De vriendschap* en *I.M.* is *De erfenis* het vierde werk van fictie, dat Palmen geschreven heeft. Zoals in haar andere romans werd ze ook hier geïnspireerd door de gebeurtenissen uit haar eigen leven (de identiteit van de schrijfster, de dood van een geliefde, familie relaties, enzovoort) en onderzoekt ze de grenzen van de autobiografische fictie. In het boek geeft ze zelf commentaar op wat als autobiografisch schrijven bestempeld wordt en reageert op de criticisme op haar eigen werk. “*Het stempel autobiografisch heeft geen enkele analytische of onderscheidende waarde, geen enkele. (...) De hele godvergeten wereldliteratuur is autobiografisch.*”¹⁸

Net als Marie Deniet in *De Wetten* of Kit Buts in *De vriendschap* is de hoofdpersonage, Lotte Inden, een schrijfster. In haar novelle geeft Palmen een kijkje achter de schermen van het schrijfproces en de moeilijkheden die de schrijver moet overwinnen. Het is opvallend, dat *Geheel de uwe*, dat Lotte Inden in het boek voltooit, verscheen als roman drie weken na de publicatie van het Boekenweekgeschenk.

Palmen onderzoekt de positie van de schrijfster en het proces van schrijven van twee perspectieven, die van de lezer en die van de

¹⁷Marleen Louter, “Haar vingerafdrukken in mijn vlees”, *Recensieweb*, 26 jan 2011
<http://www.recensieweb.nl/recensie/3160/Haar+vingerafdrukken+in+mijn+vlees.htm>
1

¹⁸ Connie Palmen, *De erfenis* (Amsterdam: CPNB, 1999) 79.

schrijfster. Ze schetst een mooie metafoor ermee en laat zien dat ze niet alle kaarten in handen heeft. Max wordt haar eerste lezer, maar hij maakt het verhaal ook zelf. Op deze manier geeft Palmen een commentaar op de rol van de lezers die tot de interpretatie van elk boek bijdragen. Het is niet alleen de schrijver maar ook de lezers die het boek maken.

De thematiek van de schrijverschap is ook nauw verbonden met de kwestie van originaliteit. Volgens Palmen zijn alle schrijvers door elkaar geïnspireerd, ze gebruiken wat al geschreven is en ze komen op elkaars schouders staan. “*Wij nu eenmaal schrijven wat anderen geschreven hebben.*”¹⁹ Iedereen schept zijn geest aan een ander en originaliteit is problematisch want “*niemand is origineel in de strikte betekenis van het woord.*”²⁰

Andere grote thema is de klassieke tegenstelling tussen lichaam en geest. In *De erfenis* gebruikt Palmen een metafoor met paradijsvogels. De mooie paradijsvogel is uitgerust met kleurige verenpracht, terwijl de asgrauwe prieelsluipertje geen opsmuk heeft. De paradijsvogel wil de aandacht van zijn partner trekken door het pronken en het spreiden van zijn verenkleed, maar de grauwe prieelsluipertje zit het meest van zijn tijd in het scheppen van een ingenieus bouwerk. Toch brengt de natuurlijke schoonheid geen ontroering op. “*Wat ik me realiseerde toen ik keek, is dat het pronkerige paraden van de mooie vogel geen enkele ontroering teweegbracht, terwijl het naarstig werken van het grauwe prieelsluipertje dat he scheppen van een kunstig ding, dat wel deed.*”²¹ Het parallel tussen mensen en vogels is duidelijk te zien. Een mens is ook gedefinieerd door wat hij kan doen, door het scheppen van zijn geest, door kunst te maken, niet door zijn tijdelijke

¹⁹ Connie Palmen, *De erfenis* (Amsterdam: CPNB, 1999) 59.

²⁰ Connie Palmen, *De erfenis* (Amsterdam: CPNB, 1999) 58.

²¹ Connie Palmen, *De erfenis* (Amsterdam: CPNB, 1999) 59.

lichamlijke schoonheid.

Zoals eerder gezien werd Palmen ook in *De erfenis* door haar studie filosofie en literatuur beïnvloed. Op verschillende plaatsen in het boek verwijst ze naar andere literaire werken en stelt filosofische vragen over de twintigste eeuw, de rol van de media, de religie of de betekenis van de dood en het leven, maar vooral over de grenzen tussen fictie en werkelijkheid. Wat is nog fictie en waar begint de werkelijkheid? Volgens Palmen zijn de grenzen tussen de twee in de twintigste eeuw verdwenen. “Sinds de jaren twintig van deze eeuw hebben de media ons begrip van wat de werkelijkheid is veranderd.”²² Ze voegt eraan dat we de bewonderaars zijn van iemand die wij nog nooit persoonlijk ontmoet hebben, dat is de twintigste eeuw.

Palmen gebruikt het postmoderne visie dat alle genres door elkaar verbonden zijn en gemengd worden. Ze verwijst naar passages uit andere literaire werken en films om haar ideeën te demonstreren. Er zijn echo's te horen van de werken van de Nederlandse schrijvers zoals Carry van Bruggen maar ook de buitenlandse auteurs zoals J. D. Salinger, Robert Musil of Jane Bowels.

De thematiek van de Boekenweek in 1999 – Familie album – ouders en kinderen in de literatuur – is ook te trekken in haar werk. Lotte heeft een liefdevolle relatie met haar ouders en vooral haar broers en ze wil hen alle trauma's en pijn besparen. Na de dood van haar grote liefde is ze zelf bewust hoeveel pijn de dood veroorzaakt aan diegenen die achterblijven. “Het ergste vind ik dat ik weet welke pijn jullie gaan hebben, lieverd, jij en mijn broers.”²³ Maar het leven moet doorgaan en de novelle kan als herdenking van het leven beschouwd worden. De relaties die we met anderen hebben zijn volgens Palmen de bedoeling van het leven.

²² Connie Palmen, *De erfenis* (Amsterdam: CPNB, 1999) 22.

²³ Connie Palmen, *De erfenis* (Amsterdam: CPNB, 1999) 96.

4 Het vertalen van moderne Nederlandse literatuur naar het Tsjechisch

4.1 Nederlands-Tsjechisch literair vertalen in het algemeen

Het beroep van een literair vertaler is een heel specifiek beroep op het gebied van vertalen. Niet alleen omdat de tarieven altijd lager blijven dan bij het commerciële vertalen, maar ook omdat de kwaliteitseisen verschillend zijn. Hier staat de auteur centraal. De vertaler moet vooral rekening houden met de specifieke stijl, de taal, beelden, metaforen of andere kenmerken die karakteristiek zijn voor de schrijver of het bepaalde werk. Wat de auteur uniek maakt, moet ook in de vertaling gerespecteerd worden. Literair vertalen is een kunst.

Bij het vertalen uit kleine talen zoals bijvoorbeeld het Tsjechisch of het Nederlands doen zich nog andere problemen voor. Omdat de markt zo beperkt is en omdat de boeken zelden grote publiek bereiken, is het uitgeven van vertaalde Nederlandstalige boeken meestal economisch niet zo lucratief. Anders gezegd, op een paar uitzonderingen na gebeurt het zelden of nooit dat Nederlandstalige boeken goed verkopen of bestsellers worden.

Als gevolg moeten de vertalers uit kleine talen veel praktische problemen overwinnen, onder andere het gebrek aan hulpmiddelen zoals woordenboeken (een vertaler Nederlands-Tsjechisch moet vaak gebruik maken van andere talen, meestal het Engels of het Duits) of een klein aantal uitgevers die aandacht willen besteden aan de Nederlandstalige literatuur en die de kosten altijd zo laag mogelijk willen houden. Ook de Tsjechische literatuurkritiek schenkt minder aandacht aan de literaturen van kleine talen. Maar een boek dat niet besproken wordt, wordt dan weer niet verkocht.²⁴ De positie van een vertaler Nederlands-

²⁴ Veronika, Havlíková, "Nederlandstalige Literatuur in Tsjechië sinds 1990", *Neerlandica Extra Muros* 42.3 (2004): 26.

Tsjechisch is daardoor heel onzeker en onstabiel. Bovendien bestaat er altijd een concurrentiestrijd met degenen die het voor minder geld willen doen.

De situatie voor de nieuwe vertalers die hun eerste vertaling willen publiceren, is evenmin gemakkelijk. Omdat de markt zo beperkt is en het aantal vertalers relatief klein, geven de uitgevers meestal voorkeur aan de ervaren en gevestigde vertalers. Verder worden de vertalingen van de jonge vertalers beoordeeld door hun oudere collega's wier oordeel heel subjectief kan zijn.

Toch is het belangrijk dat de lezers ook met kleinere literaturen zoals de Tsjechische of de Nederlandse in aanraking kunnen komen. De diversiteit van de thematiek, de verschillende culturele aspecten of het aanpak kan ook de wereldliteratuur verrijken. De soms wat schokkende, verrassende, belangwekkende en vernieuwende boeken van de Nederlandstalige schrijvers of de vragen die zij in hun werken stellen kunnen heel inspirerend zijn.

Om de vertalers bij hun werk te helpen bestaan er instituties en verenigingen die het vertalen van boeken willen ondersteunen en onder de aandacht brengen zodat bijvoorbeeld ook Nederlandse literatuur toegankelijk voor de lezers wordt. In Nederland is zo'n institutie bijvoorbeeld het Nederlands Letterenfonds.

4.2 Nederlands Letterenfonds en andere instituties

Zoals eerder gezegd bestaan er instituties en verenigingen die vertalers bij hun werk helpen. In Nederland is het bijvoorbeeld het Nederlands Letterenfonds. Het fonds wil niet alleen vertalers van Nederlandstalige literatuur ondersteunen maar deze Nederlandse literatuur ook actief in het buitenland verspreiden.

Het Nederlands Letterenfonds is in 2010 ontstaan uit een fusie tussen het oorspronkelijke Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds (NLPVF) en het Fonds voor de Letteren. Het fonds heeft het

bevorderen van de Nederlands- of Friestalige Letteren en de Nederlandse of Friese vertaling tot doel. Omdat schrijvers en vertalers zelden van de pen kunnen leven, kunnen ze een beroep doen op deze institutie zodat ze subsidies krijgen voor hun werk. Op deze manier kunnen ze tijd besteden aan hun werk en een hoog kwaliteitsproduct op de markt brengen.

Wat de productie en vertalingen betreft, heeft het fonds drie doelstellingen. Ten eerste ondersteunt het de productie van kwalitatief hoogstaande, oorspronkelijk Nederlands- en Friestalige literaire werken. Ten tweede bevordert het de vertaling van kwalitatief hoogstaande, oorspronkelijk Nederlands- en Friestalige literaire werken in andere talen. Ten laatste geeft het fonds subsidies aan Nederlands- en Friestalige literaire vertalingen uit moeilijk toegankelijke talen.²⁵

Bovendien is het fonds belangrijk voor vertalers omdat het zich actief zet in voor de Nederlandstalige literatuur in het buitenland. Het onderhoudt contacten met internationale uitgevers en is jaarlijks met een stand aanwezig op verschillende internationale boekenbeurzen. Het organiseert ook gelegenhedenmanifestaties met Nederlandse auteurs in het buitenland in samenwerking met buitenlandse literaire instellingen, uitgevers en boekenbeurzen.²⁶

Het fonds geeft meerdere keren per jaar de *Nieuwsbrief Letteren* uit, waarin een overzicht wordt geboden van de ontwikkelingen binnen de Nederlandse en Vlaamse literatuur. De *Nieuwsbrief Letteren* wordt verspreid onder in het buitenland docerende neerlandici, vertalers van Nederlandstalige literatuur en andere geïnteresseerden.

Het fonds beschikt ook over vertalerslijsten met de namen van literaire vertalers die positief zijn beoordeeld op een proefvertaling. Deze

²⁵ “Over Nederlands Letterenfonds”, *Nederlands Letterenfonds*, 26 jan 2011
<http://www.nlpvf.nl/nl/over/>

²⁶ “Over Nederlands Letterenfonds”, *Nederlands Letterenfonds*, 26 jan 2011
<http://www.nlpvf.nl/nl/over/>

lijsten worden op verzoek naar de buitenlandse uitgever of andere belangstellenden gestuurd. Maar het fonds verstrekt zelf geen opdrachten en speelt alleen een bemiddelende rol. Aspirantvertalers van literatuur uit het Nederlands kunnen zich bij het Fonds laten adviseren. De toegestuurde proefvertalingen worden beoordeeld door ervaren literaire vertalers en dan wordt beslist of de vertaler of het vertaalde werk subsidies krijgt. Meestal geeft het fonds financiële subsidies aan rond honderd vertalingen per jaar. Er zijn ook werkbeurzen voor vertalers die minst twee literaire vertalingen hebben gepubliceerd zodat ze ook tijdens het vertalen van het boek geld krijgen. Op deze manier controleert het fonds de kwaliteit van de vertalingen omdat het niet alleen de vertalers en uitgevers vertegenwoordigt maar ook de auteurs die natuurlijk willen dat het origineel gerespecteerd wordt.

Verder organiseert het fonds nog een aantal gastschrijverprogramma's en andere promotionele activiteiten. Het vertalershuis in Amsterdam waar vertalers van Nederlandse literatuur kunnen verblijven en werken is ook een hulp bij het vertalen.

Door het werk van het Fonds is de positie van literair vertalers verbeterd. Ze hebben veel ondersteuning en ze kunnen om advies vragen. In Tsjechië bestaat zo een organisatie voor promotie van de literatuur niet maar de vertalers Nederlands-Tsjechisch kunnen eveneens subsidie vragen bij het Nederlands Letterenfonds.

Er bestaat nog andere institutie ter promotie van de literaire vertalingen uit het Nederlands, namelijk *Ne-Be*. De vereniging werd in april 1999 opgericht. Leden van *Ne-Be* zijn mensen uit Tsjechië, Nederland en België - vertalers, tolken, docenten of studenten neerlandistiek. *Ne-Be* staat open voor iedereen die in de cultuur en ook bijvoorbeeld geschiedenis, maatschappelijk leven enzovoort van deze landen geïnteresseerd is.

Ne-Be verspreidt informatie over culturele gebeurtenissen in Tsjechië die met cultuur van Nederland en België samenhangen, organiseert literaire avonden en discussies voor de leden met de vertalers van in het Tsjechisch vertaalde Nederlandstalige boeken maar ook met

de auteurs. Verder is de vereniging verantwoordelijk voor een bibliotheek met Nederlandstalige boeken, zowel in het Nederlands als in de Tsjechische vertaling maar ook met boeken van de Tsjechische auteurs in de Nederlandse vertaling. De vereniging onderhoudt contacten met culturele instellingen waarvan de activiteiten met Nederland en België samenhangen. Omdat Ne-Be ook contacten heeft met verwante verenigingen of organisaties in Nederland en België kunnen de vertalers hun ervaringen uitwisselen.²⁷

4.3 Vertalers en vertalingen

In de voorafgaande hoofdstukken werd de moeilijke situatie van de vertalers van de moderne Nederlandstalige literatuur in Tsjechië besproken. Er werd aandacht besteden aan de problemen die ze bij hun werk tegenkomen en de instituties en instellingen waarvan ze gebruik kunnen maken. In dit hoofdstuk zal ik me concentreren op de tegenwoordige literaire vertalers Nederlands-Tsjechisch en de boeken die in Tsjechië vertaald en uitgegeven worden.

Olga Krijtová kan als een wegbereider voor de Nederlandstalige literatuur in Tsjechië beschouwd worden. Ze heeft een sleutelrol vervuld in het toegankelijk maken van de Nederlandstalige literatuur in Tsjechië en ze heeft ervoor gezorgd dat de Nederlandstalige literatuur in Tsjechië gezien, gelezen en opgemerkt wordt.²⁸ Krijtová heeft niet alleen zelf veel boeken van moderne Nederlandse auteurs vertaald, maar als docente Nederlandse taal- en letterkunde aan de Karelsuniversiteit in Praag heeft ze ook een nieuwe generatie vertalers opgeleid.

²⁷ "Over ons", *Vereniging voor Nederlandse en Vlaamse cultuur*, 26 jan 2011 <http://ne-be.sweb.cz/>

²⁸ "NLPVF Vertalersprijs 2007 gaat naar Tsjechische Olga Krijtová", *Nederlands Letterenfonds*, 26 jan 2011
http://www.nlpvf.nl/nl/persberichten/nlpvf_vertalersprijs_2007_gaat.php

Olga Krijtová vertaalt sinds 1958 proza en poëzie. Onder andere heeft ze bijvoorbeeld Harry Mulisch (*De aanslag, Twee vrouwen*), Jan Wolkers (*Wespen, De achtste plaag, Een roos van vlees*), Hugo Claus (*Pas de deux, Ulenspiegel, De Metsiers, De geruchten*) of Arthur Japin (*Een schitterend gebrek*) vertaald. Voor haar werk ontving zij in 1969 de Martinus Nijhoff Prijs, in 2006 de Magnesia Litera prijs en in 2007 kreeg ze de NLPVF Vertlaresprijs.

Maar de nieuwe generatie vertalers produceert ook vertalingen van de moderne Nederlandse auteurs met een hoge kwaliteit. Bijna alle Nederlandstalige belletristische vertalingen van na 1989 komen van studenten van de Karelsuniversiteit in Praag opgeleid door Olga Krijtová. De bekendste namen zijn Veronika ter Harmsel Havlíková (ze heeft bijvoorbeeld Harry Mulisch, Cees Nooteboom, Arnon Grunberg of Jan Wolkers vertaald), Petra Schürová of Jana Irmannová-Pellarová. De emigrante Magda de Bruin-Hüblová (Hüblová heeft Arnon Grunberg, Gerard Reve, Margriet de Moor, Abdolah Kader of Connie Palmen vertaald) is een van de weinigen van buiten Praag. Met haar commentaren en recensies op de literaire website *iliteratura* en andere verschillende activiteiten met betrekking tot de Nederlandstalige literatuur is zij een van de meest actieve vertaalsters. Het enige boek van Connie Palmen dat in Tsjechië vertaald en uitgegeven is – *De vriendschap (Přátelství, Praha: Aurora, 2000)* – werd ook door Magda de Bruin-Hüblová vertaald.

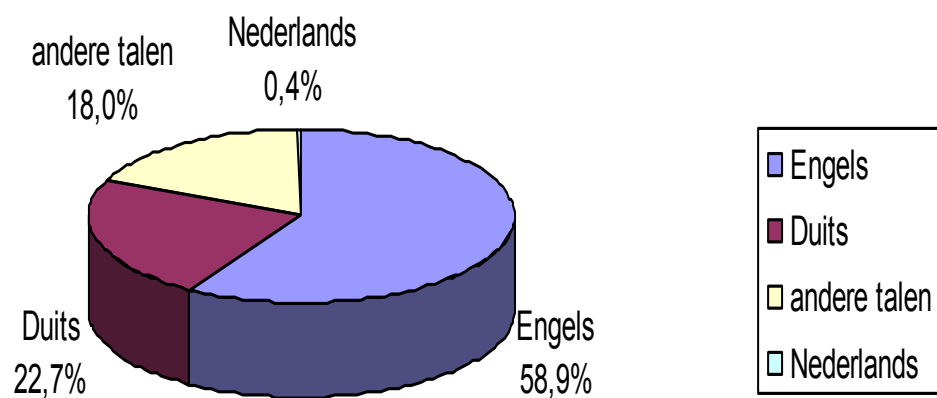
Uitgeverijen die regelmatig aandacht besteden aan commercieel minder interessante maar cultureel belangrijke boeken zijn bijvoorbeeld *Paseka, Argo, Mladá fronta*, of *Eroika*. Ze hebben veel van de Nederlandstalige vertalingen gepubliceerd en ervoor gezorgd dat de Tsjechische lezers ook Nederlandstalige literatuur onder oog krijgen. Uit de gegevens van de laatste 4 jaren is gebleken dat er gemiddeld 7,25 vertaalde Nederlandstalige literaire boeken per jaar uitgegeven zijn. Sommige jaren zoals bijvoorbeeld 2009 waren minder succesvol (er werden slechts 4 publicaties uitgegeven), andere jaren verschenen er meer boeken zoals bijvoorbeeld in 2010 (10 uitgegeven boeken).

In de navolgende tabel en grafiek zijn gegevens van de vertaalde en uitgegeven boeken in Tsjechië in 2009.²⁹ De gegevens demonstreren welke talen het meest vertaald worden. De tabel bevat niet alleen literaire werken maar ook andere bijvoorbeeld vakkundige publicaties. Naast de twee grote talen - het Engels en het Duits - worden ook boeken uit kleine talen vertaald. Zoals gezien kan worden staat het Nederlands op de 12^e plaats met 20 uitgegeven publicaties en vanuit het aantal 40 talen behoort het dus tot de eerste helft.

Meerderheid van de vertaalde boeken uit het Nederlands worden uitgegeven met financiële ondersteuning van NLPVF. Het enige boek van Connie Palmes dat in Tsjechië werd uitgegeven in 2000 kreeg ook subsidie van het NLPVF.

²⁹ In de tabel en het grafiek worden gegevens van 2009 gebruikt want tijdens het maken van de scriptie zijn de gegevens van 2010 nog niet bekendgemaakt. Het aantal vertaalde boeken van elk jaar wordt gezet op de webpagina van de Nationale Bibliotheek van Tsjechië en is te vinden op: http://www.nipos-mk.cz/wp-content/uploads/2009/03/Statistika_2009_3dil_final_101128.pdf (blz. 24).

Uitgegeven vertaalde publicaties in 2009



Volgorde	Taal	Het aantal uitgegeven vertaalde publicaties in 2009
1.	Engels	3005
2.	Duits	1157
3.	Frans	293
4.	Slowaaks	114
5.	Italiaans	102
6.	Russisch	78
7.	Pools	73
8.	Zweeds	28
9.	Klassiek Latijns	21
10.	Nederlands	20
11.	Hongaars	15
12.	Portugees	13

13.	Noors	12
14.	Japans	11
15.	Fins	10
16.	Koreaans	10
17.-18.	Oekraïne	9
17.-18.	Serviërs	8
19.	Chinees	7
20.	Kroatisch	7
21.-22.	IJslands	6
21.-22.	Roemeens	6
23.-25.	Klassieke Grieks	6
23.-25.	Oud Hebreeuws	5
26.-27.	Hebreeuws	5
26.-27.	Sloveens	4
28.	Bulgaars	3
29.-30.	Lets	3
29.-30.	Nieuw Grieks	2
31.-33.	Nieuw Hebreeuws	2
31.-33.	Turks	2
31.-33.	Vietnamees	1
34.-40.	Albanees	1
34.-40.	Arhams	1
34.-40.	Bosnisch	1
34.-40.	Deens	1
34.-40.	Sorbisch	1
34.-40.	Sanskriet	1
34.-40.	Tibetaans	1

5 Analyse van de vertaling

In het laatste deel van mijn scriptie zal ik de praktische problemen van de vertaling van *De erfenis* bespreken. Ik zal eerst een inleiding geven tot de terminologie en de principes die volgens de vertaaltheoretische werken gerespecteerd moeten worden bij het literair vertalen, daarna zal ik gebruik maken van de theoretische uitgangspunten en met het gebruik van voorbeelden zal ik ook demonstreren welke vertaalproblemen er ontstaan zijn en hoe ze opgelost werden.

Zoals Knittlová aangeeft, gaat het bij het vertalen vooral om het overbruggen van culturele barrières. De weergegeven informatie moet bij het vertalen gerespecteerd worden, maar het gaat geenszins om “transplantatie” van de grammaticale middelen van de ene taal naar de andere taal. Wat centraal staat, is de semantische informatie en de vertaler moet goed opletten of hij de auteurs intentie begrijpt.³⁰

Grygová noemt in *Překlad a překládání* (Vertalen en vertaling) drie principes die belangrijk zijn zodat de vertaling als kwalitatief hoogstaand beschouwd kan worden. Ten eerste moet de vertaalde tekst indruk wekken dat het niet een vertaling maar het origineel is. De doeltaal moet idiomatisch en natuurlijk blijven. Ten tweede moet de informatie en de betekenis van de brontaal (BT) tekst en de doeltaal (DT) tekst dezelfde zijn. Ten laatste moet de vertaalde tekst dezelfde effect op de lezers maken en dezelfde reacties opwekken als het origineel.³¹

Voor belletristische teksten geldt dat de vertaling primair geen informatieve maar een esthetische functie heeft. De vertaalproblemen die zich bij het proces van vertalen voordoen, kunnen op verschillende manieren bekeken en geanalyseerd worden. Bij het ontbreken van

³⁰ Dagmar Knittlová a kolektiv, *Překlad a překládání* (Olomouc: Univerzita Palackého v Olomuci, 2010) 9-10.

³¹ Dagmar Knittlová a kolektiv, *Překlad a překládání* (Olomouc: Univerzita Palackého v Olomuci, 2010) 15.

equivalenten moeten de vertalers verschillende transformaties gebruiken. Omdat de linguïsten als Levý, Fjodorov, Catford, Poldauf, Nida of Vinay en Darbelnet verschillende termen gebruiken zal ik de categorieën van de vertaaltransformaties vanuit de linguïstische niveaus bespreken. Het eerste niveau is semantisch of lexicologisch en behandelt de betekenistransformaties. Het tweede niveau dat hier geanalyseerd wordt is grammaticaal en bespreekt de morfologische en syntactische veranderingen. Het derde niveau is pragmatisch en geeft commentaar op sommige culturele verschillen die ik bij het vertalen terechtgekomen ben. Ik zal bij de analyse gebruik maken van de Nederlandse publicatie van Artur Langeveld – *Vertalen wat er staat* en ook van de Tsjechische en Slowaakse vertaalsters en auteurs van verschillende vertaaltheoretische werken Knittlová, Kufnerová, Grygová en Rakšányiová.

5.1 Lexicale veranderingen

Het eerste niveau dat hier besproken wordt, is het semantische of lexicale. Bij het vertalen van de BT-woorden moet de vertaler vaak in de DT voor synoniemen zoeken en het woord daardoor vervangen. Het Nederlands kan bijvoorbeeld hetzelfde woord herhaalde malen gebruiken in een relatief korte paragraaf, aan de andere kant moet het Tsjechisch gebruik maken van verschillende woorden zodat de tekst rijker en idiomatisch is. Dit verschijnsel heeft te maken met de conventies van zowel de BT als de DT. Hetzelfde woord te vaak te gebruiken is in het Tsjechisch niet toegestaan. Vergelijk het woord *domheid* dat door middel van zijn verschillende synoniemen vertaald werd.

“En ik erger me niet aan *domheid* pur sang, want die valt te mijden. Ik hoef met niemand om te gaan die mij niet bevalt. Ik erger me aan *domheid* waar ik niet onderuit kom omdat ze breed wordt uitgemeten in de media, ik erger me aan *domheid* die een

pen mag voeren en die daardoor meewerkt aan een stemmingmakerij waar ik eng en bang van wordt.” (94) – To nemá nic společného s věkem, Maxi. A nerozčiluje mě *hloupost* sama o sobě, protože té se dá vyhnout. Nemusím se stýkat s nikým, kdo se mi nezamlouvá. Rozčiluje mě *omezenost*, které nemůžu uniknout, protože je veřejně šířená médii, štvě mě *tupost*, která hýbe perem a tím přispívá k vytvoření nálady, ze které je mi úzko a těžko. (66)

Regelmatig worden de BT-woorden en woordgroepen vertaald met de DT-woorden of woordgroepen die niet hun normale vastgelegde equivalenten zijn. Dan kunnen we van lexicale veranderingen spreken.³²

Verschillende auteurs onderscheiden verschillende typen van lexicale veranderingen maar het merendeel van hen gebruikt de volgende typen: concretisatie, generalisatie, antonimische vertaling en oorzaak-gevolg. Deze worden hier een voor een besproken.

Concretisatie

Men spreekt van concretisatie als een woord met een algemenere betekenis door een woord met een specifiekere betekenis vervangd wordt. Bij het vertalen vanuit Germaanse talen zoals het Engels, het Duits of het Nederlands naar het Tsjechisch komt dit fenomeen heel vaak voor.

Bijvoorbeeld gebruikt men in het Tsjechisch in plaats van het Nederlandse werkwoord *zeggen* specifiekere woorden die bijvoorbeeld de manier van zeggen nader aanduiden. Bij het vertalen van *De erfenis* moest ik vaak zoeken naar verschillende synoniemen van de vaak voorkomende werkwoorden *zeggen* (*začít, pokračovat, pronést, pravit,*

³² Arthur Langeveld, *Vertalen wat er staat* (Amsterdam: Uitgeverij De Arbeiderspers, 1994) 81.

poznámenat, podotknout, naznačit, prohlásit etc.), vertellen (*vyprávět, vykládat, vzpomínat etc.*), vragen (*zeptat se, otázat se, položit otázku etc.*) en antwoorden (*odpovědět, zakončit, dát odpověď etc.*) die een specifiekere betekenis hebben. Ter illustratie gebruik ik de volgende vertalingen van het werkwoord *zeggen*:

1. “Mijn tijd is mijn leven,” had ze tegen hem *gezegd*. (5) – “Můj čas je můj život,” *vysvětlila* mu. (1)
2. “Ik houd ook van u,” *zei* ik. (73) – “Já Vás mám taky rád,” *přiznal* jsem. (51)
3. “Ik kan mijn dood aan niemand anders overlaten,” *zei* ze. (66) – “Svou smrt nemůžu přenechat nikomu jinému,” *poznámala*. (95)
4. Wat ze daarna had *gezegd* verzweg ik. (1) – Co *pronesla* poté, jsem *zamlčel*. (1)

Een ander vaak voorkomend voorbeeld van concretisatie is het vervangen van een hyperoniem (een woord met ruimere betekenis) door een hyponiem (een onderliggend woord). Bijvoorbeeld in de volgende zinnen werden de woorden *papier* (*papír*) door *boeken* (*knihy*) vertaald. Meestal hebben deze transformaties te maken met zowel de vaste uitdrukkingen van de twee talen als van de esthetische effect van beide teksten:

...dat het de meest eenzame vrouwen waren die ze ooit *op papier* leerde kennen...(92) – ...že to byly nejosamělejší ženy, jaké kdy *v knihách* poznala ... (64)

De verschillen tussen de twee talen worden ook goed gedemonstreerd bij de vertaling van de Nederlandse werkwoorden

hebben en *zijn* die in het Nederlands heel vaak voorkomen, maar die in het Tsjechisch meerdere, semantisch “rijkere”, equivalenten kunnen hebben, afhankelijk van de context. Vergelijk de volgende voorbeelden van het Nederlandse *zijn* (*být*) dat door middel van het Tsjechische *vědět* (*weten*) vertaald werd:

Het was in 1963 en er *was* nog geen postnatale depressie. (15)

– To bylo roku 1963 a o porodní depresi se ještě *nevědělo*.

(8)

Generalisatie

Generalisatie is het omgekeerde van concretisatie. Generalisatie wordt gebruikt als de DT geen woord voor de vereiste specificiteit heeft of dat de DT wel een equivalent heeft maar het gebruik daarvan is strijdig met de normen en conventies van de DT. De vertaler kan op deze manier de overbodige details vermijden.³³

In het Tsjechisch bijvoorbeeld wordt niet zo vaak onderscheid gemaakt tussen een arm en een hand alhoewel er wel twee verschillende woorden bestaan – *paže* (*arm*) en *ruka* (*hand*). Maar het woord *ruka* wordt meestal als een neutraal woord voor de betekenis van zowel *arm* als *hand* gebruikt. Zie de volgende twee zinnen:

1. ..., maar toen ik die avond mijn *linkerarm* onder haar benen schoof en de rechter rond haar ledenen sloeg, scheen ze me opeens loodzwaar. (12) - ..., ale když jsem ji toho večera chytil *levou rukou* pod nohama a pravou ji objal kolem beder, zdála se mi najednou těžká jako olovo. (7)

³³ Arthur Langeveld, *Vertalen wat er staat* (Amsterdam: Uitgeverij De Arbeiderspers, 1994) 83.

2. Op het moment dat (...), trok de mouw van mijn *rechterarm* een beetje op. (7) – Ve chvíli, kdy (...), vyhrnul se mi trochu rukáv na *pravé ruce*. (2)

Antonimische vertaling

Een veel toegepast vertaaltransformatie is de antonimische vertaling. In de vertaling wordt een woord gebruikt dat het antoniem is van het oorspronkelijke woord en dat voorzien wordt van een ontkenning. Bekijk de volgende voorbeelden:

1. Ik *herinner mij niet anders* dan dat ik mij daar dodelijk verveelde en mij schaamde voor de onhandige manier waarop mij moeder probeerde het mij naar mijn zin te maken. (29) – *Jediné, co si pamatuji*, je, že jsem se k smrti nudil a styděl za to, jak neobratně se má matka snaží vyjít vstříc mému gustu. (18)
2. Je moeder kijkt dus wel uit om *ooit te genezen* van haar kwalen. (29) - Tvoje matka si proto dává dobrý pozor, aby se ze svých neduhů *nikdy neuzdravila*. (19)

Oorzaak-gevolg (of v. v.)

Bij oorzaak-gevolg gebruikt de vertaler in de DT andere woorden dan in het origineel. Hij interpreteert de tekst en hij wordt afgeleid door logisch redeneren. De vertaling geeft een situatie weer die logisch voorafgaat aan de in de zin beschreven situatie of volgt daar op. Zie de volgende zin waar *in slaap vallen (usnout)* kan beschouwd worden als logisch oorzaak van het *slapen (spát)*.

- Ze had haar ogen gesloten en na enkele minuten hoorde ik aan haar ademhaling dat ze *sliep*. (74) - Měla zavřené oči a po několika minutách jsem z jejího dechu vycítil, že *usnula*. (51)

5.2 Grammaticale veranderingen

Als grammaticale veranderingen beschouwen we de morfologische en syntactische veranderingen die betrekking hebben op de verschillende systemen en typologieën van de twee talen.

Het eerst dat bij de vergelijking van de BT tekst en de DT tekst opkomt is dat de BT tekst veel langer is dan de DT tekst. De BT tekst telt 96 pagina's, de DT tekst bestaat uit 67 pagina's. De oorzaak daarvan is dat het Nederlands veel lange, ingewikkelde en samengestelde zinnen die door middel van voegwoorden (zoals *dat*, *wat*, *die*) samengesteld worden. In het Tsjechisch moest ik vaak van een lange samengestelde zin meer zinnen maken zodat de DT tekst dynamisch blijft en niet te zwaar wordt. Vergelijk de volgende zinnen:

1. Op de dag die volgde op de nacht waarin ik broers gelezen had, duurde het me te lang eer het drie uur werd en ik haar kon vertellen over het lezen en dat ik mij nu beter kon voorstellen hoe haar boek eruit ging zien, waarvan het gemaakt zou worden, maar rond het middaguur belde ze me om te zeggen dat ze me een tekst zou faxen die ik moest overtikken en naar een tijdschrift moest opsturen, dat ik daarna vrij had en dat ze die avond wat vrienden zou bezoeken. (23) - V den, který následoval po onom večeru, kdy jsem přečetl pasáž nazvanou *bratři*, se čas vlekl velmi pomalu, než odbily tři hodiny a já jí mohl vyprávět, co jsem se dočetl a že si teď lépe umím přestavit, jak bude její kniha vypadat a z čeho se bude skládat. Okolo poledne mi ale zavolala, aby oznámila, že mi odfaxuje text, který mám přepsat a poslat do jednoho časopisu. Mám potom volno, protože jde večer na návštěvu k několika známým. (14)

2. „Ze heeft iets met zichzelf waar niemand komt,“ had ze gezegd en dat dit niet aan mij lag, dat ze dit waarschijnlijk al haar leven

had om te kunnen leven zoals ze leefde. (53) - „Má něco v sobě, kam nikoho nepustí,“ poznamenala. Prý to není mnou, pravděpodobně to takhle měla celý svůj život, aby mohla žít, jak žila. (36)

Ten tweede verschillen de twee talen in hun typologie. Het Nederlands als analytische taal moet vaak meer woorden gebruiken om hetzelfde idee weer te geven. Het Tsjechisch als synthetische taal heeft flexie of andere middelen om dezelfde betekenis onder woorden te brengen. Vergelijk de volgende voorbeelden – een zelfstandig naamwoord met een bijvoeglijk naamwoord en een werkwoord in de onvoltooid verleden tijd (in het Tsjechisch vertaald door middel van flexie):

1. *gierige mensen*(5) – *lakomci* (1)

2. *ze zei* (22) – *řekla* (13)

Verder verschillen het Nederlands en het Tsjechisch in het gebruik van werkwoorden. Het Nederlands gebruikt veel combinaties van zelfstandige naamwoorden met werkwoorden zoals *doen*, *maken*, *geven*, *hebben* etc. In het Tsjechisch gebruikt men werkwoorden die de betekenis van het naamwoord ook uitdrukken. In de vertaling waren talrijke voorbeelden van dit soort te vinden. Ter illustratie gebruik ik een paar zinnen:

1. kon ze een *beroep* op me *doen* (6) – se mi *mohla dovolat* (2)

2. ze zou me een *voorstel* *doen* (8) – *nabídla* by mi (4)

3. ze had *navraag* naar mij *gedaan* (10) – *vyptala* se na mě (5)

4. hij *had behoefte* (63) – *potřebuje* (43)

Een ander morfologisch probleem was determinatie. In het Nederlands worden lidwoorden, demonstratieve of bezittelijke voornaamwoorden gebruikt om een naamwoord te determineren. Maar in het Tsjechisch hoeven de naamwoorden geen bepaling te hebben en is determinatie geen verplichte categorie. Dit verschil was te zien vooral bij de lichamelijke delen die in het Nederlands vaak een bezittelijk voornaamwoord moeten hebben maar in het Tsjechisch worden naamvallen, meestal de derde naamval (datief), gebruikt of de zelfstandige naamwoorden hebben geen bepaling. Ter illustratie gebruik ik voorbeelden met bezittelijke naamwoorden en lidwoorden.

1. terwijl ze *haar hand* dan op *mijn arm* gelegd had (76) – *zatímco mi položila ruku na rameno* (53)
2. terwijl ze met *haar duim* de bovenkant van *mijn hand* streelde (73) - *zatímco mě hladila palcem po hřbetu ruku* (51)
3. op *de vraag* (6) – *na otázku* (2)

Andere grammaticale categorieën die bij het vertalen problemen kunnen veroorzaken, zijn tijd en aspect. Vooral bij indirecte rede moet de vertaler goed opletten in welke tijd hij de werkwoorden vertaalt. In het Tsjechisch worden de werkwoorden die in het Nederlands bij indirecte rede in de verleden tijd staan vaak door middel van de tegenwoordige tijd vertaald. Vergelijk de twee volgende voorbeelden:

1. Ik zei haar dat ik niets liever wilde dan hier te komen wonen, bij haar in huis, om te doen wat ze van mij verwachtte, maar dat mij om één ding *zorgde maakte*. (10) - *Řekl jsem, že po ničem netoužím víc, než se nastěhovat sem k ní domů a dělat vše, co ode mě očekává, ale že jedna věc mi dělá starosti*. (5)

2. Daarna zei hij in het Frans dat mijn ogen mij tot een slechte leugenaarster *maakten*. (17) - Potom řekl francouzsky, že na mě moje oči *prozrazují*, že *jsem špatná lhářka*. (10)

Het laatste probleem dat hier besproken wordt is de woordvolgorde. Het volgorde van de woorden is zowel in het Nederlands als in het Tsjechisch heel belangrijk. Met het gebruik van woordvolgorde kan een bepaald element van de zin accent krijgen. In de geschreven taal krijgt een element dat achteraan in de zin staat in het Nederlands automatisch tamelijk veel nadruk.³⁴ De informatie gaat van de mededeling tot het zwaartepunt. Maar er bestaan ook andere middelen zoals speciale zinsconstructies of lidwoorden die een element kunnen benadrukken. De vertaler moet goed opletten dat deze elementen in hun nieuwe positie ongeveer dezelfde hoeveelheid nadruk krijgen als in de BT. Beschouw de positie van *mijn moeder* in de volgende zinnen en de zinsconstructie in de tweede zin:

1. In mijn kamer koos ik een witte bloes uit en ik moest een paar keer slikken toen ik mijn neus in het katoen drukte en de geur van het goed rook dat door *mijn moeder* gewassen, gesteven, gestreken en gevouwen was. (14) - Ve svém pokoji jsem si vybrala bílou blůzu a musela párkrát po sobě polknout, když jsem se nosem dotkla bavlny a ucítla vůni prádla, které vyprala, naškrobila, vyžehlila a složila *moje maminka*. (8)
2. *Wat* mij het meest is bijgebleven, *is* dat Tobias zei, dat (61) - *Nejvíce* mi utkvělo v paměti, jak Tobias vyprávěl, že ... (42)

³⁴ Arthur Langeveld, *Vertalen wat er staat* (Amsterdam: Uitgeverij De Arbeiderspers, 1994) 72.

5.3 Pragmatiek

Pragmatiek in vertaling houdt zich bezig met de transformaties die de vertaler kan gebruiken om de culturele verschillen tussen de twee talen te overbruggen. De lezer wordt geconfronteerd met de cultuur van een ander land en de vertaler moet beslissen op welke manier hij de cultuur zal presenteren zodat de tekst leesbaar is terwijl de andere cultuur gerespecteerd wordt.

In het algemeen kan het probleem op twee manieren behandeld worden. De vertaler kan meer nadruk leggen op de andere cultuur (exotisatie) of op de cultuur van de lezers (naturalisatie). Bij het vertalen ben ik veel woorden terechtgekomen die geen Tsjechisch equivalent hebben, omdat ze de realiteit van de Nederlandse cultuur bepalen. In dit geval kan de vertaler toevoegingen gebruiken om de tekst te verduidelijken of voor andere woorden zoeken met vergelijkbare betekenissen. Bijvoorbeeld het woord *grachtenpand* (6) heeft geen precies equivalent in het Tsjechisch. Daarom heb ik het woord als *dům u kanálu* (1) vertaald.

Een van de eerste problemen die de vertaler moet oplossen is of hij de namen van de personages zal vertalen en of wel op welke manier. Tegenwoordig is de tendentie de eigennamen niet te vertalen indien ze geen andere functie hebben, bijvoorbeeld komisch effect of om de karaktereigenschappen weer te geven. Alleen de vrouwelijke achternamen kunnen in de vertaling –*ová* krijgen zodat het duidelijk is dat het om vrouwen gaat. Om die reden bleven personages in *De erfenis* in het Tsjechisch Lotte Indenová, Max Petzler, Axel Landauer etc. Alleen de eigennamen van de bekende schrijvers wier namen in het Tsjechisch andere spellingen hebben werden veranderd: Dostojevski (79) – Dostojevskij (55) etc.

In *De erfenis* is vaak intertekstualiteit gebruikt. Er zijn veel citaten uit andere boeken en van andere auteurs. Door de culturele, historische en politieke oriëntatie van Nederland is de Anglo-Amerikaanse cultuur en de taal dichter bij de Nederlandse dan de Tsjechische. Vaak zijn de namen voor de Nederlandse lezers wel bekend

maar voor de Tsjechische niet. Daarom vond ik dat het in sommige gevallen beter zou zijn aanvullingen en verduidelijkingen te gebruiken om de realiteit begrijpelijk te maken voor de Tsjechische lezers. Om een voorbeeld te geven, de muziekgroep Gladys Knight and The Pips of de roman van Samuel Beckett *Molloy* zijn aan de Tsjechische lezers waarschijnlijk niet bekend, daarom heb ik besloten deze informatie in de vertaling toe te voegen om de tekst begrijpelijker te maken:

1. door Gladys Knight and The Pips (96) - od *skupiny* Gladys Knight & The Pips (67)
2. uit *Molloy* (45) - z *románu* Molloy (30)

Vaak gebruikt Connie Palmén titels van andere boeken die al vertaald zijn in het Tsjechisch. In dit geval maakte ik gebruik van de officiële vertalingen van de titels. Bijvoorbeeld:

1. Musil's *Mann ohne Eigenschaften* (45) – Musilům *Muž bez vlastností* (30)
2. *Alleen op de wereld* van Hector Malot (30) - *Bez domova* od Hectora Malota (19)
3. *Meditaties* (20) – *Hovory k sobě* (12)

Aan de andere kant hebben sommige boeken geen officiële Tsjechische vertaling zoals bijvoorbeeld de biografie van Jane Bowles *A little original sin*. Bovendien speelt de titel een belangrijke rol omdat het gebruikt wordt voor een woordspel dat in de BT tekst in het Engels staat. Ik heb de titel als *Malý dědičný hřích* vertaald. Omdat niet alle Tsjechische lezers Engels goed kennen om de zinspeling te begrijpen, heb ik het zo goed mogelijk naar het Tsjechisch vertaald en mijn vertaling van de titel gebruikt:

1. For there is nothing original about me, but a little original sin. It was a separating sin, separateness itself becoming sin. (90) -
Neboť na mě není nic původního, kromě malého dědičného hříchu. Byl to hřích, který osamocuje, osamocenost sama, jež se stává hříchem. (63)

Bij andere talen zoals het Frans heb ik de zinnen in de oorspronkelijke taal laten staan omdat het een specifiek effect heeft voor de lezers om de atmosfeer van de Franse les te illustreren.

Een ander probleem dat hier besproken wordt, is het gebruik van fraseologismen. Bij fraseologismen kan de vertaler de hulp van de referent niet meer invoeren. Fraseologismen moeten zowel in het origineel als in de vertaling op dezelfde manier werken. Soms is het niet makkelijk om een juist equivalent te vinden dat op dezelfde manier werkt. Vergelijk de volgende voorbeelden van de twee Nederlandse fraseologismen:

1. dan is het direct al andere *koek* (79) – pak je to hned jiné *kafe* (55)
2. je maakte een opmerking die de *plank* volkomen *missloeg* (73) – svou poznámkou ses *minul* (50)

Verder ontstaat het probleem bij onomatopoeën (klanknabootsingen). Klanknabootsingen zijn conventionele middelen die de talen gebruiken om geluiden aan te geven. Bij het vertalen is te zien hoe de twee talen in het gebruik van klanknabootsingen verschillen. Zie de volgende voorbeelden:

1. We deden allemaal alsof we dat niet zagen en we zeiden *dadadada* tegen de baby. (14) - Předstírali jsme, že to nevidíme a na miminko jsme dělali *ťuťuňuňu*. (8)

Ten laatste verschilt de BT tekst en de DT tekst in het gebruik van metrische systemen. In het Nederlands bijvoorbeeld werden ponden gebruikt als een eenheid van massa om het uiterlijk van een baby om te schrijven. Maar een Tsjechische lezer kan zich moeilijk voorstellen hoe groot de baby was. In het Tsjechisch gebruikt men de kilogram om het gewicht van kinderen aan te geven. Om die reden werden ponden in de vertaling naar kilogram getransformeerd.

1. kalige negenponder (15) - holohlavé nemlumně o váze čtyři a půl kila (9)

6 Conclusie

Deze afstudeerscriptie was gewijd aan de vertaling van de Nederlandse novelle *De erfenis* van Connie Palmen naar het Tsjechisch en aan de analyse van de vertaling. Na de inleiding stelde ik in het theoretische deel van de scriptie Connie Palmen voor als een van de bekendste moderne Nederlandse schrijfsters. Daarna besteed ik aandacht aan haar persoonlijkheid, karakteristische kenmerken van haar werk en thema's waarmee ze in haar boeken zich bezig houdt. Ik gaf commentaar op haar stijl van schrijven in het kader van de autobiografische Nederlandse proza die populair is vanaf de jaren 80. Daarna werden de thematiek van *De Erfenis* en de positie van de novelle in het werk van Connie Palmen besproken.

Het tweede hoofdstuk was gewijd aan de vertalers Nederlands-Tsjechisch, hun werk en problemen die ze bij het vertalen vanuit het Nederlands tegenkomen. Ik gaf commentaar op de belangrijkste instituten die een grote rol spelen en die de vertalers bij hun werk ter zijde staan. Ik keek ook op de moeilijkheden met het uitgeven van de Nederlandse boeken. Ik stelde aandacht aan tegenwoordige vertalers Tsjechisch-Nederlands en aan hun vertalingen, ik presenteerde de gegevens van de Nationale Bibliotheek van Tsjechië en keek uit welke talen er het meest vertaald wordt.

Het grootste deel van de scriptie bestaat uit de vertaling van *De erfenis* zelf en de analyse van de vertaalproblemen. De vertaling werd aangeboden aan drie Tsjechische uitgevers, namelijk Eroika, Mlada Fronta en Barristers & Principal en werd ook gestuurd naar het Nederlands Letterenfonds om de vertaling te beoordelen maar het resultaat van de procedure is nog niet bekend.

Bij het vertalen kwamen veel problemen voor en ik moest voor oplossingen zoeken ook met behulp van de theoretische publicaties en van de ervaren vertaalers en docenten. De analyse van de vertaling werd besproken vanuit de verschillende linguïstische niveaus, eerst semantisch dan grammaticaal en ten laatste pragmatisch.

In het semantische deel beschreef ik het probleem van equivalentie en de vertaaltransformaties zoals concretisatie, generalisatie, oorzaak-gevolg en antonimische vertaling die de vertalers kunnen gebruiken om verschillen tussen de twee talen over te bruggen. Ik gaf ook commentaar op het gebruik van synoniemen in het Tsjechisch.

Op grammaticale niveau stelde ik aandacht aan de verschillende typologie van de twee talen die ook te zien was in de vertaling. Het Nederlands als analytische taal gebruikte meer langere, samengestelde zinnen dan de synthetische Tsjechische taal, die gebruik kan maken van flexie. Ander verschil was te zien bij het gebruik van sommige werkwoorden zoals *hebben*, *geven*, *maken* of *doen* in combinatie met zelfstandige naamwoorden deze werden in het Tsjechisch door verschillende werkwoorden vertaald.

Het verschil tussen een Germaanse en een Slavische taal was ook merkbaar bij determinatie, het Nederlands gebruikt veel bezittelijke voornaamwoorden of lidwoorden om elk zelfstandig naamwoord te determineren. Dit kan soms problemen veroorzaken bij het vertalen als de vertaler afgeleid wordt door de andere taal.

Het laatste niveau dat hier beschreven werd was pragmatisch. Ik gaf commentaar op culturele verschillen tussen de twee talen en hoe ze overbrugd kunnen worden. Ik beschreef de twee termen naturalisatie en exotisatie en ik besprak intertextualiteit, het gebruik van eigennamen en aanwijzingen naar andere literaire werken en andere auteurs. Daarna besteed ik aandacht aan fraseologismen en klanknabotsingen enz.

Ten slotte, moet ik zeggen dat ik bij het proces van vertalen veel heb geleerd. Vaak moest ik de vertaaltheoretische werken raad plegen en kijken op welke manier ze deze problemen oplossen. Soms kon ik zien hoe moeilijk en tijdrovend het werk van een literair vertaalster is, hoe moeilijk het kan zijn om niet afgeleid te worden door het origineel, hoe belangrijk het is goed kennis van het Tsjechisch te hebben en altijd voor een beter mogelijkheid te zoeken. Ik kwam meerdere keren terug

tot het vertaalde werk om het nog verbeteren en met de tijd keek ik de vertaling op verschillende manier aan. Ik ben bewust dat het niet perfect is, dat de vertaling heel subjectief is, dat er altijd verbeterigen mogelijk zijn en dat de vertaler alleen met ervaring zich kan verbeteren.

Literatuurlijst

Bloemen, Henri, J. De Jong, N. van den Berg (Eds.). *De kracht van vertaling – verrijking van taal en cultuur*. Utrecht: Platform Vertalen & Vertaalwetenschap, 1998.

Boon, T. Den, en D. Geeraerts. *Van Dale – Groot woordenboek der Nederlandse taal*. Utrecht: Van Dale Lexicografie, 2005.

“Connie Palmen: Sincerely Yours”. *Nederlands Letterenfonds*. 6 jan 2011
<http://www.nlpvf.nl/book/book2.php?Book=237>

Čermák, Fratišek, en Z. Hrnčířová. *Nizozemsko-český slovník*. Praha: Leda, 1997.

“NLPVF Vertalersprijs 2007 gaat naar Tsjechische Olga Krijtová”, *Nederlands Letterenfonds*, 26 jan 2011
http://www.nlpvf.nl/nl/persberichten/nlpvf_vertalersprijs_2007_gaat.php

“Over Nederlands Letterenfonds”. *Nederlands Letterenfonds*. 26 jan 2011
<http://www.nlpvf.nl/nl/over/>

“Over ons”. *Vereniging voor Nederlandse en Vlaamse cultuur*. 26 jan 2011
<http://ne-be.sweb.cz/>

Brems, Hugo. *Altijd weer vogels die nesten beginnen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur*. Amsterdam: Bert Bakker, 2006.

Havlíková, Veronika. „Nederlandstalige literatuur in Tsjechië sinds 1990“. *Neerlandica Extra Muros* 42.3 (2004): 26-33.

Knittlová, Dagmar [et al.]. *Překlad a překládání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010.

Kolektiv pracovníků Ústavu pro jazyk český AV ČR. *Pravidla českého pravopisu*. Praha: Academia, 2001.

Kufnerová, Zlata [et al.]. *Překládání a čeština*. Jinočany: H & H Vyšehradská, s. r. o., 2003.

Langeveld, Arthur. *Vertalen wat er staat*. Amsterdam: Uitgeverij De Arbeiderspers, 1994.

“Literatuurprijzen”. *Bokebesprekingen.nl*. 26 jan 2011
<http://www.boekbesprekingen.nl/cgi-bin/prijzen.cgi?prijs=2>

Louter, Marleen. “Haar vingerafdrukken in mijn vlees”. *Recensieweb*. 26 jan 2011
<http://www.recensieweb.nl/recensie/3160/Haar+vingerafdrukken+in+mijn+vlees.html>

Palmen, Connie. *De erfenis*. Amsterdam: CPNB, 1999.

Palmen, Connie. *De vriendschap*. Amsterdam: Prometheus, 1991.

Palmen, Connie. *De wetten*. Amsterdam: Prometheus, 1995.

Palmen, Connie. “Over Connie Palmen.” *Connie Palmen*, 13 nov 2010
http://www.conniepalmen.nl/connie_palmen.php

Toufarová, Eva. “Hoe maakt de Nederlandse literatuur het in Tsjechië? Uitgeverijen, vertalers, tijdschriften, vertalingen, bekroningen.” *Kunsttijdschrift Vlaanderen* 56.6 (2007): 23-26.

Van der Mijden, A.G.H. Anbeek, J. Goedegebuure en M. Janssens. *Lexicon van literaire werken*. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1999. (Afl. 41-50)

Vegter, Jurriaan. "Een intellectueel moordonderzoek". *Recensieweb*. 21 jan 2011 <http://www.recensieweb.nl/recensie/2081/Een-intellectueel-moordonderzoek.html>

Zuiderent, Ad, Hugo Brems, en Tom van Deel. *Kritisch lexicon van de moderne Nederlandstalige literatuur na 1945*. Alphen aan de Rijn enz.: Samsom Uitgeverij enz., 1997. (Afl. 67)

Resumé (Tsjechisch)

Tato diplomová práce je věnována překladu novely *De erfenis* současné nizozemské spisovatelky Connie Palmen do češtiny a analýze překladatelských problémů.

První část představuje autorku, charakterizuje její osobní styl a řadí ji do autobiografické prózy, literárního směru který je v Nizozemsku na vzestupu od 80. let 20. století. Dále se práce zabývá její tvorbou, stěžejními díly a tématy, která se v nich často opakují. Jedna kapitola je věnována rozboru novely *De erfenis* a jejímu zařazení v rámci celkové autorčiny tvorby. V následující kapitole je ukázána práce českých překladatelů z nizozemštiny a některé problémy, které musejí při snaze o vydání svých překladů překonat. Část je věnována i nadacím a fondům, jež jim v tomto nelehkém úkolu mají pomáhat.

Stěžejní část však tvoří překlad samotný o rozsahu 67 stran a rozbor překladatelských problémů, které se vyskytovaly nejčastěji. Analýza má tři části podle jednotlivých jazykových plánů – semantickou, gramatickou a pragmatickou. Oba jazyky jsou zde srovnávány i z hlediska jejich typologií a odlišností obou kultur.

Resumé (Engels)

This master thesis deals with the Czech translation of the Dutch novella *De erfenis* by Connie Palmen and the analysis of the translation problems.

The first part introduces the writer and her work, it describes her style as autobiographic prose that has been popular in the Netherlands since the 1980s. The following chapters focus on Connie Palmen's work and the themes that she often explores in her books. One of the chapters deals with the novella itself with respect to other works of the writer. The following part shows the work of Czech translators from Dutch and the obstacles they have to overcome in order to have their translations published. It also introduces some of the foundations and other institutions that help them in this task.

However, the central part of the thesis is the translation of *De erfenis* itself and the analysis of the translation problems that caused the greatest trouble. The analysis is divided into three parts according to the different linguistic plans – semantics, grammar and pragmatics. Both languages are also compared and contrasted from the point of view of their typologies and cultural differences.

ANOTACE

Jméno a příjmení autora: Kateřina Havranová

Název katedry a fakulty: Filosofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, katedra nizozemštiny

Název diplomové práce: *De erfenis* van Connie Palmen: vertaling, vertaaproblemen en de positie van het werk

Vedoucí diplomové práce: doc. Dr. Wilken Engelbrecht

Počet znaků: 209 674

Počet příloh: 1

Počet titulů použité literatury: 23

Klíčová slova: *De erfenis (Dědictví)*, Connie Palmen, překlad, překladatelské problémy, překladatelé, analýza překladu, autobiografická próza, moderní nizozemská literatura

Charakteristika diplomové práce: Tato diplomová práce se zabývá překladem novely *De erfenis (Dědictví)* z nizozemštiny do češtiny a rozborem překladatelských problémů. První část je věnována autorce a jejím dílům včetně novely samotné, druhá současné situaci překladatelů moderní nizozemské literatury do češtiny. Centrální část tvoří překlad a jeho o analýza z hlediska teorie překladu.

BIJLAGE: *Dědictví (De erfenis – vertaling)*

Connie Palmen

Dědictví

Při svém proslovu na pohřbu Lotte Indenové jsem vyprávěl, co mi řekla, když jsem pro ni začal pracovat.

„Nemám dost času, abych k tobě byla příliš slušná a zdvořilá,“ začala, „tak předem omluv mou neomalenost.“ Co pronesla poté, jsem zamlčel: „A pokud se ti to nelíbí, budeš muset odejít.“

O něco později mě oslovil jeden z jejích bratrů a vyprávěl mi, že čas nikdy neměla, že to bylo to jediné, s čím v životě úsporně nakládala, a že si ji odmalička pamatoval právě takto.

„Můj čas je můj život,“ vysvětlila mu.

Podobné věty jsem později našel v jejích spisech. Pravdou ale zůstává, že v ničem jiném nebyla tak úsporná. Ona sama, stejně jako její přátelé, jsou ti nejštedřejší lidé, co jsem kdy poznal. Když jsem ji jednou požádal o vysvětlení tak velké štedrosti, prohlásila, že je to logické, že lakomci se nikdy, ale opravdu nikdy, nemohou stát dobrými spisovateli a podle způsobu, jakým lidé zacházejí s penězi a majetkem, lze vyčíst, jaký význam přikládají lásce, idejím, obdivu, přátelství a jiným nehmatatelným hodnotám.

„Nehmatatelné je rubem slova,“ pokračovala, „a psaní je darováním se, nic víc a nic míň.“ Někdy jsem se vyptával dál, protože jsem hned nepochopil, co myslela. Většinou mi vše ochotně dopodrobna vysvětlila, ale jakmile se jí přitížilo, stále častěji opakovala, že odpověď najdu v jejích spisech a že ji teď musím nechat v klidu, protože je unavená. Na závěr ještě dodávala: „Viz,“ a poté následovalo slovo, jež se vztahovalo k danému rozhovoru. *Viz peníze, slova, přátelství.*

Před pěti lety mě najala do služby na čtyřadvacet hodin denně včetně stravy a ubytování. Nastěhoval jsem se do jednoho z pater v jejím domě

u kanálu a první týden jsem se zabýval hlavně instalací interkomů, alarmů a dalších důmyslných elektrických zařízení, kterými by mě v případě potřeby mohla přivolat. Vybavila mě bzučákem a mobilním telefonem a od toho okamžiku se mi mohla dovolat v kteroukoli denní či noční hodinu, ať už jsem byl kdekoli a s kýmkoli. Několik mých přátel o mě projevilo obavy a ptali se, jestli si uvědomuji, co to obnáší, když pro ni začnu pracovat. Nevím, zda jsem tušil, co to přinese, ale věděl jsem, že to není práce, že to nepokládám za zaměstnání. Byla to změna v mém životě, po níž jsem vždycky toužil a která mě naplňovala pocitem štěstí. V jistém smyslu se mi splnilo moje největší přání (ostatními, především mým otcem, s úšklebky a shazováním vyličené jako směšná představa). Na otázku, čím bych chtěl být, jsem zpočátku odpovídal naivně a později s neohrabaností poníženého dítěte, že povoláním budu čtenář. Nikdy jsem se svým snům nepřiblížil víc než v letech, jež následovala po dni, kdy jsem se k ní nastěhoval.

Poprvé jsem se s ní setkal v nakladatelství, kde jsem pracoval jako redaktor na volné noze pro oddělení vědeckých prací. Byl jsem třicetiletý nespokojený nederlandista. Ona byla vázána na jiného nakladatele, ale spolupracovala na jedné z našich sbírek esejů o dvacátém století. Většina autorů, kteří do sbírky přispívali, se sešla toho rána u nás v zasedací místnosti a já jim servíroval kávu. Bylo léto a v místnosti dusno, přestože okna zela dokořán. Později mi vyprávěla, že ji jako první zarazilo, že mám na sobě svetr s dlouhými rukávy, a jakmile si toho všimla, okamžitě se sama sebe ptala, proč. Ve chvíli, kdy jsem stál po její pravé straně, bral z podnosu šálek kávy a sklonil se, abych ho před ní postavil, vyhrnul se mi trochu rukáv na pravé ruce. S krátkým škubnutím hlavy vzhledla a otočila obličej směrem ke mně.

„Od toho chlapa musíš odejít,“ poznamenala.

Viděla, že mě uvedla do rozpaků, a pak mi s úsměvem položila ruku na rameno.

Až po několika týdnech jsem ji požádal o vysvětlení. Nejsem typ chlapa,

na kterém by bylo znát, jestli se stýká s muži či se ženami, alespoň si to o sobě myslím. Hned neodpověděla. Pohlédla na mě s lehkým výsměchem.

„Nikdy jsi nečetl Sherlocka Holmese?“

„Nečetl.“

„Já taky ne,“ přiznala, „znám ho jen z televize,“ a krátce, hlasitě se zasmála, až to bylo nakažlivé.

„Ženy koušou a škrábou. To jenom muži nechávají otisky prstů na kůži,“ dodala.

Byl jsem tehdy už tak vycvičený, že jsem podle tónu, jakým větu zakončila, poznal, že se nenamáhá k tomu nic víc dodávat.

Ačkoli jsem se od ní hodně naučil a přestože mě na můj úkol dobře připravila, vím, že spisovatel ze mě nikdy nebude. Přirozeně jsem byl v mládí sužován touhou vlastní každému vášnivému čtenáři, konkrétně ovládat to, na čem částečně závisí vaše vlastní štěstí. Přál jsem si vytvořit něco, čeho si sami pasivně užíváte, avšak odhalil jsem, že tato pasivita ke mně patří a že nikdy nebudu náležet ke straně tvůrců, protože nejsem tvůrčí osobností. Za ta léta s ní jsem lépe pochopil, co mi to schází, či čeho mám nadbytek, tak by se to taky dalo říci.

„Bůh nechtěl, aby sis hýčkal své tajné přání stát se spisovatelem a abych ti v tom já pomohla, protože to neumím,“ pronesla během těch prvních týdnů našeho seznamování. Na to jsem jí tenkrát namítl, že se nemusí strachovat, protože nechci být ničím jiným, než tím čím jsem, totiž čtenářem.

„Tak to je dobře,“ odpověděla. Dodala, že je důležité o psaní hodně mluvit a považovala by za nepřijatelné, pokud by mě tím záměrně měla trýznit.

V nakladatelství se na mě vyptala, požádala o mé jméno a telefonní číslo a den po onom zasedání mi zavolala domů.

Představila se, objasnila mi, jak přišla k mému jménu a telefonnímu číslu a bez okolků se otázala, jestli jsem v životě a práci

spokojený.

„Nejsem,“ zněla má odpověď.

Potom, co se mě (dle mého dojmu s lehkým zaváháním) zeptala, jestli znám její tvorbu, nikoli, zdali ji mám rád, a já odpověděl, že se mi její díla opravdu velmi líbí, navrhla, abych ji v osm hodin toho večera přišel navštívit. Nabídla by mi jiný život a snad i nevšední úkol. Dala mi svou adresu a zavěsila.

Ještě téhož večera jsem u ní přesně v osm zazvonil. Rozpovídala se o své nemoci i o tom, co ode mě očekává. Stála tam ve dveřích s širokým úsměvem na tváři. Vysvětlovala ho tím, že jí s mou přesností spadl kámen ze srdce, protože by považovala za špatné znamení, kdybych se opozdil třeba jen o pět minut. Hovořili jsme spolu dlouhé hodiny. Když jsem se pozdě v noci vracel domů, pochopil jsem, proč tomu přikládala takový význam.

Na naše seznámení si vyhradila jeden měsíc, během něhož jsme dělali vše, co jsme v následujících letech prováděli dennodenně nebo s určitou pravidelností. První týden jsme jeli do Bretaně do jejího domu na pahorku s výhledem na oceán. Cestou tam řídila v kuse bez přestávky několik hodin, mlčela a očividně si vychutnávala rychlost a hudbu z různých popových stanic.

„Řízení je jedna z nejpříjemnějších činností, při níž člověk sedí v klidu,“ pravila při našem odjezdu.

Při druhé nebo třetí zastávce se bez předchozího upozornění, že jsem teď na řadě, posadila na místo spolujezdce, opřela se hlavou dozadu a zavřela oči. Jen zřídkakdy se stávalo, že by si mě prověřovala způsobem, který by se mi nějak zvlášť protivil, přičil, činil mrzutým, nešťastným a nakonec neschopným. Nevím jistě, proč mě její přítomnost uklidňovala, ale obávám se, že se mi snažila ukázat budoucnost, která mě čekala. Měla to být budoucnost, v níž na mně bude stále závislejší a v níž na vše, co ještě nyní dělala s takovou chutí, už nebude stačit.

Po měsíci mi oznámila, že je se jí líbím. Moje společnost je jí příjemná, připadám jí inteligentní, oduševnělý, laskavý a tak podobně a obdivuje, s jakým klidem jednám s lidmi, kterým mě představila. Pokračovala, že je příliš hrdá, než aby se mě zeptala, zda jsem v její společnosti rád. Vlastně ji vůbec nemusím mít rád, protože mě koneckonců platí za to, že ji budu snášet. Nicméně napjatě svraštila čelo, když se mě zeptala, jestli bych tu práci vzal, a čekala na odpověď.

Řekl jsem jí, že po ničem netoužím víc, než se nastěhovat sem k ní domů a dělat to, co ode mě očekává, ale že jedna věc mi dělá starosti. V uplynulém měsíci jsem prokázal vše, v čem jsem byl šikovný. Vařil jsem, řídil auto, zvedal ji a nosil po schodech nahoru a dolů (abychom to vyzkoušeli), prostudoval jsem její smlouvy a administrativu a mluvil s jejím osobním lékařem o možném průběhu její nemoci. Z ničeho jsem neměl strach kromě jediné věci, kterou po mně žádala a o které od naší první návštěvy onoho večera nemluvila.

„Pokud dokážeš vyjít se mnou, pak tohle taky zvládneš,“ prohlásila s jistotou. „Vyjít se mnou je o něco těžší, než si poradit s mými slovy.“

Teď, když jsem měl nastoupit do jejích služeb, odvážil jsem se jí položit otázku, na kterou jsem vždycky toužil znát odpověď. Co ji přimělo toho letního dne, aby se na mě vyptala a aby si mě vybrala. Usmála se na mě a lehce se začervenala.

„Protože jsem žena, která nechává otisky prstů na kůži,“ odpověděla tehdy.

Obývala dvě patra, jedno v přízemí a druhé nad ním. Do svého budoucího bytu ve druhém poschodí jsem měl přístup přes zvláštní vchod. Prostorná půda byla určena k uložení toho, co zpočátku žertem nazývala svou dědičnou výbavou, ale tento výraz v nás zakořenil tak pevně, že jsme ho brzy používali bez jakéhokoli náznaku ironie. Uvědomili jsme si, co říkáme, až když u nás na návštěvě byli jiní lidé a my jsme si z jejich reakcí všimli, že opravdu musí znít zvláštně, když začala mluvit o celé té dědičné výbavě za půl století života, která tam

leží na půdě.

V době našeho seznámení věděl o její nemoci jen její vydavatel, někteří z jejích nejlepších přátel a já. Zpočátku se rozhodla svou rodinu do celé věci zasvětit, až když se bude hůř pohybovat a nebude schopna nemoc skrývat. Podotkla, že ze všeho nejtěžší bylo rozhodnout se mezi životem s tajemstvím a v osamělosti nebo ve společenství s druhými, kterým tuto děsivou pravdu svěří.

„Tajemství mění mě, a když ho zveřejním, změní to druhé,“ vysvětlila s tím, že neví, co je nejlepší ne pro ni, ale hlavně pro ostatní. „Od nynějška jde jenom o ně.“

Připomněl jsem jí obsah jedné eseje, kterou nedávno přispěla do naší sbírky a ve které prohlašuje, že důvěra je láska a že utajováním odepírá svým nejdražším důvěru a tím i lásku.

„Představte si, že by takový úděl potkal některého z vašich bratrů,“ začal jsem, „chtěla byste o tom vědět hned od počátku?“

Ohromeně na mě pohlédla, přikývla a pak se rozplakala. To bylo poprvé a tenkrát jsem si ještě nevěděl rady. Aby mě uklidnila, přes své slzy se na mě usmála.

„Viz *rodina*,“ škytala.

Zanedlouho pozvala své bratry k sobě domů. Přichystala večeři, nalíčila se a pěkně se oblékla. Přestože jsem očividně jevil určité známky zaváhání, požádala mě, abych byl ten večer v každém případě přítomen.

„Mám tě i k jejich utěšování,“ naznačila.

Večer, kdy jsem ji navštívil poprvé, mi vyprávěla následující: „Propukla ve mně nemoc a ta postupně paralyzuje mé svalstvo. Neexistují žádné léky, aby se jí dalo zastavit nebo vyléčit. A protože srdce je také sval, jednou na ni zemřu. Nikdo nemůže určit kdy, ale podle mého doktora nemám počítat ani s deseti lety.“

Ke svým bratrům si takový tón dovolit nemohla. Seděli u jejího stolu se svými ženami a dobře se bavili. O všem se rozhovořila teprve při

kávě a kalvádosu. S co největší lehkostí vyprávěla o degenerativních svalových onemocněních a přitom se vyhýbala jakémukoli náznaku nevyhnutelného konce. Pouze řekla, že v následujících letech – nikdo netuší, kdy vše začalo – se pravděpodobně bude těžko pohybovat, jinak to ale není ani v nejmenším problém. Koneckonců si mě najala, abych se o ni staral. Žertovala, že si vždycky tajně přála stát se nepohyblivou s neohrabaností, jež by ji vyloučila ze všech banalit jako nakupování, nošení dopisů na poštu, ježdění na kole, chůze, zkrátka téměř veškerého pohybu. Uznává, že tanec jí bude chybět, a samozřejmě také psaní a řízení. Požádala mě, abych předvedl, jak snadno ji dokážu zvednout ze židle. Pravdou je, že to byla hračka, protože byla lehká a nevážila ani padesát kilo, ale když jsem ji toho večera chytil levou rukou pod nohama a pravou ji objal kolem beder, zdála se mi najednou těžká jako olovo. Schoval jsem svou tvář v důlku na jejím krku, abych se nemusel dívat, jak se její bratři snaží skrýt svou sklíčenost a ponechat ji v domnění, že skutečně věří šarádě, kterou tu jejich sestra před nimi předvádí.

Kolem půlnoci se s bratry rozloučila a potom seděla a zírala do doutnajícího ohně v krbu. Vypadala, jako by chtěla, abych ji nechal na pokoji, jako by už ze sebe nemohla vypravit ani jediné slovo. Ještě než jsem se vydal do svého patra, položil jsem před ni sklenici červeného vína, ale nic neřekla a ani nevzhlédla od ohně.

Tu noc jsem uskutečnil, co se v následujících letech mělo stát mým každodenním úkolem. Vyšel jsem na půdu, přistoupil k polici s černými šanony, vzal jeden mezi R-T a hledal pod označením *rodina*. Z výčtu na první straně jsem vybral *bratři* - viz: Salinger, J.D. *Franny a Zooey*. Z tenké americké brožury vypadlo pět pečlivě složených, hustě popsaných A4.

„Láska k bratrům je neobyčejná, nedá se s ničím srovnat. O nikom, s kým se spřátelím, nikdy neřeknu, že by mohl být mým bratrem, že bych k němu mohla cítit to samé co k bratrovi, protože to se nikdy nestane.

Pouze lidé, kteří bratry nemají, si je vytvářejí z přátel a milenců v domnění, že je taková láska jednodušší, jenže, kdo bratry má, ví, že tomu tak není. A přesto nikdo jiný nepochopil tento druh lásky lépe než právě Salinger, a ten byl jedináčkem.

Dokážu z toho vyčíst, jak moc ho jeho rodiče milovali.

Pravděpodobně na počátku života nedokážeš nikoho milovat jinak, než jak jsi sám milován. A někdy musíš vynaložit zbytek života, aby ses to odnaučil, aby ses naučil milovat způsobem, který ti přinese míň bolesti. Začala jsem s tím, když mi bylo šestnáct. Dostala jsem lekci od Timovy učitelky.

Přestože mi už bylo deset, nedošlo mi, že je těhotná. Najednou byla pryč, ležela v městské nemocnici. Přibyl nám bratříček, oznámil nám rozzářeně můj otec. Stál u kuchyňské linky a držel ruku pod proudem vody, aby zjistil, zda má správnou teplotu. Vzal žínku, namočil ji a zavolal mého nejstaršího bratra. Už dlouho jsme byli zvyklí mýt se sami, ale nikdo mu to nechtěl říct. On nám myl i uši, na které jsme my vždycky zapomněli. Byl to skvělý pocit, když se nás dotýkal, ačkoli jen žínkou. Vysvětlil nám, že se kvůli naší mamince máme obléci do svátečních šatů, protože na tom není zrovna nejlépe, a my věděli, jak ráda nás vidí pěkně oblečené. Ve svém pokoji jsem si vybrala bílou blůzu a musela párkrát po sobě polknout, když jsem se nosem dotkla bavlny a ucítila vůni prádla, které vyprala, naškrobila, vyžehlila a složila moje maminka.

Timmie měl velkou, červenou hlavičku a moje maminka tmavé váčky pod očima. Předstírali jsme, že to nevidíme a na miminko jsme dělali tuťuňu, nechali ho, aby nás jednoho po druhém svými malými průhlednými drápky chytal za ukazováčky, a k naší mamince jsme se chovali strašně mile.

Na zpáteční cestě nám otec vysvětlil, že se mamince v pokoji se všemi těmi hihňajícími se děvčaty okolo, která brebentí dlouho do noci, špatně spí. Ve skutečnosti jsem neměla ani ponětí, kolik je mé mamince let, ale jasně jsem si všimla, že je o dost starší než ostatní ženy na

pokoji.

Když přišla domů s miminkem v náručí, plakala.

To bylo roku 1963 a o poporodní depresi se ještě nevědělo. Alespoň v našem okolí nikdo nic podobného neměl. V roce 1963 se předpokládalo, že budete z miminka štěstím bez sebe, jinou volbu jste ani neměli. Maminka později dostala od doktora krabičku s platem tabletek, ale nevysvětlil jí, co je to za léky. Jen jí pověděl, že je má polykat každý den ve stejnou dobu a že nesmí vynechat ani jediný den. Když bude plato prázdné, má počkat sedm dní a pak začít s novým. Až o mnoho let později přišla na to, že byla první ve svém okolí, kdo užíval antikoncepční pilulky. Doktor jí k tomu ale neřekl, že to byla pilulka, při které se občas tloustlo a nebo vás přepadala sklíčenost. Myslím, že to ani sám nevěděl a kdybyste se ho zeptali, zda je možné, aby někdo byl z těch pilulek smutný, vysmál by se vám do obličeje a prohlásil, že je to vyloučené, protože v takové malinké tabletce není ani špetka žalu. Podle mě tehdy o hormonech a podobných věcech nevěděli zhora nic.

Během krátké doby se Timmie změnil ze zarudlého, nemotorného, holohlavého nemluvněte o váze čtyři a půl kila v neskutečně krásné, roztomilé, živé avšak trochu ustrašené dítě.

Ani na okamžik jsem ho nespouštěla z očí, brala z jeho rukou všechno, co do nich nepatřilo, a myslela si, že si vedu dobře.

V den, kdy ho moje maminka odvedla do školky a večer přede mnou tajila, že při jejím odchodu srdceryvně plakal, překonala jsem svůj osobní středoškolský rekord a poprvé jsem za trest dostala úkol navíc z každého předmětu. Po jídle už jsem si s Timmiem nemohla hrát, protože jsem musela padesátkrát opisovat deset chemických vzorců, hustě popsat tři stránky větou z románu z osmnáctého století, který jsme četli ve francouzštině („Mettez votre bonheur à les aider, comme elle l'ý avait mis elle-même“) a ještě tři stránky kladnou a zápornou účetní bilancí.

Nepřišlo mi to jako otrava.

Úkoly za trest jsem měla ráda, protože mě uklidňovaly.

Od chvíle, kdy Timmie nastoupil do první třídy na základní škole, jsem už neměla klidu. Základní škola se nacházela na stejném pozemku jako střední a Timmie byl příliš blízko, než abych na něho dokázala zapomenout. O každém dítěti, které v dálce zaplakalo, jsem si myslela, že je to náš Timmie, a pak byl s mou koncentrací konec. O přestávkách mezi hodinami jsem se prodrala křovím, které oddělovalo budovy, do Timmieho školy. První třída byla v křídle staré, majestátní budovy. Byl to prosvětlený prostor s průčelím, které se celé skládalo z podélných oken rozdělených na skleněné tabulky. Dvakrát denně jsem stála s nosem přitisknutým na okenní tabulku a našla v sobě klid, až když jsem mezi ostatními dětmi rozpoznala blondětou hlavu našeho Timmieho a viděla, že nepláče, ale sedí skloněný nad sešitem nebo knihou a nebo si hraje s ostatními. Jednou se stalo, že se celá třída rozdělila do skupin, jen náš Timmie seděl v lavici sám. Bolelo mě z toho u srdce a nejraději bych vtrhla do třídy a skoncovala s jeho samotou, ale musela jsem na francouzštinu.

Učitel, který nás z ní měl, byl laskavý, zdvořilý, romantický muž. Pouštěl nám „Le moribond“ od Jacquese Brele a „La furtune“ od Léa Ferrého a taky „Non, non, rien n'a changé“ od skupiny Poppys, protože jsme byli ještě mladí a nadšení a Poppys patřili k naší době. Na všem, co dělal, bylo znát, že se musel hodně přemáhat, aby k nám byl přísný nebo nás potrestal.

„Mademoiselle Inden, qu'est-ce qu'il y a?“ ptal se už pár minut po začátku hodiny, a protože jsme v hodinách měli mluvit francouzsky, odpověděla jsem: „Rien.“

„C'est rien, monsieur.“

„C'est rien, monsieur,“ pronesla jsem se staženým hrdlem, protože jsem nesnášela, když mě kdokoli kritizoval. Chvilí mlčel. Potom řekl francouzsky, že na mě moje oči prozrazují, že jsem špatná lhářka. Proti mírnosti této poznámky jsem byla ještě méně obrněná než vůči kritice nebo trestu a po obličejí mi rovnou skanula slza, kterou jsem se neodvažovala setřít, protože by to bylo ještě nápadnější. Tak jako tak už

bylo pozdě, protože mi učitel pokynul, abych ho následovala. Otevřel dveře do haly a nechal mě jít napřed. Položil mi ruku na rameno, což bylo velice milé a dobře míněné, a já si přišla hrozně trapně, že nedokážu odpovědět ani v nizozemštině na otázku, copak se děje.

Co jsem měla říct?

Náš Timmie seděl úplně sám a já se na to nemohla dívat?

Nebo že pro mě jen pomyšlení na každou vteřinu smutku, samoty, utrpení, bolesti, bezmoci a jiné mizérie v životě mých rodičů nebo bratrů bylo nesnesitelné a že bych dala vlastní život, kdyby bylo v mých silách je toho ušetřit?

Salingerovi se ostatně vytýká, že bratry a sestru rodiny Glassových vykreslil příliš mile, sladce, laskavě a že jsou jeden k druhému až moc starostliví a vlídní. Kritik, který tohle napsal, neměl zkrátka ani páru o tom, jak moc při sobě některé rodiny drží.

Prý moc strojené, no nechtějte mě rozesmát.

Samozřejmě, že Timově učitelce už dávno došlo, že jsem jeho sestra. Navíc si očividně všimla, kdy během krátké přestávky nakouknu dovnitř a kdy mám víc času, protože mám volné odpoledne. Bývalo to ve čtvrtek, a tak si prostě počkala na další týden, a pak na mě za oknem zamávala a pozvala mě dál.

Najednou jsem se hrozně zastyděla.

Bylo mi šestnáct, ale měla jsem náhle postoj i nemotornost dvanáctileté. Celá rudá jsem stála před třídou šesti až sedmiletých dětí a cítila se bezradně. Paní učitelka mě představila jako Charlotte Indenovou, Timmieho sestru, a dodala, že jsem třídě přišla trochu vypomoci s ručními pracemi. Pobídla děti, aby pokračovaly ve stříhání a lepení, kterým se zrovna zabývaly, když jsem vešla do třídy, a děti se do toho okamžitě pustily. Vzala mě stranou a promluvila ke mně tlumeným hlasem. Z její tváře se dalo vyčíst, že to byla milá paní. Také na ní bylo vidět, že hledá správná slova a že se hrozně snaží nebýt ke mně ostrá.

Řekla, že si mě všimla a také chápe, proč se každý den na svého

bratříčka chodím dívat. Ačkoli to ale myslím dobře, tolik péče a starostlivosti možná nesvědčí Timmieho sebevědomí a jeho vývoji. Timmie by spíš mohl být sebejistější a já mu v tom můžu pomoci. Mělo by se to ale dít správným způsobem, musím to víc nechat na něm.

„Dvě maminky je přece jen příliš,“ pravila jemně a ta věta se mi svou upřímností natolik vryla do paměti, že už z ní nikdy nezmizela. Neskutečně jsem se zalekla její pravdivosti.

Co bych tomu řekla, pokračovala, kdybych se místo každého dne až do letních prázdnin chodila na Tima dívat jednou týdně a ve čtvrtek odpoledne přicházela třídě pomáhat s ručními pracemi jako teď. Samozřejmě bych přitom nemohla věnovat pozornost pouze Timovi, ale musela ji rozdělit mezi všechny děti jako opravdová učitelka.

S tím jsem souhlasila. Po několik týdnů jsem ve čtvrtek odpoledne docházela na základní školu a zahrнула každé dítě svou pozorností, včetně našeho vlastního, miloučkého Timmieho, kterého jsem po očku sledovala, ale jinak jsem si ho zase tolik nevšímala.“

Dole pod textem bylo datum 11. říjen 1988. Složil jsem stránky a strčil je zpátky do brožurky od Salingera. Trvalo mi nějakou dobu, než jsem usnul. Byl jsem plný očekávání toho, co se mělo stát mým úkolem v příštích letech.

Lékař jí poradil, aby si užívala života, hodně cestovala a dělala vše, co má ráda, vyprávěla mi v onen večer mé první návštěvy, kdy mi vysvětlila, s čím jí mám v následujících letech pomáhat.

„Jakmile doktoři začnou o cestování, víš, jak je pozdě,“ řekla mi.

Odpověděla mu, že nemá sebemenší chuť cestovat a získávat nové zážitky, protože se ještě nevypořádala s těmi minulými a i ty mají jisté právo na stáří.

„Mám štěstí, že jsem své štěstí poznala už dříve,“ vysvětlila mi, „takže jsem věděla, že u mě nespočívá v pohybu, ale klidu, že nechci dělat nic jiného, než co jsem doposud dělala, totiž pokračovat ve čtení, přemýšlení a psaní.“

O knize, kterou jsme v následujících letech měli tvořit, prohlásila, že jde o starý nápad. Musela by pátrat, kdy o tom poprvé začala přemýšlet, ale bylo to před více než patnácti lety a celé ty roky se tajně těšila, až bude pracovat na tomto rozsáhlém, těžkém díle.

„Zárodek nápadu tkví v první knize Marca Aurelia *Hovory k sobě*,“ vyprávěla mi tenkrát. „Než sepsal své úvahy na papír, začíná Marcus Aurelius výčtem osob, jimž vděčí za určité charakterové vlastnosti, názory, lekce a postoj k životu. Otec, matka, dědeček, pradědeček, přátelé, učitelé, přehled všech, kdo přispěli svou troškou a formovali ho tak, že se stal tím, kým právě teď je. Pokračuje následovně: těm vděčím za tohle a díky jiným jsem četl knihu toho a onoho filozofa a někdo druhý mi umožnil porozumět, proč nikdy nemám poslouchat hádanky. Ten mě zas naučil, jak se mám vypořádat s šíleným záchvatem náhlé bolesti jako po smrti mého syna, a někdo jiný byl pro mě živým příkladem, jak je cenné za všech okolností zůstat v dobré náladě a tak dále. Přišlo mi to ohromné. Není tak důležité, jak to tam stojí. Vděk sám o sobě na mě dělal dojem. Jde o uznání vlastní vděčnosti. Děkovat můžeš pouze, když si uvědomíš, že jsi něco dostal.“

Znovu nám dolila sklenice, zapálila si cigaretu a chvíli mlčela. Nevěřím, že už tehdy jsem měl jakoukoli potuchu, co za knihu má na mysli.

„Je dojemné, jak krátký ten seznam Marca Aurelia vlastně je,“ pravila tiše. „Učení muselo být v těch stoletích před Kristem a prvních po něm ještě velmi stručné.“

„Pár členů rodiny, několik učitelů a hromádka knih,“ shrnul jsem.

Podívala se na mě a zeptala se, jestli si pamatuji, co, kdy a jak jsem se od koho naučil. Překvapilo mě, kolik obrazů se mi začalo v hlavě motat, ale neodvažoval jsem se na její otázku kladně odpovědět dříve, než jsem dokázal obraz zastavit a uchopit.

„Pamatuji,“ přiznal jsem a omluvně pokračoval, že to byla pošetilá vzpomínka.

„Pošetilé vzpomínky neexistují,“ odvětila.

Potom jsem jí vyprávěl, že si do nejmenších podrobností vybavuji

chvíli, kdy se mi poprvé podařilo zavázat si tkaničky. S rostoucí netrpělivostí mi to otec každý den ukazoval, ale zavázání tkaniček pro mě představovalo nevysvětlitelnou záhadu a myslel jsem si, že se mi nikdy nepovede vytvořit něco tak pěkného a složitého jako smyčku na tkaničce.

Dodala, že si pravděpodobně také pamatuji, kde jsem se svým otcem byl, co jsem měl na sobě, jak voněl, jak se na mě podíval, když se mi konečně podařilo svázat tkaničky dohromady, a že ten vítězný pocit, který jsem tehdy jistojistě cítil, je prostě ještě někde v mém těle uložený a já si ho můžu vybavit.

„Ano,“ přitakal jsem, „tak tomu opravdu je.“

Aniž bych s určitostí věděl, co ode mě bude žádat, rozhodl jsem se v tu chvíli udělat vše, jen abych jí mohl být co nejvíce nablízku.

Ráno bývala nejraději sama. Domluvili jsme se, že mi před devátou zavolá, pokud by u snídani ocenila mou společnost, ale to se stávalo, alespoň v prvních letech, jen zřídkakdy. Pak jsem ji viděl až kolem třetí odpoledne. Do té doby pracovala na svém posledním vydaném románu *Zcela Váš*, ze kterého mi po večerech předčítala celé pasáže. Jak mi vysvětlila, šlo o fiktivní autobiografii fanouška, v níž se snažila trochu víc porozumět něčemu, co považovala za typický znak dvacátého století.

„Od dvacátých let tohoto století změnila média naše pojetí skutečnosti,“ vysvětlila. Hlavní změnou přirozeně je, jak opravdově si ještě představujeme sami sebe. „Přitom všichni obdivujeme někoho, koho jsme doposud nikdy osobně nepotkali. To je dvacáté století. Známe jejich životy, víme, jak mluví a chodí, žijeme v jejich blízkosti, aniž bychom se jich kdy dotkli. Všichni jsme součástí publika někoho, kdo tak či onak patří do světa fikce.“

Rána jsem využíval k obstarání její pošty a administrativy a k jednomu ze svých úkolů, který se dá těžko popsat jedním slovem, ale který jsme mezi sebou nazývali destilací. Při destilaci se jednalo o knihy, ve kterých se nenacházely žádné jí napsané texty, ale kde na prázdných stránkách

na konci knihy, na okrajích textu nebo na vnitřní straně obalu byly poznámky. Často nešlo o víc než o pouhé slovo, kterým se snažila shrnout nějaký odstavec na určité stránce v knize. *Soucit, láska, rodina, originalita, sebedestrukce, psaní* a tak podobně. Kromě názvu knihy, měsíce a roku, kdy to četla, jsem měl převzít lemma a pod ně přepsat pasáž z knihy, ke které se lemma vztahovalo.

„Nevyhnutelně se blíží den, kdy už nebudu schopná vzít knihu z police a udržet ji v rukou,“ připustila. Doufala, že ještě bude v jejích silách přimět jedním prstem počítač, aby ji poslouchal a aby si tak zachovala přístup ke své dědičné výbavě.

V den, který následoval po onom večeru, kdy jsem přečetl pasáž nazvanou *bratři*, se čas vlekl velmi pomalu, než odbily tři hodiny a já jí mohl vyprávět, co jsem se dočetl a že si teď lépe umím přestavit, jak bude její kniha vypadat a z čeho se bude skládat. Okolo poledne mi ale zavolala, aby oznámila, že mi odfaxuje text, který mám přepsat a poslat do jednoho časopisu. Mám potom volno, protože jde večer na návštěvu k několika známým. Její hlas zněl chladně a odtažitě a překvapil mě náhlý těžký smutek, který na mě dolehl.

Ani ne za pět minut, co jsem s ní domluvil, zadrnčel fax a já četl text, který napsala na žádost jistého zahraničního časopisu. Jednalo se o pravidelný měsíční sloupek, v němž někdo vyprávěl, co má nebo nemá rád. Během jeho čtení mě stesk přešel a já text s úsměvem přepsal. Nahoru na stránku připsala svým nečitelným rukopisem vzkaz pro mě: „Milý Maxi Petzlere, to je vše. Pro tebe žádný velký problém. Uvidíme se zítra, tvoje padlá hvězda.“

„Mám ráda slanečky, ale nesmějí být moc studené nebo teplé. Někdy je vůbec ráda nemám, a to ani když moc studené nebo teplé nejsou. V takovém případě nevím, proč se mi slanečci protiví.“

To platí i pro jiné věci, jež mám ráda. Z nevysvětlitelných důvodů je někdy prostě nesnáším.

Až přespříliš si libuji ve špatnostech. Ráda hodně piji, kouřím, dlouho a rychle řídím a občas mi připadá úžasné, když upadnu, dřív než bych se koukla přes rameno a ujistila se, že je tam někdo, kdo mě zachytí. Zato nemám ráda opilství, rakovinu, smrtelná neštěstí a nebo když mám zase okno, to mě dohání k šílenství.

Opravdu hrozně ráda někoho miluji a taky se mi líbí rozdíl v lásce. Ráda přemýšlím, jak je tomu s láskou k tomu jedinému či k ostatním, k rodině, přátelům, ke kolemjdoucím či k těm, kteří zůstanou, k jídlu a pití, k vědění a psaní, a ráda žiji v neustálém očekávání, že jednou vyřeším záhadu, proč někdy nesnáším všechno, co tolik miluji.“

Ve skutečnosti jsem jí nikdy nevyprávěl, jak jsem si poprvé našel cestu k její dědičné výbavě. Brzy už jsem nemohl jinak. Bylo to něco v našem rozhovoru nebo v jejím zadání úkolu, co mi dalo podnět k tomu, abych pátral v černých složkách či její knihovně po rozboru tématu, o němž jsme diskutovali. Četl jsem a pamatoval si, že je to v nich.

„Bez paměti není spisovatele,“ poznamenala.

Nutila mě žasnout nad tou její. Věděla přesně, ve které knize se spisovatel věnuje tématu, kterým se zrovna sama zabývá.

„Zítřka prodestiluj Gombrowiczův deník,“ pokračovala, „chci s ním prodiskutovat mládí.“ Nebo řekla, že potřebuje *Justinu* od Durella, protože ta se podle ní bude příliš podobat jedné z jejích postav.

„Rozhodně nevím doslova, jak to tam stojí, pouze vím, že to tam najdu,“ vysvětlila mi, když jsem vyjádřil svůj obdiv ke schopnosti si tohle všechno zapamatovat. „Každý ji má,“ pokračovala, „i ty. Všichni s takovou pamětí žijeme, většina lidí už jenom neví, odkud ta znalost pochází. I o tom je ta naše kniha.“

Byl jsem jejím sekretářem, nebo sepisovatelem pamětí, jak to nazývala. Mým úkolem bylo zajistit, aby jí její vzpomínky zůstaly dostupné.

Skutečnost ji zcela pohltila, vyprávěla tehdy bez jakéhokoli náznaku

litosti. Odjakživa měla sen začít svůj velký román smrtí jedné z postav. Úmrtím zdědí rodina knihovnu. Brzy se ukáže, že je většina knih přeplněná osobními dokumenty, dopisy, podněty k románům, odkazy k pasážím nebo k určité větě a jak ty tvoří podnět k ideji nebo dávají nový rozměr již existující myšlence. Mezi stránkami jiných knih se zase nacházejí odkazy k šanonům, sešitům a zápisníkům, ve kterých je zaznamenána spojitost mezi knihou a tématy rozpracovanými jednou z postav a v nichž je popsán vliv popových písní, filmů a televizních pořadů.

„Přirozeně jsem megalomanskou děvkou, které šlo především o to, zobrazit v té knihovně dějiny dvacátého století,“ ušklíbla se, „a pokud by ses mě zeptal teď, pak po tom v hloubi duše stále prahnu. Všimni si, že neříkám Dějiny s velkým D, ale dějiny, nejsem přeci blázen.“

(Samozřejmě) jsem se jí zeptal, jaké dějiny to mají být.

S okázalým gestem ukázala na knihovničku, která stála u ní dole v obývacím pokoji.

„Dějiny toho, co je člověk v dnešní době schopen pojmout,“ řekla, “toho, co k tobě může proniknout a co můžeš ovlivnit. Musí to přece odněkud pocházet. Ani nevíš, kolik legrace jsem si užila, abych se nestyděla chovat se animisticky,“ svěřila mi důvěrně, „a někdy si představuji, že slyším knihy ve skříni se dohadovat, že je slyším, jak se velkomyslně radí a potom o tom diskutují. To se taková kniha čile vrtí a s potěšením se spolčí s jinou knihou. Jedna mysl inspiruje druhou,“ zakončila to.

„Nikdo nezpívá svou vlastní píseň, tohle myslíš?“

„Ne,“ rozohnila se, „tak to není, doopravdy zpíváš svoji vlastní píseň. Je stejně hloupé zavrhnout myšlenku originality jako prohlašovat Boha za mrtvého. Jako by to bylo jen tak. Jenom proto, že už originalita neznamená totéž, co znamenala před jedním nebo dvěma stoletími, a už v sobě nenese nic romantického, nemůžeš ji zavrhnout. To je zjednodušující, a jak to mám jinak nazvat, než nevyzrálé. Na dospívání je hezké, že jsi schopen postihnout věci komplexněji. Nic tak radikálního a omezeného jako puberták nebo adolescent. Hrůza. Skoro

se až k smrti stydím, když si vzpomenu na své odvážné názory, které jsem tehdy ve své nedospělosti chovala. Tak extrémní a vlastně tak hloupé. Radikálnost je bezmocností vypořádat se se změnou, nechat pojem, aby byl složitější. Světlo už také dlouho neznamená to samé, co znamenalo před objevením elektriny. To musíš uznat. Nebo ještě lépe, něco takového musíš radostně přivítat. Připustit komplexnost ve svém životě má co do činění s dobou, s dobou, ve které žiješ a s dobou, kterou žiješ. Jak dospíváš, rosteš v odvaze k originalitě a s tím i k výjimečnosti. Nemusíš žít jako všichni ostatní. Dokud jsi mladý, netroufáš si být sám a odlišný. Možná to tehdy ani neumíš. Potřebuješ se ještě k někomu přidat, kopírovat, napodobovat, zkoušet, patřit někam. V mládí ještě nechceš mít těžký život, to přichází až později, když se k tvému velkému překvapení ukáže, že máš k něčemu talent, a jednoho dne učiníš ten hrůzostrašný a vzrušující objev, že jsi poprvé něco vymyslel nebo máš na věc vlastní názor, byť proti době.“

„Ale nedomnívá se většina lidí, že na vše, co si myslí, přišli sami?“

„Bohužel máš asi pravdu, ano. Bezpochyby jde o obranný mechanismus naší mysli vybavit nás takovouto iluzí, protože pokud něco vím s jistotou pak je to to, že stejně i ten největší idiot je v hloubi svých myšlenek Bohem.“

„Zatímco bys samozřejmě ráda viděla, že idiot o sobě ví, že je idiotem,“ ušklíbl jsem se.

„No jo,“ prohodila zvesela, „mám slabost pro realitu.“

Z legrace se vzpřímila na kolenou a oba jsme se smáli, až nás z toho rozbolela břicha.

Než šla spát, vrátili jsme se ještě k oné knize. Prohlásila, že se hodí jako námět pro knihu, ale že jí to přijde jako drsná, ano děsivá realita.

„Takové dědictví bych nechtěla nikomu odkázat,“ zakončila.

Přestože mě nikdy nepožádala o diskrétnost, o svém životě s Lotte Indenovou jsem před druhými mlčel. Otázky přátel, jak se to mezi námi seběhlo, mě iritovaly a jejich zvědavost ohledně ní jsem považoval za

nevhodnou. Jediný s kým jsem o ní mluvil, byla Margaretha Bussetová, přítelkyně mých rodičů, kterou jsem znal od narození a o níž jsem v mládí snil jako o své matce. Byla jediná v mém okolí, kdo uměl s mým otcem jednat vesele a kdo se mu odvážil říct pravdu. Znali se už od nejranějšího mládí a studovali medicínu na stejné univerzitě. Po své specializaci (Margaretha v psychiatrii a můj otec v gynekologii) převzal můj otec praxi po jejím otci, a protože Margaretha bydlela sama a nehodlala na tom kdy cokoli měnit, nastěhovali se moji rodiče do obytné části domu, kde byla ordinace, zatímco ona si koupila menší byt v téže ulici. Po celá ta léta se jí dařilo vyhnout se jeho hrubým způsobům, kterými se s každým, kdo nebyl jeho pacientem, úspěšně dostal do konfliktu. Jako dítě jsem se třásl hrůzou a respektem, kdykoli ho pokárala nebo se silnou převahou ukončila rozepří tím, že ho kousavě nazvala strašným komediantem a s výsměšným „Tak zase zítra, otrope,“ opustila náš dům.

Ve svém mládí ani v pozdějším životě jsem neslyšel nikoho s tak vznešeným hlasem mluvit takhle hrubě.

Margaretha se nade mnou brzy slitovala. Chabé zdraví mé matky přimělo rodiče podnikat několikrát ročně delší či kratší cesty do zahraničí a během té doby jsem bydlel u Margarethy. Jen v létě jsme všichni tři jezdili na naše venkovské sídlo ve Švýcarsku a jediné, co si pamatuji, je, že jsem se k smrti nudil a styděl za to, jak neobratně se má matka snaží vyjít vstříc mému gustu. Stýskalo se mi po Margarethě.

„Nejsem stvořená pro to, abych byla matkou,“ vysvětlila mi, když už jsem byl starší, „ale tvoje matka je ještě míň. Ta má oči jen pro tvého otce a celý den se nestará o nic jiného, než jak se mu zavděčit. Domnívá se, že je do něj zamilovaná pořád stejně, jako když se poprvé potkali, a tvůj otec je ješitný chlap, takže tomu ze srdce rád věří. Jenže, co sama považuje za zamilovanost, je skrytým strachem. Stejně jako skoro všichni ostatní, které znám, se i ona tvého otce bojí. Existují lidé, co dokáží druhé milovat, jen když to s nimi vypadá zle, a tvůj otec je bohužel jedním z nich. Tvoje matka si proto dává dobrý pozor, aby se ze svých neduhů nikdy neuzdravila. A pokud už tě napadla ta otázka, pak

odpověď zní: ne. Ne, nikdy jsem do tvého otce nebyla zamilovaná, protože jsem z něj ani na vteřinu neměla strach.“

Margaretha byla ženou, po které jsem zdědil lásku ke čtení. O svůj majestátní byt u parku se dělila se svými knihami a už od dětství si se mnou povídala o spisovatelích, které obdivovala, jako by byli jejími přáteli. První knihou, kterou mi dala přečíst, bylo *Bez domova* od Hectora Malota. Přelouskal jsem ji za dva dny a přišel ji vrátit.

„Pěkně sis s ní poradil,“ prohodila, zatímco ji opatrně a láskyplně ode mě brala, „nic jiného jsem od tebe ani nečekala.“

Položila knihu mezi nás na stůl, pokynula, ať se posadím naproti ní a zeptala se: „Tak co ses dočetl?“

Ještě plný dojmů z Remiho, starého Vitalise, opičky, která zemře a šťastné kachny, jsem začal příběh vyprávět. Čekala až popadnu dech.

„Tohle, Maxi, nemyslím,“ pravila klidně. „Já ten příběh znám. Neptala jsem se tě, o čem to je, ptala jsem se, co ses tam dočetl ty.“

Jenom Margaretha tohle dokázala pronést takovým způsobem, že jsem se zároveň nestáhl nejistotou, strachem nebo studem. Také z toho důvodu byla Margaretha jediným člověkem, se který jsem se mohl o Lotte Indenové bavit. Zároveň se mě právě ona jednoho dne zeptala, jestli jsem do Lotte Indenové zamilovaný bez toho, abych se hned cítil uražený nebo abych tuto myšlenku, ještě dřív než jsem se sám sebe zeptal, zda je to pravda, zavrhl jako směšný nesmyl.

Těžko se mi slovy vyjadřuje uspokojení z večerů strávených v domě u kanálu, z večerů, při nichž se nedělo nic víc, než že ona vyprávěla a já poslouchal. Ať už bylo léto či zima, rozdělala v krbu oheň a posadila se k němu tak blízko, že její obličej rudě žhnul, když se ke mně obrátila. Pokud nehořel v krbu oheň, byla zapnutá televize. Až po letech (dvou) mi dovolila, abych se díval s ní.

„Sledování televize je samotářské, a pokud ne, pak je intimní,“ poznamenala k tomu.

Až když jsem seděl vedle ní a dívali jsme se spolu, odhalil jsem, že je jen malý rozdíl mezi tím, jak dlouhé hodiny zírám do ohně a jak (stejně

dlouho) sleduje televizi. Podle její občas poněkud bizardní logiky představovala televize dobrou alternativu k ohni.

„Určitě jsem se toho naučila víc z dívání se na blikající obrazovku než ze zírání do plamenů,“ řekla, ale dodala, že to druhé dělala bez studu, zatímco ze sledování televize se občas cítila provinile. „Snažila jsem se ten pocit studu pochopit,“ pokračovala, „viz *televize*, ale podle mě se mi to nikdy nepodařilo, protože jsem se ho nikdy nemohla zcela zbavit, a to je koneckonců účelem. Proč by jinak mělo cenu o něčem přemítat, pokud by nám to nezpříjemňovalo život?“

„Sledování televize je samotářské, a pokud ne, pak je intimní,“ dočetl jsem se večer. „Ten, s kým se díváte na televizi, musí být někdo, koho máte rádi, jinak to nejde. Potom příliš mluvíte, předstíráte a hrajete, jako byste vůbec nebyli odloučení. Sledování televize ve dvou je intimní, protože jste blízko sebe, a samoty a odloučení si dopřáváte spolu. Víte, že zatoulaná a trochu otupělá mysl se jistojistě nezabývá vámi a nebo, pokud by tomu tak přeci jen bylo, o tom v žádném případě nebude chtít mluvit. Televize každému ukládá mlčet.“

Je přirozeně iluzí domnívat se, že když se díváte na tutéž věc, vidíte přesně to samé. Sdílíte obrazy, ale ne už to, co ve vaší hlavě vyvolávají, to nanejvýš individuální, totiž myšlení.

Ve svém životě jsem bez jediné stopy studu mohla dlouho sledovat televizi jen se svou rodinou a s TT. U něho jsem si byla jistá, že když se dívá, honí se mu hlavou tisíce myšlenek. Někdy přepínal kanály a pak jsme hráli hru fikce nebo realita. Bylo stále složitější je od sebe rozlišit. Od amerického prezidenta se to ostatně dalo čekat, ale i sám papež Jan Pavel II. se čas od času jevil jako profesionální herec (rozvedeno v: *dvacáté století*).

Často jsem se sama sebe ptala, proč se po tom, co jsem se celý večer sama dívala na televizi, stydím.

Možná mi nechtěně podal vysvětlení můj dobrý přítel, když mi objasnil, proč je tak rád obklopen svou rodinou: „Jinak bych neměl nikoho, koho bych se mohl stranit.“

Teď, na konci tohoto století, jsme stále více konfrontováni s realitou a máme všechny prostředky, abychom spolu přišli do kontaktu. Výsledkem je, že se skutečnosti a ostatním stále více můžeme stranit. Možná je to ostuda, ale nejsem si jistá. Má to i něco do sebe.“

Aniž bych tušil, co u ní má poznámka vyvolá, jsem se jí jednou odpoledne zeptal, co hodlá dělat s TT. (TT byl její velká láska, právník a známý spisovatel detektivních románů, který před několika lety náhle zahynul.)

„Jakto?“ obrátila se na mě s neskrývanou podrážděností ve tváři, až jsem se jí lekl.

S lehkým zaváháním jsem dodal, že jsem se zeptal jen proto, že jsem na TT narazil v tolika úryvcích a že jsem se sám sebe ptal, jakými postavami se její kniha zalidní, jak je představí a popíše a tak podobně.

„O tom jsem ještě vůbec nepřemýšlela, to poznám, až začnu,“ odsekla mi.

„Podívej, nenapadlo mě, že tě to tak rozzlobí,“ zkoušel jsem, protože ji podobně suché poznámky občas rozesmály. Ale nepomohlo to, jen na mě nevrle pohlédla.

„Pro mě je to TT,“ odpověděla a ani se ode mě svým pohledem neodvrátila, „pro tebe ještě pořád pan Tallicz.“

Sklonila se opět nad knihou, ve které si četla, a už od ní nevzhlédla. Odebral jsem se do svého poschodí a toho dne s ní víc nepromluvil. Následujícího rána zazvonil telefon nezvykle brzy. Volala, aby se mi omluvila za svou přehnanou reakci.

„Už mě aspoň trošku nenávidíš?“ zeptala se potom, co své jednání objasnila.

V průběhu téhož týdne jsem Margarethě vyprávěl, jak se Lotte kvůli mé poznámce rozčílila.

„Žal,“ zamumlala Margaretha, „to je prostý žal. V její osobní mytologii – a to pozor, mladíku, tu si v sobě neseme každý – v její osobní mytologii se jeho jméno podobá jménu Jediného, které ty nesmíš

vyslovovat, zatímco křesťané mohou. On pro ni zbožtěl a ta svatost spočívá v osobním vztahu k onomu jménu. Ve chvíli, kdy jsi vzal do úst jeho přezdívku, dopustil ses svatokrádeže.“

„Ale vždyť jeho jméno píše normálně,“ hájil jsem se.

„Bez samohlásek,“ odpověděla Margaretha, „stejně jako je tomu s JHWH. Musela ho hodně milovat. Jeho jméno je jí svaté. Stejně jako věřící může Boha nazývat jinými jmény, dokáže i ona přenést přes srdce, když ho zamaskuje za Harryho, Hanse nebo Henka.“

Nato se Margaretha dotázala, jaké vysvětlení mi poskytla.

„Literární,“ odpověděl jsem. Řekla, že pravděpodobně reagovala tak podrážděně, protože jsem ji svou otázkou ujistil, že toho o své knize ještě dost neví. Například ještě skutečně neví, jak to bude s postavami. „Některé knihy je vůbec nepotřebují,“ vysvětlila, „alespoň ne postavy v běžném slova smyslu, s blond nebo hnědými vlasy a tak podobně, určitého věku, s bříškem, plnými nadry, svéráznou chůzí nebo spekulacemi o posmrtném životě.“

„A dál?“

„Viz *postava*.“

„Ta potvůrka se mi, myslím, docela líbí,“ uchichtla se Margaretha.

Na můj návrh reagovala zprvu poněkud popudlivě.

„Prostě chci, Maxi, uklízet,“ začala, „už k tomu nepotřebuji víc materiálu.“

Namítl jsem, že bych pásky použil, jen když bych je potřeboval při psaní, a že bych je po použití zničil. Možná bych si ponechal jednu pro sebe, přísahal jsem, ale rozhodně ne víc, abych se později před spaním mohl utěšovat (Vaším melodickým hlasem).

„Máš tak dobrou paměť, můžeš si to přece zapamatovat,“ zkoušela napůl prosebně. „Spisovatelé, alespoň pokud vím, nepracují s kazetovými magnetofony. Copak sis myslel, že Eckermann poskakoval za Goethem s magnetofonem?“

„Ty přece tehdy ani neexistovaly.“

„Ale to taky dobře vím. To se jen tak říká. V rozhovoru spíš

napíšeš, co řečeno být může, než co skutečně řečeno je.“

„To ano,“ přitakal jsem, „ale nemám talent, abych tě nechal vynít tak, jak zniš. A Vy mluvíte, jak píšete.“ (Vykal jsem jí pouze v žertu z hrané zdvořilosti.)

„Nesmysl,“ ohradila se, „jde jen o iluzi a na ní jsem tvrdě pracovala. Iluze skutečnosti, to je literární ztvárnění.“

Aby svému poslednímu výroku dodala na přesvědčivosti, konec zanotovala. Dodala, že sám přijdu na to, že přepis pásky ještě nemá nic společného s dialogem nebo monologem v literárním díle.

„Předstírej, že tu zatracenou věc nevidím,“ vytyčila si podmínku, „protože jinak jsem z ní celá nesvá a to víc, než je pro mě zdrávo.“

V jistém smyslu jsem přišel se svým nápadem pozdě (navíc se ukázalo, že měla nakonec pravdu a nefungovalo to, jak jsem si představoval). Právě večer před mým návrhem rozhovory nahrávat ve mně vyvolal tak silnou touhu každé z těch slov zaznamenat a uchovat.

„Dnes večer ti povím, co je dobrou knihou,“ pronesla. Potom chvíli mlčela. „Začnu znovu. Dnes večer se pokusím ti vysvětlit, co je podle mě dobrým románem nebo dobrou novelou.“ Znovu mlčela a v jednu chvíli na mě překvapeně pohlédla. „Nevěděla jsem, že to bude tak těžké,“ omlouvala se, „protože je to něco, co vím, ale teď se mi zdá, jak by se ta znalost přičila slovům. Dobrou knihu drží pohromadě něco, co tam není a někdo, kdo tam není, to je tajemstvím spisovatele. Možná to nesmím vyslovit, to bude možná ono. Stejně jako při vynalézavém vaření. Jídlo skvěle chutná díky kombinaci ingrediencí, které už nejsou vidět. A kuchař ti nikdy nebo málokdy poví, co použil, aby jídlo tak chutnalo, a to i když je na ně strašně hrdý a byl by rád, kdyby někdo rozpoznal, že je v té omáčce s lahodnou chutí zapracovaný třikrát převařený hovězí vývar. Stejně paličatí jsou spisovatelé, pokud jde o odhalení jejich tajemství. Vlastně jsou posledními, kdo o své knize může prohlásit něco smysluplného. Nemůžou to udělat, ne proto, že by to nevěděli, naopak, vědí to lépe než kdokoli jiný, ale nemůžou to vyslovit, protože jim to je proti srsti, protože se jedná o tajemství a jako každé

tajemství je mluvení o něm obklopeno studem. Je to něco pozoruhodného, protože každý exegeta může ono tajemství odhalit, může odkrýt to pouto, které, když je pevné, existuje mezi každou samostatnou částí knihy, jelikož ta je vytvořena spisovatelem. Ale spisovatel se stydí, jakmile to má říct sám. Možná proto, že své vlastní výtvořiny nechceme vychvalovat. To musejí dělat ostatní. A ten tajný vůdčí princip, který spisovatel potřebuje při tvorbě knihy, je jedním z hlavních důvodů, proč je kniha dobrá nebo ne.“

Viděl jsem, že dělá vše pro to, aby zamluvila obtížnost, kterou toto téma obnáší, aby se přes ni přenesla. Ve snaze jí v tom pomoci, jsem se zeptal, jestli je to totéž jako ona slavná myš W.F. Hermanse, která v románu nemohla spadnout ze střechy, jestli to má nějaký smysl.

„Viš, že ten výrok vůbec není Hermansův?“ hihňala se s úlevou. „Matouš 10, číslo verše si už nepamatuji, musíš si ho dohledat.“

Bible byla jednou z knih, kterou měla uloženu ve své knihovničce v obývacím. Bylo v ní místo pro hezké dva tisíce knih a na bezmála každou policičku položila zarámovaný portrét rodiny, přátel a některých spisovatelů. Vzal jsem bibli (Willibrordův překlad) z police a přenesl ji opatrně na místo, kde jsem seděl. Kniha byla přeplněná kartičkami, jež přečnívaly přes okraj, a já měl strach, že by jedna z nich mohla vypadnout. V kapitole 10 u Matouše byla také kartička, v níž jsem nyní rozpoznal svatý obrázek. Daný řádek jsem našel rychle.

„Čti nahlas,“ požádala mě Lotte, „ale musíš začít o něco dřív, protože se jedná o pěkný úryvek.“

„Není nic skrytého, co nebude zjeveno, ani nic tajného, co nebude poznáno. Co vám říkám ve tmě, mluvte na světle, a co slyšíte šeptat do ucha, kažte na střechách. A nebojte se těch, kdo zabíjejí tělo, ale duši zabít nemohou, ale raději se bojte Toho, který může duši i tělo zahubit v pekle. Copak se neprodávají dvě myši za haléř? A ani jedna z nich nepadne na zem bez vědomí vašeho Otce.“

„Ten Hermans měl ale smysl pro humor,“ podotkla. „Pěkně odhadl pozici Boha, když bibli citoval, a přirozeně z celého srdce doufal, že to každý bude považovat za citát.“

Než pokračovala dál, dolila nám znovu sklenice a zapálila si již několikátou cigaretu. „Má to spojitost s tou zatracenou myší,“ zopakovala váhavě, „i kdybys jednou měl prostě někomu otevřít dveře (a nemyslím to jako krajní metaforu) a že by to navíc znamenalo, že někoho úplně jednoduše musíš nechat vejít do toho ubohého pokoje. Ale na takové věty nesmíš moc dát, protože z nich budeš malomyslný a nebo ještě hůř, znuděný. Radost ze psaní spočívá výhradně ve vědomí, že se u každé věty necháš vést něčím, co nenapíšeš, ale co je motivem, který si volíš pro slova, jež píšeš. Každá kniha, abych tak řekla, obsahuje nenapsanou knihu a spisovatel ji musí znát skrz naskrz, protože mu vymezuje hranice knihy, kterou píše.“ Zkoumavě se na mě podívala a s jistou dávkou zoufalství v hlase se mě zeptala, zda chápu, co má na mysli.

„Trochu se na sebe zlobím, když takhle mluvím,“ dodala, aniž by čekala na odpověď. „Jdu spát. Zkusím to znovu někdy jindy, protože je to pro naši knihu důležité. Mimochodem, zítra prodestiluj tu pasáž z Matouše, možná ji nějak využiju.“

Než jsem vyšel ze dveří, chtěl jsem ještě dodat něco na uklidněnou, něco, čím bych vyjádřil, že co řekla, na mě udělalo dojem a že jsem, navzdory jejímu pocitu nedostatečného vysvětlení, pochopil, oč tu běží.

„Lotte,“ zeptal jsem se, když už jsem stál u dveří, „je možné, že je ta nenapsaná kniha vlastně vždycky tou samou knihou?“

Nemůžu popírat, že se mi hrud' dmula pýchou, když se na mě ohromeně podívala, vyskočila od stolu a objala mě.

„Ty jsi, Maxi, génius,“ výskla radostně.

Bylo to chvíli před tím, než dokončila poslední kapitolu románu *Zcela Váš*, když mi kolem poledne zavolala a zeptala se, zda bych přišel dolů. Zněla vyplašeně, a tak jsem spěchal, abych byl u ní co nejrychleji. Našel jsem ji s vystrašeným a zmateným výrazem ve tváři. Seděla na své kancelářské židli v nepřírozené, křečovité pozici.

„Myslím, že je to tu,“ usmála se nervózně. „Mám pocit, jako by mi

nohy měly upadnout. Rozhodně se neodvážuju na ně postavit, protože jim ani za mák nevěřím.“

„Takže ses zkoušela postavit?“ zeptal jsem se.

„Ne,“ odpověděla, když se na mě podívala, „to si rozhodně netroufám. Připadá mi, jako by byly hadrové a neunesly mě.“

„Tak to musíme zjistit, zda je tvé podezření oprávněné,“ navrhl jsem co nejuvolněji. Ve skutečnosti jsem byl dojatý jejím pohledem, protože jsem u ní nikdy dřív nezaznamenal ani sebemenší známky strachu a až teď jsem si uvědomil, že stále skrývala své obavy z toho, co ji v budoucnu čeká.

„Jsi jako malé hříbě,“ poznamenal jsem, když znovu stála na svých nohách.

„Byla to skutečnost nebo představa?“ zeptala se s usazenými očima, a potom nadávala, že se ještě ke všemu nechce stát hypochondrem.

„Možná je to můj poporodní smutek,“ zkusila váhavě, „ten mám vždycky, když se musím s nějakou knihou rozloučit.“

Ze svého poschodí jsem pak zavolal jejímu osobnímu lékaři a všechno mu vysypal.

„Nemůže uškodit, když se během týdne s Lotte stavíte, abychom vzali míru na pár berlí,“ pronesl s typickým klidem lékaře, který jsem tak dobře znal u mého otce a přes který jsem se jen stěží dokázal přenést.

Poslední po čem toužila, bylo objevit se na představení knihy *Zcela Váš* jako poloviční mrzák, vysvětlila, protože si nepřála, aby reakce na knihu byly ovlivněny něčím mimořádným jako její nemocí, aby kritici spekulovali o ukončení tvorby a tak podobně a aby každé interview vycházelo z lékařské zprávy a otázek, jaká je ta hrozba smrti.

Od té doby, co se to stalo poprvé, se už znovu neopakovalo, že by svým nohám nedůvěřovala a měla strach, že upadne. Mezitím do toho, co ji čeká, zasvětila větší počet přátel, takže jsem se v den, kdy se večírek konal, s nimi v duchu cítil propojen naším sdíleným tajemstvím

a naší poněkud melancholickou radostí z vydání její knihy. Nadšeně a energicky kráčela od jednoho hosta ke druhému a v očích měla pohled, který jsem se mezitím naučil snadno rozpoznat. Byl to pohled zamilované ženy, šťastný a spokojený, jenž se jí v očích zračil vždy, když se cítila obklopená lidmi, které měla ráda a kteří měli rádi ji a o kterých tvrdila, že je šťastná, protože zrovna s nimi přistála na zemi ve stejnou chvíli. Dlouho předtím než jsem každého z jejích přátel osobně potkal osobně v jejím domě nebo na večírcích, které jsme navštívili, mi o nich obšírně vyprávěla, vykreslila je, jako by šlo o postavy v knize. S teatrální živostí (kterou si ostatně zřejmě ani sama neuvědomovala) předváděla, jak chodí, jak při hovoru pohybují rukama, napodobovala jejich intonaci a opakovala pro ně typické výrazy. Hrála to s nakažlivou radostí, přestože byla stále stejně kritická, a se strhující sympatií k tomu, koho popisovala. Pro někoho, kdo je zvyklý poslouchat, jak jsou ostatní líčeni jen v negativním světle, bylo zvláštní zakusit pravý opak. Díky jejím popisům přátel jsem si v sobě začal uvědomovat žalostnou touhu po větší schopnosti lásky a přátelství.

„Víš, co je na světě nejdojemnější?“ zeptala se mě jednou a ani nečekala, že odpovím. „Laskavost.“

Reakce na román *Zcela Váš* byly v tisku (jak se říká) smíšené. Protože neměla předplacené ani jedny noviny, chodil jsem v týdnech po vydání knihy každé ráno do malé trafiky na rohu a kromě cigaret pro ni kupoval noviny a časopisy, o kterých jsme se domnívali, že se v nich objevila recenze. Bylo to také poprvé, co jsem s ní trávil i rána, a až tehdy přišel na to, jak důležitý je pro ni začátek dne, aby se mohla přichystat na jeho zbývající část.

„Tak brzy po ránu nejsem ještě na lidi připravená,“ vysvětlila mi jednou ze začátku, když jsem na ni po ránu narazil a chtěla se omluvit za svou mlčenlivost a nepřístupnost. „Viz *rodina*,“ zamumlala, zatímco si ode mě brala noviny. „Jsem dítětem poustevníků a klaunů. Ráno jsem poustevníkem.“ Chystal jsem se stáhnout zpět do svého poschodí a nechat ji o samotě, ale zadržela mě a nabídla mi kávu a snídani. Řekla,

že si na to prostě musí zvyknout a že se jí líbí, jak si se mnou o recenzích může povídat. Vykládala mi, že není nic smutnějšího než si o samotě číst, jak si vede tvoje kniha.

„Je to, jako bys jako čerstvá vdova poprvé ve své šílené samotě četl vysvědčení svého dítěte a neměl nikoho, komu bys mohl svěřit, že je přirozeně škoda té nedostatečné z počtů, ale že ten malý raubíř zase přišel k pěkné jedničce z jazyka a že má pro jazyky přirozené vlohy.“

Lotte Indenová mě často překvapovala a teď to udělala znovu. Seděl jsem naproti ní v kuchyni u velkého dřevěného stolu, s rostoucím rozhořčením četl několik recenzí a každá negativní poznámka o jejím románu se mě dotkla, jako bych tu knihu napsal já sám. Nejsem člověk s přehnanými ani ukvapenými reakcemi, ale při čtení novin nebo časopisů jsem občas zlostí skřípal zuby a ještě než jsem dočetl poslední řádky nějaké recenze, musel jsem poznamenat, že to jsou pěkné kecy a pán či madam to ani krapet nepochopili.

„Čti nahlas,“ pronesla Lotte klidně a nezřídka se stávalo, že pasáž, která ve mně probudila zlost a rozhořčení, u ní vyvolala zvonivý smích.

„Zajímavé,“ poznamenala, když se přestala smát, „pěkné k zamyšlení.“

Nikdy jsem neměl důvod o Lottiných poznámkách nebo chování pochybovat, alespoň co se týče jejich upřímnosti. O svých trampotách v životě prohlašovala, že z nich nevzešlo nic dobrého, že pohroma byla prostě normální pohromou a tečka. Měla povahu, co se okamžitě přizpůsobila, vyprávěla, co se kolem pohromy omotala jako had a pak se vzchopila, a že to byla jen otázka zvyku na novou formu, její změněné smyčky, a že tohle zvykání nějakou dobu trvá.

„Existují protivně pozitivní lidé,“ pokračovala, „typu Etty Hillesum, které můžete oplotit ostnatým drátem, můžete je bít, ponižovat, vláčet špínou, nechat hladovět, a kteří ještě s jásotem a vírou v lidství ve svém požehnaném stavu chcípnou. Ale já nejsem jednou z nich. S nadávkami odmítám žehnat svým trampotám. Truchlím nad nimi každý den a na své nové formy nahlížím plná pochybností. Nejsem

z nich nutně šťastná ani nešťastná, musím se s nimi naučit žít, to je celé. Musím si zvyknout, že budu ještě úsporněji zacházet s časem a že mi už například nezbude čas na své známé. V každém normálním životě patří přátelé domů, v mém už ne. Taky si musím zvyknout, že už nemám čas lhát. Člověk lze zhruba každých osm minut, to bylo v novinách, opravdu, byl to výzkum jedné americké univerzity. Jenže nešťastník už to nedělá, chybí mu dostatečná budoucnost, kterou si má lži zabezpečit. Zkrátka nestaneš se tím milejším nebo lepším člověkem a ani horším, ale možná o něco upjatějším. Lidé podvádějí a plahočí se tímto životem se strojenou radostí, hranou laskavostí a pokryteckou zdvořilostí, a tak tomu má také být, to je lidské. Není vůbec příjemné, pokud se z celého toho divadla plného přetvářek cítíš vyloučen. Nejraději bych se k lhaní a podvádění přidala, ale lži a podvod pro mě bohužel ztratily význam.“

Díky její reakci na přijetí vlastní knihy jsem si vzpomněl na tyto poznámky a ptal se sám sebe, jestli byla tak stoická kvůli těm novým smyčkám ve své situaci. Možná jsem toužil po Lottině větší blízkosti, po sdílené rozhořčenosti, stejném smýšlení o vnějším světě, jenž o naší knize věděl méně než my dva dohromady, nebo jsem prostě možná chtěl, abychom „my“ okusili, co leží před námi, když jsme teď měli začít spolupracovat na velkém románu. V každém případě ve mně její radost vyvolávala spíše zlost než úžas a jednou ráno jsem, aniž bych tušil, jak jsem na ni nazlobený, plný vzteku prohlásil, že nemůžu uvěřit, že s ní taková pichlavá poznámka kritika nic nedělá a že někoho jako Etty Hillesum může s klidem strčit do kapsy. Ale ten asketismus, který se jí očividně tolik příčí, pěkně vystavuje na odiv a domnívám se, že právě kvůli své nemoci se ani za mák nestará, co si o ní a její práci myslí ostatní.

Nejprve se na mě podívala překvapeně a pak se zájmem.

„Páni, Maxi,“ prohlásila se širokým úsměvem a s jakýmsi obdivem v hlase, „nevěděla jsem, že se dokážeš takhle rozzlobit.“

Odehrálo se to velmi rychle a ještě než mi vše došlo, opět se její výraz změnil a povýšenecký úsměv nahradil žal, který v její tváři

zanechal hlubší vrásky, ale jehož stopy jsem nikdy dřív nezaznamenal. Její smutek a známky po něm splývaly dohromady a já hluboce zalitoval všeho, co jsem jí řekl. Všimla si toho, zavrtěla hlavou a oběma rukama udělala obranné gesto, kterým mě chtěla uklidnit a kterým žádala o čas, aby mohla nabrat dech.

„Mrzí mě to,“ vysypal jsem ze sebe, jakmile jsem viděl, že se uklidnila.

„Ne,“ odvětila, „to tě nemusí mrzet. Dotýká se mě, co řekneš, nebo spíš, co neřekneš. Určitě je těžké se mnou vyjít, především pro tebe. Tvrdíš, že mi nemůže záležet na tom, co si o mně myslíš, ale možná mi na tom hodně záleží. Nemohla jsem si pomoci. Dotýká se mě víc než dokážu vyjádřit, že je tu ještě pořád někdo, kdo, jak bych to jen řekla, touží po mé lásce?“

Abych na její částečnou otázku odpověděl, chystal jsem se vstát a obejmout ji, ale pokynula mi, ať zůstanu sedět.

„Teď to nejde, Maxi,“ špitla „poustevník je nedotknutelný.“

Přede mnou na obrazovce byly první věty Samuela Becketta, které vydestilovala z románu *Molloy* v srpnu 1983, přesto mi stěží docházelo, co znamenaly. Neustále jsem před sebou viděl Lottin obličej, jak se v něm mohl nečekaně probudit žal a byl jsem neklidný, protože jsem toužil být s ní a něco pro ni znamenat.

„Dychtím po Beckettovi,“ pronesla, než jsem ji toho rána zanechal v kuchyni, „nikdo jiný mě nedokáže utrpením tak rozesmát.“

O Beckettovi prohlásila, že se od něj hodně naučila, ačkoli teď mohla jen stěží přesně popsat co.

„Určité typy knih v sobě nesou něco svébytného,“ pamatuji si, jak vyprávěla. „Začnu je číst a stojí mě hodně úsilí a zatímco je čtu, vím už, že tohle dělám jednou v životě, jelikož tuhle knihu musím větu po větě přelouskat a jsem šťastná, že ji nikdy nebudu muset číst celou znovu. Musilův *Muž bez vlastností* je jednou z nich a to stejné mám u bezmála veškeré Beckettovy prózy. Jde o knihy, které mi pravděpodobně nepropůjčují svou krásu ve své celistvosti, ale v jednotlivých větách.

Nechci o ně přijít, musejí zůstat kolem mě, ačkoli jsem z nich prakticky vytáhla všechny věty, které pro mě při čtení měly význam, a knihu už nepotřebuji, abych je znovu pročetla a pokaždé opět propadla jejich humoru, břitkosti, hlasu a intelektu, ze kterého vzešly. Líbí se mi lidi, co dokáží napsat: ‚Mrzí mě, že se tahle poslední věta nepovedla lépe. Kdo ji zná, pochopil ji bez dvojznačnosti,‘ nebo co si nad sebou povzdechnou, že ještě nejsou dost dokonalí, a nad láskou, kterou člověk zbožňuje tak často, jak jen je potřeba, tak často, aby byl šťastný.“

Protože to byl jediný, čím jsem mohl přispět, abych ji utěšil, vyhledal jsem, přepsal a vytiskl nejen *Molloy*, ale vše, na co jsem u ní z Becketta narazil. S pěkně uspořádanou složkou Beckett, jsem vstoupil odpoledne k ní do obývacího pokoje. Měla za sebou interview a focení a chtěla se se mnou jít najíst do města. Zvesela mě pozdravila a působila povzbudivým dojmem. Přistihl jsem se, že jsem trošku zklamán, protože po citlivé ranní náladě nezbylo ani stopy a zdálo se, že se obejde bez útěchy Beckettových vět.

„Jsou dobří a špatní fotografové, Maxi,“ spustila, „a já naštěstí znám víc těch dobrých než špatných. O dobrých se dá vyprávět hodně a o těch špatných málo. Špatný fotograf je kleptomán, co má za sebou tak střední školu a který vyklouzne z domu s tvou fotografií, aby potom mohl své přítelkyni vyprávět žoviální poznámky o interiéru ve tvém obýváku. Ten kluk, co tady právě byl, je jedním z těch špatných.“

„Co tě tak pobavilo?“ zeptal jsem se s větší podrážděností v hlase, než bylo mým záměrem.

„Protože jsem pochopila, až když jsem ho vyprovázela ven, v čem spočívá, že se někdy cítíš po návštěvě fotografa okradený, a proč tě jindy obohátí.“

„Blahopřeji, žes to pochopila,“ zavrčel jsem proti své vůli.

„Co se to s tebou děje?“

„Nevím,“ řekl jsem, „ale dnes ráno jsi byla tak blízko, tak zranitelná.“

„To slovo už nikdy, ale rozhodně nikdy v mé přítomnosti nepoužívej!“ vykřikla, ale nebyla ani skutečně naštvaná. „Není nic

pohoršlivějšího, než být označena za "zranitelnou". Je to ponižující slovo a to se pokaždé používá v nesprávnou chvíli, nesprávnými typy lidí a dost mě u tebe zklamalo, že jsi očividně neměl cit pro jeho trapnou nevhodnost. Jako bys byl zranitelnější, když brečíš, než když nebrečíš, tak nějak."

„Opravdu jsem tě zklamal?“ zeptal jsem se s hranou ufnukanosti.

„Jak jsem řekla.“

„Já ale nedokážu skousnout, že jsem zklamal?“

Tomu se musela zvesela zasmát, že samozřejmě nikdo nedokáže skousnout, když zklamal, ale že to občas je potřeba, aby se člověk o sobě něco naučil.

„Teď jsem přece zase zklamala já tebe,“ bránila se v legraci.

Mezitím odešla do kuchyně a vrátila se se dvěma sklenicemi campari s ledem. Ještě než před nás sklenice postavila, zazvonil zvonek. O něco později vešla dovnitř s Axelem Landauerem, jedním ze svých nejstarších přátel a bývalým partnerem, jenž byl stejně jako pan Tallicz spisovatelem detektivních románů. Zavěšení do sebe vstoupili do obýváku a já zaslechl, jak ho Lotte zve, aby šel do restaurace s námi.

Ačkoli jsem se snažil seč jsem mohl a ačkoli jsem si společnosti burgundského, výřečného a šarmantního Landauera užíval, nedostal jsem se už toho večera do té správné nálady a onen vtíravý pocit nespokojenosti ve mně zůstal. Když jsem je okolo dvanácté zanechal u hořícího ohně a odešel jsem do svého patra, ležel jsem hodiny vzhůru a čekal, až se zavřou dveře jejího apartmánu. Rozhostilo se ticho a já se zvláštním způsobem cítil opuštěn.

V restauraci se vrátila k onomu ránu. Vyprávěla Axelovi, jak jsem o její reakci na kritiky pochyboval a že jsem odmítal věřit, že jsou jí méně nadšené recenze a pravidelné útoky na její osobu ukradené.

„Já tě, Maxi, chápu, mně také přijde těžké tomu uvěřit,“ přidal se ke mně Axel, „ale pomalu budu muset, protože jsem tě za celá ta léta nezažil jinak než klidnou či dokonce pobavenou. Je nepochopitelné, jak se ti to daří. Já jsem špatnou recenzí celé dny dočista vyvedený z míry,

z čirého study se neodvažuji vyjít na ulici a zavírám oči, jakmile vidím svou rodinu, své drahé, známé a přátele. Ještě týdny poté se vyhýbám knihkupectvím a jiným veřejným příležitostem, při kterých existuje možnost, že se zde pohybují čtenáři časopisů a novin. Ve své fantazii vidím sám sebe, jak zmíněnému kritikovi bez skrupulí provádím všechna příšerná soužení, která jsem ve ztrhané knize vyličil se všemi krvavými detaily. S chutí sekám, řezu, čtvrtím a mučím a u toho se spokojeně šklebím, zatímco si mezitím nahlas pořád dokola opakuji mstivé věty, protože jistě chápeš, že každou špatnou recenzi umím z hlavy odříkat slovo od slova a i po létech si ještě pamatuji jméno každého klacka, který se opovážil na mou práci napsat negativní kritiku nebo ji jinak vyjádřit.“

Obrátil se ke mně a dodal, že ačkoli mu to přišlo těžké, musí uznat, že Lotte má zcela jiný přístup k vnějšimu světu a že jí musí doslova připomínat kdo, kdy a jak na ni brblal.

„Jednou jsme šli zase spolu na uvedení knihy a já ji tam probůh spatřím při rozhovoru s jedním nekňubou, co ji ani ne před týdnem zdrbal v jakýchsi suchopárných novinách. Zeptám se jí: ‚Copak nevíš, že tenhle trouba o tobě napsal tu mizernou recenzi, ve které bylo tohle a tohle?‘ Hned moc dobře věděla, o čem mluvím, ale sama už zapomněla, co tam stálo. Nehledě na to, že si nepamatovala jméno toho vola.“

Viděl jsem na Lotte, jak si Landauerovo rozhořčení vychutnává a zároveň přemýšlí, co chce dodat.

„Má to co dělat s autonomií,“ prohlásila po tom, co Axel Landauer uváděl ještě další příklady její netečnosti. „Nikým si nenechám předepisovat pravidla ve dvou oblastech: v tom, co je dobré nebo špatné v lásce a co je dobré nebo špatné v mém díle. To si určuju sama.“

„A co všechna ta kritika na tvou osobu?“ zeptal se Landauer. „Nedávno jsem byl označen za narcistického, marnivého a nafoukaného měšťáka, který má jen na to, aby přepisoval zprávy ze svého šetření v právní praxi a zase mohl přijít na trh s novou knihou a jenž se zabývá skrytým sebepovyšováním, protože svou úžasnou a přesto do jisté míry úsečnou hlavní postavu vykreslí tak, že se mu podobá jako vejce vejci.“

„Člověka můžeš posuzovat podle jeho činů a já myslím, že pouze lidé, s nimiž se stýkám, o mně mohou vynášet soudy,“ prohlásila Lotte se svou obvyklou jistotou. „A opravdu nechápu, proč si děláš těžkou hlavu z poznámky, o níž sám víš, že je naprostou lží a pravděpodobně pochází od nějakého hňupa bez talentu se slepičím mozkiem, co poslušně píše jak záček základní školy, nanejvýš něco opíše, ale skutečně psát neumí. Slovo narcismus už nemůžu ani slyšet. Bylo úplně převráceno naruby několika pseudopsychology, kteří ještě nečetli ani jediný Freudův dopis, ale zato mají všichni na svém seznamu čtby půlku té a té knihy Christophera Lasche a tohoto konzervativce přes umění papouškují, jak se jim to hodí. Ty nejsi, drahoušku, nafoukaný, marnivý, narcistický měšták, to ti klidně dosvědčím. Ty jsi úzkostlivý, nejistý a stydlivý chlap s ohromným talentem a hlubokým porozuměním pro duše zločinců a složitých žen. Ty se vůbec nepotřebuješ povyšovat, jelikož k tomu, aby ses cítil nadřazeně, máš ostatní, kupříkladu mě.“

Axel se natáhl přes stůl, vzal její hlavu do dlaní, oddaně ji stiskl a políbil na čelo.

„Prosím tě, Maxi, dobře se o ni postarej,“ obrátil se ke mně, „protože bych si bez tohotohle břitkého jazyka neporadil.“

Brzy ráno jsem slyšel, jak se dveře jejího apartmánu zavřely. Umínil jsem si toho dne, že navštívím Margarethu Bussetovou a ve snaze najít vysvětlení pro svou sklíčenou náladu, jsem si přečetl Lottinu pasáž o rodině.

„Jsem dítětem klaunů a poustevníků.“

To je samozřejmě přehnané, ale někdy musíš přehánět, abys určité věci pochopil. Podle mě si určitě i Newton jednou pro sebe pomyslel, že to musel kdysi pěkně přepísknout a že si tehdy snažil představit, jestli jablko může padat nahoru. Když si uvědomil, jak je to nemyslitelné, pochopil, že je to něco v zemi, co věci a lidi táhne a přitahuje, takže vždycky všechno může padat jenom dolů.

Jsem dítětem klaunů a poustevníků.

Jak rodina z matčiny tak z otcovy strany žila na statku na kraji vesnice a každá z mých babiček porodila dvanáct dětí. Dvanáct mi přišlo normální.

Můj otec byl jedním ze sedmi bratří a moje matka jednou ze sedmi sester a v téhle kupě byli svým údělem výjimkou. Můj otec se narodil mezi poustevníky s duší, kterou to táhne k lidem, má matka přišla na svět s povahou, co toužila po ústraní knih.

V první polovině tohoto století byla přání osudem ještě ignorována. Údělem mého otce bylo zdědit soucitné srdce své matky a údělem mé matky být nejstarší ze sedmi sester. Tak zůstal můj otec svým srdcem u poustevníků a moje matka byla vyhnána ze školních lavic a od knih, aby se stala pravou rukou své matky.

Bědování rodičů ve druhé polovině tohoto století, které je vyjádřením úžasu nad tím, jak rychle se všechno mění, je výrazem rozčarování z narůstajícího prostoru pro touhu a očividným oslabením mocného sevření osudem. Co je přičítáno touze, bylo dobyto na poli osudu. Ani původ ani vzdálenost nepředurčovaly děti našich rodičů, aby zůstaly, kde byly a tělo ani pohlaví je neodsuzovalo k nalajnovanému životu.

S bolestí jsem zjišťovala, že jsem dostala vše, po čem oni toužili a nedostali. Pohlížela jsem na ně s tou hořkosladkou směsicí vděčnosti a soucitu a viděla jsem, že se v potu lopotí, aby pro své děti zkrotili sílu osudu, čímž se sami dostali tam, kde možná nikdy nechtěli být.“

Pod text něco naškrábala. Zpočátku mě stálo úsilí to rozluštit. Po chvílce zmatenosti jsem rozeznal, že tam nestálo nic jiného než „nedokončené“. Čitelnějším rukopisem přepsala něco z knihy Romana Guardiniho z roku 1941. Titul knihy neuvedla, ale název kapitoly převzala. „Krátké objasnění tajemství.“ Do závorek napsala, že jde o úryvek o Marii a přidala k němu vykřičník.

„Ježíš je smyslem tohoto života žen, stejně jako je dítě smyslem života matky, pro niž je vším na světě. Zároveň je On také jejím spasitelem a tím se dítě pro matku nikdy nemůže stát.“

To odpoledne se mě Margaretha zeptala, jestli jsem do Lotte Indenové zamilovaný.

Vyprávěl jsem jí, že než jsem přišel k ní domů, snažil jsem se najít svou spásu v úryvku, ze kterého jsem do té doby často slýchal jen první řádky, ale že mi *rodina* neposkytla, co jsem hledal, ačkoli bylo nemožné formulovat otázku, na kterou jsem se snažil najít odpověď.

„Je to cosi v ní, čím zůstává nedosažitelnou,“ vyprávěl jsem to odpoledne Margarethě.

„Jak moc by ses jí chtěl přiblížit?“ zeptala se bez zmatené změny ve tváři.

Odpověděl jsem, že nemám vůbec žádnou představu. Touha je silná, ale nemám ani ponětí, co od ní žádám.

Na Margarethinu následující otázku, jsem nemohl rychle vymyslet žádnou odpověď. Bylo to prostě proto, že jsem si ani jedinkrát nepřipustil, aby mi to slovo přišlo na mysl a v jistém smyslu jsem se obával, že jakmile ho začnu používat, stane se skutečností.

„Proč by sis to sám zakazoval? zeptala se Margaretha.

„To ona mi to zakazuje,“ odpověděl jsem a jak jsem ta slova vyslovil, pocítil jsem lehký, snesitelný smutek z jejich pravdivosti.

Ještě toho večera jsem Lotte navštívil. Okolo jedenácté jsem stál přede dveřmi našeho domu a viděl jsem, že se v přízemí svítí. Rozhovor s Margarethou mi poskytl úlevu, která je obvykle důsledkem nalezení určitého slova nebo vyslovením něčeho, co jsi do té doby nevěděl nebo vědět nechtěl. V hlavě mi znělo několik Margarethiných poznámek, poznámek, jež byly povzbuzením.

„Má něco v sobě, kam nikoho nepustí,“ poznamenala. Prý to není mnou, pravděpodobně to takhle měla celý svůj život, aby mohla žít, jak žila, osamocená a silná ve své odloučenosti a neuchopitelně bujará ve společnosti. Ačkoli jsem věděl, že Margaretha Lottiny knihy četla, na tom, jak o ní mluvila, bylo něco, proč jsem se jí v jednu chvíli zeptal, jak to, že budí dojem, jako by Lotte znala osobně.

„Neznám,“ pronesla tehdy, „rozpoznávám.“

Se znovu nabytým pocitem důvěry jsem třikrát krátce zazvonil na zvonek, což bylo pro Lotte signálem, že jsem to já. Otevřel jsem těžké dveře svým klíčem.

„Ve vší počestnosti?“ houkl jsem z haly.

„To nikdy!“ zaječela zpátky z obývacího pokoje.

Obklopená poznámkovými bloky seděla se zkříženýma nohama před televizí a když jsem vešel dovnitř, pokračovala ve psaní poznámek.

„Dej si něco k pití, Maxi. Dneska jsem se dívala na příšerně nudný přírodopisný film o páření rajek,“ začala, zatímco psala dál, „ale napadaly mě u toho inspirující myšlenky.“

Seděli jsme spolu ještě hodinu. Zeptala se mě, jak bylo u Margarethy a já odpověděl, že u Margarethy bylo vždycky příjemně, protože je jedinou ženou, za kterou si můžu přijít na ni z plna hrdla postěžovat. Lotte jen napůl věřila, že je to vtip a s nejistým úsměvem se zeptala, jestli si tam opravdu na ni chodím stěžovat.

„Jasně, že jo,“ odpověděl jsem klidně, „co jiného bych tam měl dělat. Život s Vámi rozhodně není žádná hračka. Ale večer plný stížností na Vás pravidelně skončí Margarethinou poznámkou, že do Vás musím být blázen, takže se nedostanu ani o krok dál.“

„To máš za to, že máš za nejlepší kamarádku psychiatricku,“ poznamenala trefně, ale všiml jsem si, že se lehce začervenala. V jejím hlase zaznívala zvědavost, která mě těšila a u které bych nejraději zůstal. Zeptal jsem se jí, co pochytila o páření rajek a ona začala nadšeně vyprávět, co toho večera viděla, jako by si opravdu oddechla, že může změnit téma hovoru.

„Takže ten přírodopisný film byl o ptácích, kdesi v pralesích Bornea nebo tam někde tím směrem. Jakýsi upravený Angličan s dalekohledem se plíží lesem, musím dodat, že mu vůbec není do smíchu, protože s ním jde taky tým kameramanů, kteří ho občas natáčejí, zatímco on musí být v klidu a naprostém tichu, sedět na bobku a z toho lesíka pozorovat ptáky. Ale o to vůbec nejde. Jde mi o rozdíl mezi pestrobarevným a šedivým ptákem. Rajku zdobí nejbarevnější peří, co si umíš představit, ostře žluté, červené a

kobaltově modré, s pírkou, ocasem, chocholkami a všelijakými kručánky. A pak tu máme popelavě šedivého ptáka, bezvýznamné zvířátko, bez jakékoli ozdoby, které má nejbliž k prachobyčejné polní myši a to je šedý stavitel altánku nebo tak. Zkrátka jde tu o svádění. Rajka se ráda naparuje. Sameček musí celý ten háv z peří rozvinout, dme svou křiklavě žlutou nebo ostře rudou hruď a vypne ji do popředí, trošku se zhoupne sem a tam na větví, tak to by stačilo. A hoplá, už k němu letí nenápadná samička rajky, hrozně legrační. Celé i se samotným aktem to máš zhlédnuté za pět minut. No a pak tu máme toho šedého stavitele altánku. Celý svůj život stráví tvorbou důmyslné stavby. Dověče větvičku po větvičce, aby vytvořil něco tak pěkného a důmyslného, že se stane pro samičku neodolatelným. Samička si ho vybere, protože umí něco užitečného. Žádná dřina pro něho není přespříliš, aby vytvořil ten architektonický skvost, který připomíná čínskou pagodu. Na přední stranu svého altánku potom navrhne půvabnou zahradu, posbírání barevné květy, které navrší na nejkrásnější hromádku a do druhého rohu svého panství nakupí tmavě modré bobule a ještě přivleče těžké žaludy, které skončí o něco dál.

První, co mě napadlo, bylo, že každý tanec, dokonce i ten lidský, je o tokání. Za druhé jsem si při sledování uvědomila, že okázalé producírování pěkného ptáčka nepřineslo žádné dojetí, zatímco pilná práce šedého stavitele altánku, to utváření uměleckého díla, toho dosáhlo. Zapsala jsem si tehdy, že umění je dojemným tokáním, a ještě cosi o tragédii Marilyn Monroe.“

„Zdá se mi to u tebe povědomé,“ reagoval jsem, „připadá mi to jako varianta čehosi, co jsem tě už častěji slýchal prohlašovat, totiž že je psaní sváděním a že nemůžeš být hrdá na svůj úděl, protože je zadarmo.“

„Nepochybně,“ odpověděla, „tolik novinek se, drahoušku, nedá zapamatovat. Stejně jako šedý stavitel altánku taky já přirozeně stavím na tom, co vím a čím se zabývám. Jediné v čem můžeš být originální je nečekaná, vlastní, osobní kombinace všech dosud známých údajů.“

Zjevně jsem nereagoval dostatečně nadšeně. Koutky úst jí nevrle

cukaly, když rozpřáhla ruce a zvedla je do vzduchu.

„Vždyť je to hezké, Maxi, pokud rozlišením tokání pestrých rajek a šedého stavitele altánku zase něco dodáš ke konstrukci ve své hlavě?“

Musel jsem se nad tím zoufalým výkřikem pousmát a poprosil jsem ji, ať to všechno vypráví ještě jednou, protože mi uniklo, jaká nová větvička byla k altánku přidána.

„Dojetí,“ prohlásila s jasnou nechutí. „Došlo mi, že přirozená krása nepřináší žádné dojetí a že dřina dojí. To je vše. Najednou jsem viděla tu tisíckrát vyfocenou Marilyn Monroe jako pestrobarevnou rajku, které stačí k získání obdivu a svádění, jen aby rozprostřela své barevné peří, aniž by tím vyvolala emoce nebo přitáhla k vlastní osobě bůhvíjaký láskyplný lidský pohled. To, že se jí nedostávalo takového pohledu, ji podle mě učinilo tak nešťastnou a nakonec zabilo. Pohled plný obdivu k přirozené kráse je chladným, studeným pohledem. Něco, pro co jsi nemusel vynaložit žádné úsilí, nemůže očividně vyvolat žádnou zvědavost nebo zasáhnout tvé srdce, to jsem, myslím, chtěla říct. Marilyn Monroe, stejně jako každý, kdo hledá publikum, vystoupila na veřejnost, aby byla milována a dostalo se jí odlidštěného obdivného pohledu.“

„Jsi kalvinistka. Myslíš si, že všechno v tomto životě si lidé musejí zasloužit.“

„Ty jsi dnes, Petzler, nějak moc kritický. Provedla jsem ti snad něco? Nejsem kalvinistka, jsem správná katolička a tedy vychována v tradici, ve které je pestrobarevné divadlo umocněno nejhlubšími záhadami a dalšími vznešenými věcmi. Když náš kněz rozprostře svůj rudý háv, není to proto, aby se napařoval a byl obdivován pro svou krásu, ale vždycky jde o polidštění Boha, bohoslužbu slova, proměňování a vše ostatní, co je krásné a, ach ano, nepochopitelné. Ale to odbíhám od tématu. Co jsi chtěl dodat?“

„Řekl jsem, že si myslíš, že všechno v tomto životě si lidé musejí zasloužit.“

„Ano,“ přitakala, „to si taky myslím.“

Dvě skříňky v knihovně na půdě byly plné biografii a já věděl, že dole v Lottině knihovničce bylo ještě na padesát těch, které, jak říkala, chtěla mít po ruce. Některé z knih položila napříč, takže portréty mezi fotkami přátel a rodinných příslušníků její pokoj zakonzervovaly stejně intimně jako lidé, které milovala. Tak jsem byl ve svých činech a skutcích pronásledován pronikavým pohledem Samuela Becketta, oči Marguerity Durasové se mi neustále vyhýbaly, Friedrich Nietzsche se zdál věčně nespokojený s tím, co dělám, Elvis Presley se mě snažil každý den zlákat svým falešným úsměvem, abych ho přeci jen považoval za milého kluka, a vševědoucí pohled Carry van Bruggenové si pro sebe uchoval tajemství její smrti. Právě proto, že jsem věděl, jak ráda čte Lotte o životech druhých, překvapilo mě, že se v biografických pracech na půdě nenacházely téměř žádné poznámky, dopisy nebo jí sepsané spisy. Právě kvůli poznámkám o Marilyn Monroe jsem se sám sebe zeptal, proč tomu tak je a moje otázka byla posílena destilací korespondence, kterou si navzájem vyměnil Flaubert s různými svými současníky. Především na obrazovce byly čtyři úryvky z korespondence s Louistem Coletem, které jsem zrovna přepsal, úryvky, které podle Lottiných pokynů měly být sdruženy pod lemmatem *originalita*.

„Starověké postavy jsou krásné svou originalitou. Právě o to jde, dát něco ze sebe. Nesmíš tolik studovat, jinak se od knih neoprostíš! A nesmíš v nich tolik číst! Musíš vypít oceány a potom je vymočit.“ (8. květen 1852)

„Své kořeny můžu vystopovat až v knize, kterou jsem znala nazpaměť, dřív než jsem se naučila číst, totiž v *Donu Quijotovi*. V ní navíc moře přinese ke břehu divokou pěnu normandských moří, malomyslnost, páchnoucí mlhu.“ (19. červenec 1852)

„Nikdo není originální v pravém slova smyslu. Talent se stejně jako život předává infuzí a my se musíme pohybovat ve vznešeném prostředí a své potřeby zaměřovat na společnost mistrů.“ (6. červen 1853)

„(Čtení) je užitečnější než psaní, protože už jednou píšeme s tím, co napsali druzí. Bohužel!“ (13. březen 1854)

Během prepisování mě často napadaly její poznámky o originalitě, jak rozhořčeně odsoudila zavržení pojmu, protože takové radikální zavržení bylo podle ní znamením neschopnosti uchopit pojem komplexněji. Potom se k onomu tématu vracela ještě častěji, jelikož to měl být jeden z důležitých námětů, kolem kterého se velký román bude točit, přestože všechny z nich neuvedla.

„Stačí když já i ty víme s jakou kostrou držíme celou věc pohromadě,“ prohlásila a pokračovala, že můžeš věcem porozumět, pouze pokud budeš vytvářet vazby.

„Čím víc informací a pojmů dokážeš dát do souvislosti, tím více je zjednodušíš a tím jasněji jim i porozumíš,“ prohlásila o tom a dodala, že tohle je zákon ze systematologie. „Ale my neprovádíme systematologii, my píšeme knihu. Román se liší od vědeckého výzkumu tím, že nabízí porozumění osobnímu životu, době a světu. A přeci k čemusi jako sebeporozumění dochází podle téhož principu, tak že se vytvářejí možné vazby mezi tvou vlastní zkušeností a zkušeností někoho jiného a dobou, v níž žiješ.“

S uklidňujícím přesvědčením, že jsem Lotte nemohl lépe uspokojit než dobrou otázkou, sešel jsem odpoledne po schodech dolů s cílem získat vysvětlení pro prázdná místa, na která jsem v biografích narazil.

Ačkoli mě pozdravili a přijali srdečně, pamatuji si, jak nepříjemné pro mě bylo u ní během tak krátké doby znovu narazit na Axela Landauera.

Jako jedináček jsem měl panství takříkajíc jenom pro sebe a věřím, že právě proto jsem neobratný v jakékoli situaci, která vyžaduje talent přitáhnout pozornost ostatních k sobě. Margaretha jednou poukázala na to, že se dám na útěk, jakmile mám pocit, že musím vystupovat sám za sebe. Právě kvůli přítomnosti Axela Landauera mě přepadl nepříjemný pocit žárlivosti a nejraději bych se otočil a odebral se do svého poschodí. Nechtěl jsem se však jednou tomu pocitu poddat a vešel jsem na jejich pozvání dovnitř, abych s nimi sdílel jejich společnost. V kuchyni jsem si nalil skleničku campari a posadil se na

jednu ze židli před krbem. Po mém příchodu navázali Axel a Lotte na linii svého rozhovoru.

„Mluvíme, Maxi, o sériových vražích,“ zasvětil mě Axel, „a celou tu dobu nám chybí expertíza pana Tallicze.“

Jak z jeho knih, tak z Lottina vyprávění jsem věděl, že pan Tallicz byl znalec psychologie sériových vrahů. Za svého života jako jeden z mála Evropanů spolupracoval na výzkumu jednoho amerického institutu, který se zabýval analýzou této formy trestné činnosti. Z tohoto důvodu také on a Lotte často cestovali do Ameriky vzhledem k tomu, že pan Tallicz byl pravidelně zván, aby mluvil na konferencích o vědě o chování, a navíc se zaměřoval především na to, aby přednesl historické, filosofické a sociologické pohledy, jež by mohly přispět k objasnění faktu, proč se sériové vraždy vyskytují v Evropě méně než v Americe.

„Nejvíce mi utkvělo v paměti, jak Tobias vyprávěl, že se sérioví vrazi nepoučí ze svých zkušeností a že jim chybí jakýkoli soucit,“ vzpomínala Lotte.

„Neplatí to poslední pro každého vraha?“ zeptal jsem se.

„Ale ne,“ odpověděl Axel, „spousta vražd byla bezpochyby spáchána ze soucitu.“

„Tak to potom ze sebelítosti,“ rýpla si Lotte, „nejnebezpečnější pocit, co existuje.“

„Jsi příliš přísná,“ reagoval Axel klidně, „občas ti může velmi prospět, když se vypořádáš sám se sebou. Na začátku mého dospělého života mě stálo roky terapie, abych se propracoval k momentu, kdy jsem konečně pocítil soucit s dítětem, kterým jsem býval. Pochopil jsem, že to nebyla moje vina, že jsem synem krutého otce a matky, která dělala, jako by o téhle krutosti vůbec nevěděla, která strkala hlavu do písku a mě tím dvojnásobně trestala, protože mi přivodila ještě utrpení z popírání. Dítě myslí, že se mu dostává, co si zaslouží, a pocit sebelítosti je výsledkem pochopení, že se tento zákon rozhodně nevztahuje na děti. Žádné dítě si nezaslouží, aby se s ním špatně nakládalo.“

„Máš úplnou pravdu,“ souhlasila Lotte ochotně, „já sama netuším, proč tak nesnáším něco jako sebelítost.“

„Amor fati,“ dodal jsem. „Musíš svůj úděl přijmout, ať už je dobrý nebo špatný.“

Lotte chvíli mlčela a hloubavě se na mě zadívala.

„Máš pravdu, drahoušku,“ uznala s náznakem vděčnosti v hlase.

Podle reakce Axela Landauera jsem si poprvé všiml, že jsem se s ním zapletl do boje, že mi v tu chvíli závidí.

„Ale určitě jsi přeci pocítovala sebelítost, když Tobias náhle zemřel?“ zeptal se.

„Ani na vteřinu,“ pronesla Lotte zamyšleně a její odpověď mi poskytla hrdý pocit vítězství.

V době večere bylo především na Lottinu žádost rozhodnuto, že se vyhneme veřejnosti a namísto návštěvy restaurace využijeme některé z mnoha občerstvení, kterými město překypovalo.

„Ach, dvacáté století, kam tohle všechno spěje!“ vykřikla.

Rozhodli jsme se pro indonéskou kuchyni a já vše telefonicky objednal z obývacího pokoje, zatímco Axel a Lotte na mě popořadě pokřikovali názvy jídel, jež nesměla při naší hostině chybět. Výsledkem bylo, že jsem za tři čtvrtě hodiny, převzal z rukou chlapce v helmě pět plastových sáčků naplněných zhruba dvaceti vlažnými hliníkovými tácky voňavého jídla. O něco později nebylo na stole téměř žádné místo, kam by se ještě vlezla nějaká mísa či miska. Nejvíce matoucí na tom bylo, že po dvou hodinách stolování byly téměř prázdné – zázrak, jenž byl připisován bezuzdnému apetitu Axela Landauera a jeho neschopnosti, jak sám řekl, udržet si odstup od jídla, dokud na stole cokoli leželo.

„Dej proboha všechny tyhle dobroty někam daleko ode mě, Maxi,“ požádal mě, když už zbývala jen trocha nasi, jedno vejce, bageta s kousky kozího masa a polovina makrely.

Během jídla mě ve stručnosti zasvětil do obsahu svého nového románu, aby mi objasnil, proč potřebuje lépe znát povahu sériového vraha.

„Chci totiž uvést na scénu vraha se soucitným srdcem,“ prohlásil

k tomu. Prý mu ale chybí dostatečná znalost duše člověka bez soucitu. Jediné čemu opravdu rozumí, je zkoumání stop DNA, objasnil. Ale pokud ví na žádném genu nebylo nalezeno, zda někdo má či nemá soucit. Během našeho rozhovoru mě Lotte několikrát požádala, abych si poznačil názvy několika knih a publikací, jež se vztahovaly k tématům, která ji během rozhovoru napadla, takže jsem je rovnou mohl vybrat z knihovny pana Tallicze a darovat Axelovi. Vyprávěla také o tom, jak s panem Talliczem podnikli cestu po Americe v době, kdy byla celá země uchváćena právě zatčným sériovým vrahem Jeffreyem Dahmerem.

„Příběhy Tobiasse mnou vždycky otrásly,“ vyprávěla, „ale opravdovou hrůzu mám až od doby, kdy jsem viděla ve zprávách CNN Jeffreyho Dahmera. Na vrahy a špatné lidi se vždycky díváš s touhou vyčíst tu zlomyslnost z jejich tváří, jako by to bylo něco v jejich fyziognomii, v rýhách kolem úst a především cosi v jejich očích, co prozrazuje tajemství tolika špatnosti. Po tom doufáš. Po tom toužíš, protože by ti to přišlo od života spravedlivé a protože by to obnovilo ten tak často zakoušený pocit bezpečí. Takže sedíme v takovém hotelu někde poblíž San Francisca a najednou na televizní obrazovce spatřím blondáka z Milwaukee a srdce se mi téměř zastaví. Je spoután, ruce má za zády. Jeden z policistů ho drží v podpaží a přivede ho dovnitř. Jeffrey Dahmer je oblečený do pruhované košile s krátkými rukávy a má tak den neholené strniště. Zatímco typický americký ženský hlas komentátorky s vždy nepřírozenou netečností informuje o jeho příšerných vraždách, jako první mě napadne, že by mohl být mým bratrem. Má andělsky průhlednou pokožku charakteristickou pro některé blondaté a zrzavé lidi, kterou je obdařen náš Timmie, postavu a chůzi mého bratra Michaela a vřelý, trochu stydlivý pohled našeho Justa. V jeho vystupování není vůbec nic, co by na první pohled prozrazovalo, že svedl, zavraždil, zneužil, rozčtvrtil, uvařil a z poloviny snědl sedmnáct chlapců. V nejspodnější polici jeho lednice se našla čerstvě useknutá hlava, zásoba hlav v mrazáku a tu a tam povalující se částečně ohlodané lebky, srdce a penisy po celém apartmánu. Nic z toho nebylo možné vyčíst z jeho tváře. Dennodenně jsem si kupovala

všechny noviny a časopisy, které věnovaly pozornost mazanému plachému sériovému vrahovi z Milwaukee. Už jsem ty úryvky dál ani nečetla, jen jsem v lehké panice zírala na fotky toho chlapce. Snažila jsem se znovu a znovu sama sebe přesvědčit, že to pravdu vidím, že jeho pohled při důkladnějším pozorování je skutečně odpudivě prázdný a že ona rýha kolem úst neprozrazuje ostýchavost, ale chladnou lhostejnost.“

Vyprávěla, že se zatčení Jeffreyho Dahmera konalo několik měsíců po uvedení *Mlčení jehňátek* do kin. Všichni tři jsme prohlásili, že jsme si film užili, a vybavili jsme si vzpomínky na krásnou roli Anthonyho Hopkinse jako Hannibala Kanibala. Napodobením závěrečné scény filmu (kde Hannibal Kanibal po svém útěku volá z telefonního automatu Clarice, Jodie Fosterové, a po očku sleduje, jak kolem něho prochází jeho příští oběť, pro každého diváka starý známý, a rozhovor ukončí větou: „Musím jít Clarice, mám k večeři přítele.“) jsem dostal Lotte do divoké nálady, kterou jsem u ní mezitím dobře znal. Když si setřela slzy smíchu, připomněla nám scénu, kterou jsme si s Axelem už přesně nevybavovali, ale jež byla pro Lotte tak zásadní, že si ji jednou zapsala a teď ji téměř doslovně uměla citovat.

„Hannibal takhle sedí v té velké přepychové cele a Clarice s ním naposledy může mluvit osobně. Musí od něho tentokrát vyzvědět informace, které by jí pomohly najít toho druhého sériového vraha. Hannibal je ve svém živlu. Je provokativně netečný. Neprozradí ani jedinou informaci bez toho, aby zjistil něco o jejím životě. Aniž by vyzradil jméno vraha, nutí Clarice přemýšlet, logicky a jasně uvažovat, aby pochopila, co už ví. Vše, co o něm potřebuje znát, je už zapsané, říká jí, je to všechno ve složkách. Přemýšlej Clarice. Co dělá tenhle chlap? Odpoví mu, že vraždí. No tak, řekne na to Hannibal, to je jenom podružná okolnost. Jakou potřebu vražděním uspokojuje? Odpoví nesprávně, a tak jí Hannibal sám poskytne odpověď a prohlásí: „Touží. Ve skutečnosti dychtí být tím, kým jsi ty. Toužíme po tom, co vidíme dennodenně.“

Lotte se na nás rozzářeně podívala, jako by chtěla říct, že přesně o

to tu běží, ale očividně na našich pohledech viděla, že nám uniklo, co je teď tak zásadní. Axel se pokoušel dostat z ní něco víc a dodal, že tomu druhému sériovému vrahovi šlo přeci o kůži žen.

„Měl sexuální úchylku, že ano, stahoval ženy z kůže, aby si z jejich masa udělal kabát a vypadal jako žena?“ zeptal se.

„Přemýšlej, Axeli, přemýšlej,“ povzbudila ho Lotte s Hannibal-Kanibalskou intonací a netečností. „Dávej věci do souvislostí, myslí v širším kontextu, interpretuj, sumíruj. Taková kůže, to je jenom podužná okolnost. Co říká Hannibal? Říká, že vrah dychtí být tím, kým jsi ty. Chce duši, postavení, svůdnost a domnělé štěstí druhých a v tomto případě je tím druhým žena. Ne nějaká zvláštní žena, ale prostě žena. Chce něco nehmatatelného a dělá chybu v tom, že natahuje ruku po hmatatelném.“

Lotte se zajímavě pochechtávala.

„Co se děje?“ zeptal jsem se. „Proč se směješ?“

„Protože jsem se zase tak pěkně chytila na vlastní lep,“ odpověděla se smíchem, „protože ještě pořád umím tak šikovně a mazaně zacházet se svými oblíbenými tématy.“

„Šedý stavitel altánku,“ utrousil jsem s podlým vědomím, že si Axel tuto poznámku nebude umět zařadit.

„Znáte přece tu knihu od Maslowa, ve které vysvětluje hierarchii potřeb?“ pokračovala Lotte, aniž by věnovala pozornost mé slovní hříčce. „Rozlišuje v ní čtyři stupně žádosti. Nejnižší stupeň je touha po potravě k utišení hladu. Když je tato potřeba uspokojena, vzniká prostor pro druhou potřebu, bezpečného domova. Jakmile sedíš v suchu a teple, začneš toužit po lásce toho jediného a po všem, co s tím souvisí. Potom se usídli touha na nejvyšším a nejsložitějším stupni jako respekt, sebeúcta a uznání druhých. Tohle je touha po společenském postavení. Jeden z Tobiasových amerických kolegů Colin Wilson napsal několik známých knih o sériových vrazích a v nich spojuje vysvětlení nárůstu tohoto jevu od padesátých let našeho století s vrchním stupněm této hierarchie, s hladem po uznání. Tobias tak obšírně rozlišil mezi systémem hvězd Nového Světa a teologií Světa Starého a dokazoval, že

se sériová vražda více objevuje v Americe než v Evropě, protože vražda přináší v Americe slávu, jelikož si vrah chce zajistit místo mezi hvězdami. My Evropané se, díky bohu, pořád spíš budeme snažit být svatí než slavní nebo nechvalně proslulí.“

Naslouchal jsem pozorně jejímu vysvětlení a zpočátku ignoroval narůstající neklid, ale najednou mi bylo jasné odkud ten nepokoj pochází: Lotte připisovala panu Talliczovi myšlenky, o kterých jsem téměř s jistotou věděl, že se zrodily v její hlavě. Zpracovala je nejen pro jednu část v románu *Zcela Váš*, ale objevil jsem její komentář po zhlédnutí *Mlčení jehňátek* ve zhruba stejném znění v její knihovně v překladu knihy Thomase Harrise, na kterém se film zakládal. Narazil jsem na něj v odkazu v jednom z jejích černých šanonů, když jsem podle jejích pokynů hledal vše, co shrnula pod lemmatem *duše a tělo*. Když se tak dívám zpětně, lituji, že jsem si toho večera své domněnky nenechal pro sebe. Ale byl jsem pravděpodobně vyprovokován podvědomým bojem, ve kterém jsem se s Axelem Landauren nacházel, alespoň tak jsem to vnímal, a chtěl jsem v bojovné náladě zřejmě ještě jednou dosáhnout vítězství. Nejspíš okouzlen vším, co bylo řečeno, se Axel mezitím Lotte zeptal, ve které publikaci tuhle Tobiasovu analýzu najde. Musela ho ale zklamat odpovědí, že to byla poslední přednáška, se kterou pan Tallicz vystoupil na kongresu ve Virginii, a že nikdy nebyla publikována.

„Ta myšlenka o rozdílu mezi novým kultem hvězd a starým kultem svatých,“ přidal jsem se tehdy, „je teda pana Tallicze nebo pochází od tebe?“

To odpoledne jsem sešel dolů v pevném přesvědčení, že jí položím dobrou otázku, ale tento večer skončil tím, že do mě Lotte pro ni nepřirozeně ostrým způsobem rýpla, že se jedná o zpátečnickou otázku.

„Co bys rád věděl, jestli na nápadech visí nějaká jmenovka? Mezi hvězdou a světcem bezpochyby rozlišují stovky jiných lidí, nepochází to ode mě ani od Tobiasa. Nemá to prvního vlastníka nebo tak. Nejde o auto či o dům! Když s někým žiješ tak dlouho jako já s Tobiasem, pak mluvíte o tom stejném, pak pomáháte jeden druhému přemýšlet, abyste

se posunuli o kus dál. A určité věci pochopíš tím, že nějaký neuvěřitelný postřeh, který leží po ruce, dáš do souvislosti s něčím, co se hned tak nenabízí. Něco jako sériová vražda nebo bůhvíco.“

Zavrčela to celé rozzlobeně, a když popadla dech, zdálo se, že se sama zalekla tónu, který nasadila.

„Promiň,“ omluvila se unaveně. „Je už pozdě. Jsem unavená. Jdu spát.“

Políbala mě a Axela na dobrou noc, a aniž by cokoli dodala, odešla do ložnice.

Doktor vysvětlil, že má tahle nemoc u každého jiný průběh, ale že u většiny pacientů začíná bolest v kyčlích a v nohách. U Lotte tomu tak nebylo. U ní vše začalo v ramenních kloubech, v pažích a ve svalech na zápěstí a na ruku.

„Sama dobře ví, kde se u mě nejlíp poměje,“ posteskla si v den, kdy mě volala o pomoc.

Vůbec mě nepřekvapilo, že nemoc označila osobním zájmenem a vědom si jejího silného animismu, jsem se jí zeptal, zda ji i pojmenovala.

„Ne,“ odpověděla, „v mé hlavě je to prostě osud, můj úděl a ten je samozřejmě ženského rodu.“

Bolest v rukou trvala už několik týdnů, vyprávěla, a když jsem se pak rozhořčeně dotázal, proč se mi nesvěřila dřív, odpověděla, že strašně nesnáší, když si lidé stěžují a dost se děsí řečí kolem tělesných obtíží, které ji čekají.

Už nějaký čas pracovala na eseji, o které se se mnou až do teď zřídka radila.

„Je pro mě těžké o tom mluvit, dokud v tom ještě nemám jasno,“ pokračovala. „Ještě například ani nevím, jestli se to hodí pro náš velký román, ačkoli by to bylo na místě, a nebo jestli s tím udělám něco jiného.“

Teď když mě potřebovala k přepisování textu, který mi diktovala, museli jsme poprvé spolupracovat způsobem, o kterém vždycky tvrdila, že neví, jestli to dokáže.

„Jsem už tak zvyklá myslet při psaní, že skutečně netuším, jestli to dokážu i při mluvení. Mám strach, že má myšlení hodně společného s tím, že slova vidíš před sebou, ale když mluvím, žádná slova nevidím.“

„Myslím, že se podceňuješ,“ uklidnil jsem ji. „Někdy tě vidím, jak při mluvení přemýšlíš.“

„Opravdu?“

„Samozřejmě,“ ujistil jsem ji, protože to skutečně byla pravda.

Bylo to už potřetí za ono odpoledne, co jí z rukou vypadl šálek, vyprávěla. Pokaždé znovu čekala, až slabost a bolest v rukou poleví, aby potom smetla střepy na hromadu a utřela rozlitou kávu. Tak taky několikrát seděla před monitorem počítače a čekala, až se jí do horní části těla vrátí síla, ale vyprávěla, že tohle bezmocné čekání ji sužovalo víc než cokoli jiného.

„Mezitím mi to v hlavě dál šrotuje,“ vyprávěla, „a nemám fyzickou sílu na práci rukama, abych z myšlenek vytvořila hmatatelná slova a věty. Když čekám dost dlouho, můžu zase pokračovat, ale to jsem tak vyčerpaná zlostí a netrpělivostí, že už z tématu nedostanu ani třetinu toho, co podle mě v sobě skrývá.“

„Jak by sis představovala, abychom to udělali?“ otázal jsem se. „Chceš mlčícího tajemníka, který jen zapisuje tvá slova nebo chceš, abych o tom s tebou diskutoval?“

„Já nevím, Maxi,“ zachmuřila se a na čele se jí vzrušením objevily hluboké vrásky, „to vážně vůbec nevím.“

Zeptala se mě tehdy, co si z těch rozhovorů, které jsem vedl s jejím lékařem, pamatuji, zda ještě něco dodal o možnosti zlepšení stavu, když už jednou nemoc pokročila tak daleko. Hodně čerstvé zeleniny a ovoce a tak nebo slaný mořský vzduch.

„Zvažuji, že bych ještě zajela do Bretaně,“ pronesla váhavě, „tak na deset dní. Podívat se, jestli se to tam nezlepší.“

„Tak to udělejme,“ navrhl jsem, protože jsem nemohl přenést přes srdce, abych ji zklamal odpovědí, že se to tam nezlepší. „Jakmile vše začne, není už cesty zpět,“ připomněl jsem si rozhovor s jejím lékařem.

„Nemoc může postupovat jen vpřed, nezná žádný jiný směr.“

Jakmile se rozhodla, začala se na cestu těšit, na soukromí a především na vzduch a hukot oceánu. Podle jejích instrukcí jsem sbalil tři bedny knih, které nás měly zaměstnat přinejmenším tři týdny. Chtěla pokračovat v práci, vyprávěla, a přípravy na tvorbu knihy nesnesly žádné další odklady. Seznam, který pro mě sepsala, obsahoval zhruba na čtyřicet titulů knih, které v den našeho odjezdu s jistotou rychle nadiktovala a které pro mě představovaly vzrušující senzací, protože jsem měl před očima množinu, jejíhož společného jmenovatele jsem neznal. Zdálo se mi, jako bych nakládal tajemství, které mělo zůstat po dva týdny nerozluštěné. V Lottině hlavě byly tyto knihy propojeny logikou, která mi zatím unikala, ale která mi měla být odhalena, jakmile pochopím, jak mohla dát do souvislosti Carry van Bruggenovou a Jane Bowlesovou, co pojilo v bedně bratrským poutem Andyho Warhola s Trumanem Capotem, co hledal Ludwig Wittgenstein u Augustina, a jak mohl Kafka skončit mezi úryvky Freuda. Jedna z beden byla téměř po okraj zaplněná slovníky, třemi díly *Van Daleho*, nizozemskými a cizími etymologickými slovníky, slovníkem *Webster's Collegiate Dictionary*, teologickým slovníkem dr. H. Brinka O.P., starým výtiskem latinského slovníku od Van Wageninga a Mullera a řecko-nizozemským slovníkem.

„Nejen, že chci vědět, z čeho pramení ty příběhy, ale chci taky vždycky znát, odkud pocházejí jednotlivá slova,“ prohlásila. Prý není nic krásnějšího, než být hnán knihami slovo za slovem, protože ta, byť jen ve svých kořenech v sobě stále nesou známé vazby.

Protože se na seznamu vyskytovalo několik biografii z knihovničky v obýváku, vzpomněl jsem si na onen večer s Axelem Landauerem a na otázku, se kterou jsem to odpoledne sešel dolů a jež se teď žádostí, abych naložil biografie Lennyho Bruce, Malcolma Lowryho, Jerzyho Korsinskeho a Jane Bowlesové, stala nadbytečnou. Nechtěně to ve mně vyvolalo vzpomínku na nepříjemné zakončení večera, o jehož vysvětlení jsem Lotte nikdy nepožádal.

„Pamatuješ si ještě ten večer s Axelem, kdy jsme si objednali

indonéské jídlo?“ zeptal jsem se, zatímco jsem se zahleděl do pronikavých očí Jane Bowlesové, která se, jak se zdálo, s cigaretou v pravé ruce opírala o hřbet své biografie *Malý dědičný hřích*. Lotte ležela na pohovce v přední části domu a já ji zezadu, kde stály knihovničky, neviděl.

„Jo,“ houkla na mě. „Proč?“

Přestal jsem s balením, přistoupil k ní, přisunul židli blíž k pohovce, posadil se a zeptal se jí, proč se toho večera tak rozzlobila, když jsem naznačil, že panu Talliczovi připisuje své vlastní myšlenky.

Zaváhala, co má na mou otázku odpovědět, zamyslela se a pak se mi zpříma podívala do očí.

„Zlobila jsem se na tebe, Maxi,“ přiznala nezvykle tiše. Zatímco tu větu pronášela, zjihly jí oči a z minuty na minutu zrudly, přestože nebrečela, ani si je nemnula. Tohle jsem u ní zažil už víckrát a rozpoznal jsem v tom stopy žalu. „Zlobila jsem se, že nejsi Tobias,“ vysoukala ze sebe. „Svou poznámkou ses minul, čímž mi došlo, že si ještě málo uvědomuješ, o co v naší knize jde, a to mě zklamalo a rozzlobilo, samozřejmě i kvůli mně samotné, tak tomu je. Příliš jsem spoléhala, že ti stačí polovina slova. Jenže ty nejsi Tobias a někdy na to zapomínám. Ve chvíli, kdy mi to dojde, se cítím provinile vůči Tobiasovi, vůči tobě, a když se cítím vinna, potom někomu pěkně vyčiním, víš.“

Z hlubokého pocitu lítosti nad nesprávnými pohnutkami, které mě toho večera hnaly k poznámce o původu myšlenek, jsem uchopil její ruku a řekl jsem jí, že si připadám hrozně, že jsem ji zklamal.

„Drahoušku, vlastně bys z toho měl být šťastný,“ reagovala, zatímco mě hladila palcem po hřbetu ruky. „Jen lidi, které mám ráda, mě můžou zklamat.“

„Já Vás mám taky rád,“ přiznal jsem.

„Ach, ano,“ pousmála se.

Následující den jsme časně ráno odjeli do Bretaně. Až do té doby jsme tam byli jen v létě, ale toho roku se podzim ohlásil velmi brzy a listy se začaly zlatavě zbarvovat už druhý týden v září. Dokonce i ve městě bylo

cítit zemitou vůni vlhkého listí. Měla dobré ráno a první hodiny naší cesty seděla za volantem. Od našeho rozhovoru jsem měl pocit klidu, pro který ve své nedokonalosti nemohu nalézt žádné lepší slovo. Toho večera jsem u ní ještě chvíli poseděl a držel její ruku. Měla zavřené oči a po několika minutách jsem z jejího dechu vycítil, že usnula. Nikdy dřív se mi nenaskytla šance se na ni tak dlouho a nepozorovaně dívat, a aniž bych to sám chtěl, musel jsem přemýšlet o umírání a o smrti. Nevím, jak dlouho jsem u ní takhle seděl. Po chvíli jsem její ruku opatrně pustil a pokračoval jsem v balení knih, našich počítačů a pečlivě složených hromádek oblečení, které připravila ve své ložnici. Praskání ohně, který jsem pro ni rozdělal, ji vzbudilo a ospale a stydlivě na mě pohlédla.

„Někdy může být smutek tak příjemný,“ pronesla tehdy.

Po této cestě jsme strávili v Bretani ještě dvě léta, ale tohle bylo naposledy, co sama řídila. Následujícího roku jsem ji vezl do Bretaně v dodávce, ve které bylo dost místa pro úzké, elegantní kolečkové křeslo s motorkem. Berle, co jí vyměřil lékař, nikdy nepoužila, protože jí zbývalo příliš málo síly v ramenou a rukou, aby se s jejich pomocí pohybovala. Mívala dobré a špatné dny, ale doktor měl pravdu, nemoc neznala cesty zpět. Právě během naší podzimní dovolené na bretaňském pobřeží, když jsme odjížděli se třemi bednami knih a Lotte seděla za volantem naplněná uspokojením z řízení, jsem postřehl, jak začala svůj boj s údělem, se kterým se do té doby zdála smířená.

V domě na pahorku jsem obýval prostorné podkroví a Lotte spala a pracovala ve dvou pokojích v přízemí. Hlavní část domu tvořila kuchyň, uprostřed níž se nacházel oválný dřevěný stůl, jenž nabízel místo pro nejméně deset lidí. Lottiny pokoje sousedily s kuchyní. Během uplynulých let jsme zavedli takové rituály, které patřily k pobytu v tomto domě. Většinou jsem vstával jako první, sešel dolů a v kuchyni postavil vodu na kávu. Někdy jsem potom sestoupil z pahorku a šel se projít po pláži, ale toho roku, kdy začaly bolesti, jsem se už toho neodvažoval, přestože jsem byl díky svému bzučáku a mobilnímu telefonu neustále dostupný. Už během prvního rána, zatímco jsem byl

zaneprázdněn v kuchyni, jsem uslyšel nářek z Lottiných pokojů. Hekala a funěla a občas hlasitě zanáčovala. Slyšel jsem ji chodit sem a tam jako vlka, a když otevřela dveře do kuchyně, spatřil jsem poprvé, co s ní bolest udělala, jak se jí vrásky ve tváři prohloubily a jak dala průchod bezmocné zlosti, kterou jsem u ní neznal. Stála ve dveřích, ruce jí ochable visely podél těla a podívala se na mě pohledem, ve kterém se mísila bezradnost s odporem.

„Každé slovo, které vyřukám, mi působí bolest,“ procedila mezi zuby.

„Tak mě nechej, ať ti pomůžu.“

„Dobrá.“

Bylo to onoho roku v Bretani, onoho roku, kdy začaly bolesti, a já se stal prodloužením jejího mozku, kdy moje láska k Lotte stejně jako její nemoc nabraly jediného směru, a to směru vpřed. Věta, na kterou jsem kdysi u ní narazil pod heslem *láska* mě denně provázela, když jsem se na ni podíval, naslouchal jí a zaznamenával její slova.

„V srdci lásky je hlad,“ napsala a pamatuji si, že v textu šlo o to, co jí pro lásku připadalo příznačné - že jsi jí chtěl stále víc.

Měla ve zvyku mě občas chytit za zápěstí, aby vyzkoušela sílu své pravé ruky. Řekla, že bolest je ostrá a zřetelná, ale že se zdá, jako by se občas příliš znavila, než aby o sobě dala znát a pak přejde do otupělého stavu, kterým se její tělo stává nepříjemně neskutečným a ona sama už neví, jestli k ní její údy ještě patří a reagují na podněty z mozku.

„Můžu si štípnout?“ zeptala se potom, co mi položila ruku na rameno a když mě následně štípla, musel jsem jí povědět, jestli v tom stisku byl ještě nějaký život.

Právě její otisky prstů na mé kůži a hledání vět mě na začátku sklonku dne k Lotte přiblížilo. Přiblížilo možná není tím správným slovem. Spíše jsem si v Lotte stále víc představoval sám sebe a spolu s ní přiváděl na povrch, co se nacházelo uvnitř ní samé.

Předtím než mi dovolila, abych jí pomohl se psáním eseje, vysvětlila mi,

co by ráda a proč téma eseje zapadalo do rozsáhlejšího celku velkého románu.

„Slovo narcismus je mi proti srsti,“ začala, „a když je mi něco proti srsti, chci vědět, proč. Přijdu na to, jen když o tom přemýšlím. Takže to dělám právě teď. Jakmile se to slovo vyskytne, skrývá se za ním obvinění a omezená tupost všech, kdo ten soud vynášejí, mě dohání k šílenství. Tento soud světu představilo několik lidí, ale všeobecně se rozšířil především díky knize Christophera Lasche, *Kultura narcismu*. Narcismus se od té doby stalo módním slovem. Kdo dokáže samostatně uvažovat, se módním slovům vyhýbá jako moru a pohrdá papouškováním. Netvrdím, že je ta Laschova kniha špatná nebo nepravdivá, ale vychází z mnoha předpokladů, za které si spolehlivě můžeš připsat otazník. Hlavním z nich je, že někdo má drzost, ostatně velmi lákavou, prohlašovat, že století skýtá osobnost. Čím nás dvacáté století a konkrétně jeho druhá polovina podle něho obdařila, je bezcitný, sám sebou posedlý egomaniacký narcista dokonale neschopný mít spontánní, opravdové, hluboké city, ha ha, udržovat trvalé, naplněné vztahy, vykonávat smysluplnou práci, který se šarmem a s kuráží jedná s ostatními, který je věčně zaměstnaný hodnocením dojmu, jenž zanechává na druhých, a mezitím hluboce znepokojený prázdnotou skrývající se v jeho vlastním srdci. Přijde mi to fakt něco, když věčně slyším, jak jsem já a mí vrstevníci označováni za bezcitné a posedlé sebou samými hrstkou solipsistů, kteří tvrdí, že toto století sice produkuje samé narcisty, ale oni sami s tím nemají žádné potíže, protože kritikové narcismu se přirozeně umějí vyhnout zdrcujícímu vlivu doby, v níž žijí. Co opravdu cítím? je skličující otázka, kterou si narcista umí sužovat život, ale já sama si ve skutečnosti nemůžu vzpomenout, že bych si tuhle směšnou otázku kdy položila. Ten Lasch samozřejmě propracoval něco, čím už se zabývali jiní, jedna mysl inspiruje druhou. Myslím, že nejvíc vycházel z poslední části *Pádu veřejného člověka* od Richarda Sennetta. Nejen že ji považuji za inteligentnější a zajímavější knihu, ale naštěstí i postrádá nestále rozhořčený a konzervativní tón, který Lasch nasadil. Laschův argument

je tajnou obhajobou obnovy rodinných hodnot, náboženského společenství, sousedské pomoci a tak podobně, prosbou o obnovení takzvaně ztraceného dobra, což jsi bezesporu v mnoha formách slyšel a viděl v minulých letech. Sennett přisuzuje vznik čehosi jako narcistické osobnosti velmi zajímavému vymizení, konkrétně smazání rozdílu mezi veřejným a soukromým světem.“

„Náš velký román,“ přerušil jsem ji.

„Maxi, asi ti dám pusu,“ reagovala s komickou odevzdaností.

„Kolik jsi už sama napsala?“

„Zhruba tohle.“

„Čeho chceš dosáhnout?“ zeptal jsem se.

„Toho, čeho vždycky,“ se sardonickým úšklebkem zmizela její chvilková nejistota, „ukázat, že to není nic nového pod sluncem, že co ostatní předstírají, že je typickým jevem dvacátého století, se vrací ve starém, věčném, lidském boji.“

„Mezi?“

„Mezi čímkoli, vnějším a vnitřním světem, mezi mnou a tebou, skutečností a výmyslem, fikcí a realitou. Z té přihlouplé zuřivosti kritiků vůči takzvané autobiografické literatuře je mi taky nanic. Je to jako obviňující rozsudek spojený s označením všeho, co se nabízí, za narcistické. Každý každého tak trochu papouškuje a pak přijde s nějakým trhákem. Odkud si proboha myslí, že literatura pochází? Přemýšlí se předepsaným způsobem, v rámci nějakého slova a to slovo se stane klecí. Nikdo se dokonce nepokusil dát historické, sociologické či jiné vysvětlení pro nárůst určitého jevu nebo pro změnu a propojení žánrů. Nálepka narcistický nebo autobiografický nemá sebemenší analytickou či rozlišovací hodnotu, absolutně žádnou. Proč všechna ta kritika dopadá na mou hlavu? Becket, Brodkey, Joyce, Durasová, Genet, Pavese, Proust, Multatuli, Capote, Roth, Dostojevskij, celá Bohem zapomenutá literatura je autobiografická, takže to o ničem nevyovídá. Když to nazveš neorealismem nebo tak něčím, je to hned jiné kafe. Už se nevysvětluje, jen se zatracuje a obviňuje. Kromě poezie, popové písně a hrstky prózy jiného žánru, je román jedinou uměleckou

formou, ve které může být jedinečný lidský fenomén introspekce a ďábelské izolace myšlení formován, protože každé jiné umění tě vyloučí, nechá tě přihlížet. Když v určitou chvíli v dějinách literatury zabere introspekce širší prostor, potom to má co dělat právě s tímto momentem v dějinách, s pozicí a vymezením literatury vůči ostatním médiím.“

Lotte ta slova spíš vyplivla než vyslovila a tváře jí rozčilením zčervenaly.

„Lasch a Sennett jsou hrozně američtí,“ poznamenal jsem, zatímco jsem si plně vychutnával její břitkost. „Tady jsme možná přečetli jen o trošku víc Hérakleita, Platóna, Aristotela a Augustina než průměrný Američan.“

„Nevím, jestli máš pravdu,“ podotkla, „zato vím, že jsou hlouběji přesvědčeni o jevu, který jsme jim propašovali při naší hrdosti na starou kulturu. Obširně tu mluvíme o řecké mytologii, kabale, židovsko-křesťanské symbolice a zázracích alchymie, zatímco oni vědí, že Batman, Donald Duck, James Dean a Colombo jsou možná stejně důležití a že realitu nepochopíš lépe, když ve svých analýzách budeš ignorovat nové chování, které přineslo kino, televize, mobilní telefony, internet, bzučáky a virtuální sex.“

„Ale v každém případě jde o válku, která je bližší našemu srdci než Američanům. Jak teď můžeš analyzovat nějakou osobnost dvacátého století a nevyhlásit přitom téměř třetí světovou válku?“

Lotte se na mě podívala. Budila dojem, že neslyšela, co jsem řekl.

„Jde mi o to ukázat, že fenomén introspekce je starý jako svět sám a zvýšená míra introspekce se objevuje vždy za stejných podmínek, konkrétně když je větší potřeba, aby se rozlišilo mezi tím, co je původní a co ne, mezi lží a pravdou, skutečností a výmyslem, fikcí a realitou, mezi zamlčováním a odhalením. Nevěřím, že se lidé tak zásadně změnili. Co se však ve druhé polovině dvacátého století proměnilo, je pozice, povaha a znalost některých věcí. Například se radikálně změnila pozice tajemství a fikce neznamená v žádném případě totéž, co znamenala před stoletím. Jakmile se mluví o krizi, je to proto, že se cosi děje s rozlišením jednoho od druhého, jež se smazalo, stalo nejasnějším a

tím složitějším.“

Poznal jsem podle jejího obličeje a ramen, že chce sáhnout po peru a zápisníku, které ležely před ní na stole. Ale nepovedlo se jí to.

„Mohl bys něco zaznamenat?“ zeptala se potom a odklonila svou tvář, aby přede mnou skryla, že se červená. S impulzivním vědomím, že bych jí mluvení mohl usnadnit, jsem se k ní otočil zády, vzal pero a papír a v této odkloněné pozici vyčkával na její slova.

„Každá hlava je archívem a v každém těle jsou pochované vzpomínky,“ diktovala tehdy bez velkého váhání. „Přišly k nám z vnějšku. Nikdy jsme na světě nebyli sami. Vždycky nás obklopovali druzí, kteří se svými slovy, svými doteky, hloupostí i svou moudrostí, soucitnými i trestajícími pohledy uhnízdili v paměti našich mozků, naší kůže a našich orgánů. Narodili jsme se a leželi v kolébce přikrytí tisíciletými dějinami a neměli jsme sebemenší šanci se z pod nich vyhrabat a nic z toho nevědět.“

Zasténala a zarazila se.

„Řekla jsem *hloupostí*?“

„Řekla.“

„Tak z toho udělej *chybami*.“

Dopisy, které Lotte hledala, se nacházely ve složkách v šanonech mezi R-T. Písmo na obálkách bylo pečlivé a prozrazovalo, s jakou láskou byly napsané.

„Jsem smutná. Toužím po hlasu své matky,“ obrátila se na mě Lotte toho rána a pověděla mi, kde najdu několik dopisů od její matky. Řekla, že se jí té noci o matce zdálo a z toho snu se probudila sklíčená.

„Jsem přirozeně šťastná, že byli mí rodiče ušetřeni toho, aby se museli dožít mého úpadku,“ vyprávěla se smutným pohledem v očích. „To je hierarchie spravedlnosti, že děti pohřbívají rodiče, ale dala bych vše za to, kdyby teď byli u mě a při mém odchodu mě utěšovali. Cítím předporodní smutek, Maxi.“

„Celý život je jedním velkým předporodním smutkem,“ dodal jsem, a tím ji rozesmál.

„Věříš v něco,“ zeptal jsem se tehdy opatrně, „jako posmrtný život?“

„Nevěřím, že mrtví stále žijí, to ne,“ odpověděla, „ačkoli bych si to přála. Ale v mých snech se procházejí, moje matka svým svižným krokem a hrdými rovnými zády, můj otec klidný a plný víry v to silné, ohebné tělo a TT se svým nervózním, dojemným batolením. Potom bych je nejraději drapla a vytáhla z filmu svého snu, vrátila je zpět na zem, měla je u sebe. Právě zatracená iluze hmatatelnosti může probuzení ze snu tolik ztrpčít.“

„Mně se smrtí mého otce ulevilo,“ namítl jsem.

„Já vím, zlatíčko,“ zašeptala Lotte, „a rozhodně ti nezávidím.“

„11. duben 1990

Milá dceruško,

děkuji moc za tvůj krásný dopis. Přečetla jsem si ho nejdřív sama a pak jsem ho ukázala tvému otci a oba jsme pak seděli se slzami v očích, to klidně přiznám, za to se nemusíme stydět, ani tatínek ne. Jako rodič se snažíš všechno dělat co nejlépe. Je hezké, když jsou ti děti později vděčné, ani ti nedokážu vypovědět, jak jsme za to rádi. Každý dělá chyby, to moc dobře víme. Ale dřív jsi na všechno, drahé dítě, musela přijít sama, nebylo to jako dnes, tolik pořadů v televizi, knih, jeslí a seminářů. To jsme tenkrát neměli. Každý den jsme chodili do kostela a za štěstí našich dětí se modlili, za každé dítě jeden desátek růžence a někdy dokonce dva, když jste měli před zkouškami nebo později jeli na daleké cesty. S Boží pomocí jste se v pořádku vrátili a za to mu každý den pořád děkuju.

Kladeš, dítě, opět složité otázky, ale tatínek říká, že jsi to dělala odjakživa. Sami sebe jsme se taky často ptali, odkud to máte. Občas je to pro nás záhadou. Pro nás prosté lidi nebylo vždycky jednoduché mít děti, kterým to ve škole tak šlo a které brzy věděly víc, než my sami kdy věděli a které vlastně chtěly úplně jiné věci než ostatní děti. S tím si děláš jako rodič starosti. Teď jsme přirozeně hrozně hrdí, když náš Just

vystoupí v televizi, ale když chtěl tehdy na dramatickou školu, bylo to pro mě i tatínka velmi těžké. Nikdo u nás v rodině neměl děti, které by toužily po takových nenormálních věcech a byli bychom raději, kdyby šel spíš se svou bystrou hlavou normálně pracovat. Stejně jako jeho bratranec, který měl taky takové dobré známky a vystudoval techniku. Divadlo hráli u nás doma ze záliby a nám to nepřišlo jako povolání pro našeho kluka, protože se jako rodič znepokojuješ, že si tím nevydělá na krajíc chleba a že se v tom světě umělců dějí podivné věci, pití, drogy a tak podobně. Je už pochopitelnější, že se náš Michael stal veterinářem a Timmie učitelem dějepisu, víc to sedí k naší rodině, protože tvůj dědeček z tatínkovy strany byl opravdový znalec koní a našeho Micka, když byl malý, se nedalo udržet daleko od farmy. Bylo radost pozorovat, jak si tvůj bratr dokáže kolem prstu omotat málomluvného člověka, jakým byl tvůj dědeček, a když ti dva ruku v ruce spolu kráčeli poli, byl na ně tak krásný pohled, až se dech tajil. Tvůj dědeček byl přísný muž, ale velmi čestný, a přestože ti drazí lidé žili v ústraní, každý se na něho mohl obrátit, pokud mu onemocnělo zvíře nebo potřebovali odhadnout cenu koně. Takže si myslím, že náš Michael zdědil svou lásku ke zvířatům po něm a proto žije poněkud samotářsky na venkově. Náš nejmladší, to je zase zcela jiný příběh a nechci se bít v hrud', ale domnívám se, že má tu lásku k historii nejvíc po mně, protože já mám taky tak ráda dějiny a když se narodil, byli jste už starší a já měla víc času na sebe, takže jsem večer zase mohla číst knížky a před spaním jsem Timmiemu vyprávěla o Napoleonovi a Sissi a Ludvíku XIV. Popořadě jsem už probrala všechny kromě tebe, ale pokud ti to nevadí, tak teď skončím. Ach, už bude jedenáct a tatínek zívá a mě trošku chytá křeč do ruky, protože nejsem zvyklá tolik psát. Ty ano, vid'š? Sladké sny, drahé dítě, a zase zítra. Ahoj.

Dobré ráno, Lotko, to je zase tvoje maminka. Vyspala ses dobře? Tatínek a já ano. Tatínek zrovna dosnídal a pracuje venku. Připomněl mi, že ti rozhodně musím povědět o Muži s hákem, připadá mu to jako hezký příběh a opravdový, jako jsi byla ty. U tebe jsme nejmíň tušili, co z tebe vyroste, protože jsi byla čilá jako živé stříbro. Ještě ti nebylo ani

šest týdnů a byla jsi tak živá a čiperná, že jsem tě nemohla ani na vteřinku spustit z očí. Dřív než jsem si stačila všimnout, skutálela ses ze stolu a ležela na zemi nejdřív vylekaná, a potom jsi vřískala radostí. Chtěla by se učit jezdit na kole, dřív než umí chodit, poznamenal k tomu tatínek. Pěkné, že? Měli jsme z tebe ohromnou radost, protože jsi byla jako dítě vždycky příjemná a veselá. Ve škole jsi potom taky dost divočila a několikrát se stalo, že si s námi několik učitelů o tobě chtělo promluvit. Dokázala jsi celou třídu obrátit vzhůru nohama a nedělala jsi nic, co se ti nechtělo. Na tvých vysvědčeních vždycky stálo: chování - mohla by se zlepšit. Uměla jsi číst a psát dřív, než jsi šla do první třídy a my neměli ani ponětí, od koho ses to naučila. Zdá se, jako bys to uměla sama od sebe a já s tatínkem jsme to pokládali za malý zázrak, ale ještě si nemysleli, že se později staneš spisovatelkou. Chovala ses dřív jako kluk a lozila na nejvyšší stromy, skákala na jedoucích kárách a dělala všechny ty věci, které děvčata normálně nedělají. Měli jsme o tebe s tatínkem velké starosti, protože jsi při rvačkách bývala surovější než všichni ti kluci dohromady, mnohokrát jsi přišla domů s dotlučenými koleny a rozbitou hlavou a někdy jsi to chtěla před svou mámou skrývat a potom byl ráno celý polštář od krve. Dítě, pamatuješ si to ještě? Nemyslím to jako výčitku, ale když jsi byla starší a klidnější, zůstal nám tvůj život utajen, ani tatínek ani já jsme nevěděli, co se v tobě odehrává. Naší Lotce nemůžeš nahlédnout do hlavy, říkával tatínek, a tak tomu taky bylo, protože ačkoli jsi vždycky vypadala vesele a v dobré náladě, nic jsme z tebe nedostali. Bylo zvláštní mít dítě tak spontánní a optimistické a zároveň tajnůstkářské a uzavřené. Když to kluci potřebovali, dokázali za mnou se svými starostmi přijít a potom jsem se jim snažila jako matka co nejlépe poradit. Ty ses ale se svými problémy dokázala vypořádat sama, a když jsem se tě někdy zeptala, co si myslíš nebo děláš, potom jsi reagovala podrážděně a já se nedostala ani o krok dál. Lotte jen popostrč, ta si poradí sama, říkával tatínek, ale také nebyl pokaždé klidný a pak se ke mně choval drsně a celou noc se převaloval a lámal si hlavu. Měli jsem o vás dítě starosti, ale myslím, že to tak mají všichni rodiče, nebo ne? Že prý máš děti na celý život, to je pravda. Ty,

Michael a Just jste vyrůstali v době, která byla pro nás nepochopitelná, všechen ten beat, dlouhé vlasy a džíny. Nebylo to jednoduché. Tatínek dostával každý rok takový úřednický zápisník v tvrdých deskách a tobě bylo kolem třinácti, přesně si to už nepamatuji, když mu toho roku poslaly takový notes dvě firmy. Dal tenkrát jeden tobě, protože jsi milovala všechno, co je vyrobené z papíru, pamatuješ si to ještě? Od té chvíle jsi seděla celé hodiny ve svém pokoji a psala. Myslím, že jsi to nikdy nevěděla, ale v následujících letech už nikdy takové dva notesy zadarmo nedostal. Potom ti každý rok jeden koupil, aniž by ti to kdy řekl, milé, víd? Teď bys ráda věděla odkud všechny byly a já ti na to jako matka nedokážu odpovědět. Měla jsi je ze dvou stran, myslím, ten schovaný od tatínka a jeden darovaný od nás.

Tak, dcerko, teď tu napíšu tečku, protože tatínek přijde každou chvíli domů a dáme si spolu chleba a k tomu misku výborné fazolové polévky ze včerejška. Ta chutná druhý den ještě lépe. Staráš se o sebe dobře? Tatínek se ptá, jestli jsem ti pověděla ten příběh o Muži s hákem, ale já dočista zapomněla. Tak to udělám příště, ano? Stejně už je z toho pěkně dlouhý dopis, tak to ty ráda, víd? Snaž se míň kouřit, Lotko, a jinak se moc těšíme na tvoji návštěvu příští týden. Sbohem. Velkou pusou posílají tvoji milující rodiče. Maminka.“

Dřív než jsem je dal Lotte, skončil jsem onoho rána při čtení jednoho dopisu. Nikdy dřív jsem si nepředstavoval Lotte jako dítě, ale při čtení dopisu její matky jsem plný smutku spatřil začátek tohoto života - živé, divoké, veselé dítě v peřinkách, co z čiré radosti hýbe vším, čím se hýbat dá a které za nespoutanou chuť do života platí svým prvním pádem. Byla to ta stejná Lotte, kterou jsem teď stále častěji musel podpírat, zvedat a nosit, kterou jsem koupal a dával na záchod a jež mi potom pravidelně šeptala do ucha, že je hotová.

Když jsem jí předával sbírku dopisů, překvapeně se na mě podívala.

„Moje milá chromá Lotko,“ začal jsem, „bývala jsi jako živé stříbro.“

„To píše moje matka?“ zeptala se dojatě.

„Dítě, bývala jsi jako živé stříbro.“

„Ach, moje milá zlatá,“ povzdechla si Lotte a zatímco si prohlížela dopisy, vyhrkly jí do očí slzy.

„To je tím písmem,“ omlouvala se. „Dopisy a hlasy drahých zemřelých jsou tak prohnane živé a tím vlastně nesnesitelné. Vidím svou matku docela jasně před sebou, jak usilovně sedí nad papírem a píše. Z jejího rukopisu se dá vyčíst, jak si při každém slovu připomíná lekce paní učitelky, co jí měla ze psaní, a ještě pořád se snaží držet mezi řádky a vázat písmena jednotlivých slov pěkně na sebe.“

„Hodně jsi ji milovala,“ podotkl jsem s náznakem žárlivosti, která jí neunikla.

„Ano,“ odpověděla klidně, „vždycky jsem svou matku i otce hodně milovala.“

Ještě než jsem ji nechal s dopisy její matky o samotě, zeptal jsem se jí, jestli by mi nechtěla povědět ten příběh o Muži s hákem.

„Tak dobře,“ pronesla se širokým, smutným úsměvem.

V předvečer našeho odjezdu z Bretaně mi vyprávěla příběh o Muži s hákem, příběh, který byl podle jejího otce pro Lotte tak typický.

„Statek mého dědečka z otcovy strany se rozprostíral podél řeky. Jako děti jsme si přirozeně rády hrály na loukách kolem ní. Cítili jsme se tam jako v ráji. Řeka tvořila ohyb, stromy byly vysoké a široko daleko žádní dospělí, kteří by nás při hře mohli rušit. Aby nás varovali před nebezpečím, jež řeka skýtala, vyprávěli naši rodiče, že je v řece Muž s hákem, který stahuje malé děti do hloubky, jakmile vlezou do vody. Nemyslím, že jsem tomu věřila, ale nevadilo mi, že se nás snaží poučit. Pro jejich klid jsem příběh o Muži s hákem nezpochybňovala a předstírala, jako bych tomu věřila. Až do dne, kdy s námi šel k řece i otec. Podíval se na vodu a ukázal na vír. ‚Podívej,‘ pravil, ‚tam je Muž s hákem.‘ To už bylo na mě moc. Tím myslím, můžete mě tak nanejvýš poučovat, ale ne v mé přítomnosti, protože potom jsem za hlupáka. Takže jsem ukázala na vír o něco dál v řece. ‚Je Muž s hákem i támhle?‘

zeptala jsem se nevinně. Otec na to skočil. ‚Ano,‘ odpověděl, ‚tam je taky.‘ Už dřív jsem se dozvěděla o Bohu všemohoucím, který měl tu nepochopitelnou vlastnost, že mohl být zároveň všude. Že existuje někdo tak mocný, mi připadalo na jednoho až až. ‚Je Muž s hákem teda Bůh?‘ zeptala jsem se. Přesně jak jsem chtěla, se toho otec zalekl. Zeptal se mě, jak jsem na to přišla a já odpověděla, že jsem si myslela, že jenom Bůh a nikdo jiný může být na více místech zároveň. ‚Ne,‘ pravil otec a já si pamatuji, že mi to od něho připadalo hrozně férové, ‚Muž s hákem není Bůh.‘ Zdá se mi, že jsem ho tehdy uklidnila ujištěním, že jde samozřejmě jen o báčorku pro děti, aby nechodily blízko k vodě, a otec to přiznal. ‚Ne, že všechno vyzvoníš našemu Timmiemu,‘ zašeptal ještě s prstem na ústech a mně to nepřišlo vůbec těžké, protože tu o Ježíškovi jsem si pro sebe nechávala už roky.“

Do našeho odjezdu z Bretaně pro mě byla ne všechna, ale velká část skrytých vazeb mezi zabalenými knihami odkryta. Někdy jí šlo jen o jednu větu z knihy, kterou jsme s sebou přivlekli, a když jsem se jí potom zeptal, proč jsme celou tu knihu museli převážet dvě stě kilometrů, namítla, že to považuje za způsob vyjádření vděčnosti.

„Ty knihy nejdřív přepravily někam mě, než jsem já mohla přepravit je,“ vysvětlila mi.

Jistota s jakou mi zadávala úkoly mě po celé ty roky překvapovala.

„Dnes pro mě seřaď tři věty,“ požádala mě bez váhání. „První je v *Materiálním životě* od Marguerite Durasové a zní: ‚Talent a genialita si žádají znásilnění, stejně jako si žádají smrt.‘ Druhá je na začátku biografie Jane Bowlesové a musíš si ji dohledat. Je to věta, která vysvětluje název knihy *Malý dědičný hřích*, je v básni, kterou ve svých dvanácti nebo třinácti napsala s pravopisnými chybami a tak podobně do sbírky poezie své kamarádky. Ta třetí je o něco složitější, takže doufám že ji najdeš v poznámkách v knize. Možná že jde snad i o více vět, ale ty popřípadě najdeš v *Prometheovi* od Carry van Bruggenové. Všechny jsou o rozlišení mezi individualitou a uniformitou a o tom je

teď celá naše kniha, takže pokud jsem nevydestilovala žádné skličující věty, dones ji dolů.“

V průběhu času mi bylo stále jasnější, jak bude román do sebe zapadat, takže pro mě věty, o které žádala, abych je vydestiloval, představovaly menší záhadu.

„Talent a genialita si žádají znásilnění, stejně jako si žádají smrt.“

„Neboť na mně není nic původního,

kromě malého dědičného hříchu.

Byl to hřích, který osamocuje, osamocenost sama, jež se stává hříchem.“

„Odlišnost, být jiný než jsou ostatní, to je podmínka naší sebezáchovy, proto toužíme se odlišovat - co se nám někdy zdá jako zvyk, je Nutností, životním požadavkem převedeným do touhy.“

Aby mi pomohla, vytvořila Lotte na počítači jednoduché schéma, které se skládalo ze skupin slov, která jsem z knih vydestiloval v předchozích letech. Skupiny slov byly vzájemně spojeny klíčovým pojmem, který vyřukala velkými písmeny. Celá rudá vzrušením a radostí seděla vedle mě skloněná nad výtiskem schématu, barvitě vyprávěla o zvláštních spojitostech mezi tajemstvím, odloučením a odlišností a o tom, jaké zaujímaly místo ve struktuře románu.

„Tohle je skoro čiré štěstí,“ vyprávěla potom, zatímco mi červeným perem kroužkovala lemmata, o něž šlo.

V jednom rozhovoru Margaretha poznamenala, že tahle Lottina snaha o nalezení struktury pravděpodobně pramení z bezmocnosti, z touhy ovládnout, co je neovladatelné a kontrolovat to.

„Víš, proč jsi tohle vždycky dělala,“ zeptal jsem se jednoho dne Lotte, „všechno, co čteš a vidíš, zařazuješ pod nějaké slovo?“

„Abych o tom mohla lépe přemýšlet,“ odpověděla bez rozmýšlení. „Když sleduji přírodopisný film a uvědomím si, že mi přírodopisné filmy přijdou děsivější než nejstrašnější horory, poznamenám si to a zařadím pod *skutečné – neskutečné*. Ta kolonka je už interpretací a nalezení lemmatu počátkem myšlenky. Přírodopisné filmy mi přijdou tak děsivé,

protože jsou skutečné, protože obraz zvířete, které trhá jiné zvíře na kusy, splývá se skutečností a já mám v tu chvíli před očima bolest a smrt živé bytosti.“

Vyprávěl jsem jí, že jedna profesionální psychiatricka pohlíží na její tendenci vše třídit a škatulkovat trochu méně lichotivě.

„Jak tedy?“

„Jako na touhu ovládnout vše, co je neovladatelné.“

Díky mým příběhům o nich navzájem k sobě ty dvě ženy pojalý sympatii, aniž by se kdy setkaly, což mělo mimo jiné za následek, že se Lotte hned nestavila do opozice, jakmile jen tušila nějaký odpor.

„To tvrdí Magaretha?“ zeptala se se smíchem.

Prisvědčil jsem. Chvíli přemýšlela a potom pomalu přikývla.

„Má tak trochu pravdu,“ přiznala s obtížemi. „Myšlení pramení z touhy po smyslu, útěše, moci, úniku z beznaděje a hrozný osamělosti poznání, ano, z toho všeho.“

Protože jsem ještě krátce předtím pod sebe seřadil věty Durasové, Bowlesové a Van Bruggenové a Lotte o nich poznamenala, že to byly nejosamělejší ženy, na něž kdy v knihách narazila, zeptal jsem se jí, jestli to byla osamělost spisovatele, na kterou narážela.

„Ne,“ odpověděla, „každý je takto osamělý, ale spisovatelé o tom píší a tím ještě vyzdvihují osamocenosť ostatních, ale platí za ni izolovaností a příležitostně ještě větší osamělosti než ti, kterým se svěřují.“

„Protože jsi odlišná tím, že se sděluješ,“ podotkl jsem.

„Podle mě jsi to teď, Maxi, dokonale pochopil,“ pravila s unaveným úsměvem.

Pár měsíců poté, co jí začaly bolet ruce a ramena, jí ochably svaly kolem pánve a na nohou. Měla velké štěstí, že jí zůstala ještě trocha síly v pravé paži a ruce. Právě tu na mně tak často testovala a potřebovala ji k otevírání dveří, řízení invalidního vozíku, i aby si udržela přístup ke své dědičné výbavě. Také mi ji pokládala kolem ramen, když jsem ji ráno zvedal z postele, večer ukládal a která mě v noci hladila po tváři.

„Chtěl bys se mnou do postele, Maxi?“ zeptala se jednou večer a já tehdy odpověděl, že ano, protože přesně po tom jsem toužil. Vyprávěl jsem jí, že už dlouho jsem nespal se ženou.

„Tak dělej, jako bych byla muž,“ uklidnila mě. To nebylo potřeba, protože s Lotte se nešlo milovat jinak než se ženou. Když jsem s ní spal poprvé, plakala, a když jsem se s ní miloval naposledy, plakali jsme oba. Tehdy mi vyprávěla, že jí vášeň ještě zůstala v hlavě, ale že nic jiného necítí. To bylo pár týdnů před tím, než zemřela, a já jí vyprávěl, že ty dva roky, co jsem ji mohl milovat, byly nejšťastnější v mém životě. Připomněl jsem jí, co mi řekla při naší první společné noci, že se bojí, aby mě nečinila nešťastným, protože mi může nabídnout tak krátkou budoucnost, ale láska si žádá věčnost.

„I jeden den je budoucnost,“ odpověděl jsem jí tenkrát.

Nejlepší způsob, jak ji dostat ze sklíčené nálady nebo jí pomoci zapomenout na nepolevující bolest, bylo přivést ji zpět k materiálu pro její velký román. Po tolika letech jsem dokázal v Lottině tváři číst jako v knize, a když jsem viděl, že potlačuje bolest, udiveně jsem se někdy obrátil a dělal, jako bych něco v jejích materiálech nedostatečně pochopil a nebo jako by mi ještě nebylo úplně jasné, jak to mám pojmut a jaké místo v románu jsme tomu přiřadili. Riskoval jsem tím, že ji rozzlobím, protože nesnášela nejasnost pojmu, ale protože ve svém rozhořčení byla tak živá, snášel jsem vše rád a vychutnával si, když se mi plán zdařil a já se znovu mohl osvěžit jejími projevy plnými života. Často když jsem viděl, že ji něco, co četla, rozčílilo, stačilo jen přilít trošku oleje do ohně.

„Zločinec opět odhalen?“ zeptal jsem se potom.

„Aby ne,“ zmohla se na odpověď a já viděl, jak chvíli bojuje mezi tím, aby se nepoddala své vyčerpanosti a mě se nezbavila odkazem na lemma (viz *pohoršení* nebo tak) a svou touhou po jiskře rozhořčení. „Zase jeden hlupák, co má zapotřebí chvástat se svou takzvanou upřímností a který potom nota bene pyšně tvrdí, že přirozeně stejně jako on, nikdo nikdy nepřečetl Musilova *Muže bez vlastností*, Proustovo

souborné dílo bylo nuda a *Odysseus* se nedal číst. Naprosto tím pohrdám a dohání mě to k šílenství a zároveň mi to připadá směšné, jelikož se jedná o neúmyslné svědectví chudáka. Podívej, omezenost je nevyhnutelná, ale být hrdý na svou hloupost je vrchol.“

„Musím přiznat, že jsem *Odyssea* taky nikdy nepřečetl celého.“

„Ano, ale ty taky nepíšeš literární sloupek do novin, abys tento důkaz neschopnosti hrdě vytruboval do světa. Literární kritik, který nečetl Prousta, Musila ani Joyce se podobá přírodovědci, který prohlašuje, že Newtona přeskočil, protože na něm nic nevidí.“

„Kolik ti je let? Že se tak necháš vytočit obecnou lidskou vlastností jakou je hloupost.“

„To nemá nic společného s věkem, Maxi. A nerozčiluje mě hloupost sama o sobě, protože té se dá vyhnout. Nemusím se stýkat s nikým, kdo se mi nezamlouvá. Rozčiluje mě omezenost, které se nemůžu vyhnout, protože je veřejně šířená médii, štve mě tupost, která hýbe perem a která tím přispívá k vytvoření nálady, ze které je mi úzko a těžko.“

„Tolik Vám sluší, když se zlobíte.“

„Ale jdi Maxi,“ povzdechla si, „něco takového se opravdu říká jen v běčkových filmech.“

O svém konci hovořila otevřeně a podrobně jej se mnou, svými bratry a svým lékařem probírala. Vyprávěla mi, že je její smrt srovnatelná s dědictvím, které nikomu nemůže odkázat.

„Svou smrt nemůžu přenechat nikomu jinému,“ poznamenala.

Jakmile bolest zesílila a lékař začal s morfiiovými injekcemi, chtěla přestat jíst. Svou první injekci dostala tři týdny před smrtí. K načasování svého odchodu poznamenala, že jí připadalo výjimečné umírat s koncem století. Od té chvíle jsem sedával u ní na posteli, lehával vedle ní a vzdálil se, pouze pokud ji přišli navštívit její bratři nebo přátelé. S Margarethou jsem v těch týdnech hovořil jen po telefonu.

„Umírá,“ sdělil jsem jí, když jsem jí volal, poté, co Lotte dostala

první injekci. Na druhé straně telefonu jsem slyšel Margarethu, jak několikrát hlasitě polkla.

„To je opravdu vážné, chlapče,“ pronesla zlomeným hlasem.

„Znáš tu knihu dostatečně dobře?“ zeptala se starostlivě několikrát, zatímco jsem ležel vedle ní na posteli.

„Znám,“ ujistil jsem ji.

„Vyhybej se přídavným jménům,“ připomněla mi a znovu usnula.

„Viš, co se v mém životě opravdu změnilo?“ zeptala se.

„Nevím.“

„Ztratila jsem smysl pro tajemství.“ Byla unavená. Oči měla napůl přivřené a já čekal, zda je zavře nebo úplně otevře.

„Oprosti se od svých tajemství, Maxi,“ pokračovala tehdy slabým hlasem, „protože tě činí nešťastným.“

„Jaké to je?“ zeptal jsem se.

„Příšerné a zároveň úplně normální,“ odpověděla. „Smrt jsem v sobě nosila odjakživa.“

Pousmál jsem se a to ji potěšilo.

„Nejhorší je, že vím, jak to bude bolet vás, tebe, miláčku, a mé bratry,“ zašeptala. „Když zemřel TT, žila jsem rozdvojeným životem, rozpolcená mezi životem s někým, kdo odešel, a životem, který běžel dál, ve kterém jsem se pohybovala, psala a mluvila a byla přítomná a ve kterém jsem po určitou dobu žádným způsobem nemohla a nechtěla dát najevo, že mám ještě jiný, soukromý život. Ale měla jsem v srdci prázdnotu, v níž mizela polovina všeho, co jsem prožívala. V hlavě mi zněla jen jediná věta z písničky od skupiny Gladys Knight & The Pips: ‚Radši bych žila v jeho světě, než ve svém, ale bez něho.‘“

„Doufáš přesto tajně, že se znovu shledáte?“

„Ne,“ odvětila s kradmým pohledem, v němž se odráželo vyčerpání, „ale budu mu zase podobná.“

Zemřela za rozbřesku. Držel jsem ji ještě hodinu v náručí, než jsem zavolal doktorovi, jejím bratrům a Axelovi.

Poslední, co mi řekla, bylo: „Čekám na tebe v naší knize.“ Toho večera, po tom, co od nás odešli všichni hosté, jsem se ponořil do dědičné výbavy, abych se s ní znovu shledal. Věděl jsem přesně, kde ji najdu.

